

**ДЕРЖАВНИЙ АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (М. ЖИТОМИР)**

**На правах рукопису**

**КОВАЛЬЧУК Олександр Дмитрович**

**УДК: 338.439.4:637.5'62**

**ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ  
М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ**

**Спеціальність 08.07.02 - економіка сільського  
господарства і АПК**

**Дисертація  
на здобуття наукового ступеня  
кандидата економічних наук**

**Науковий керівник:  
кандидат економічних наук, доцент,  
заслужений економіст України  
МИКИТЮК Валерій Мар'янович**

**Житомир - 2002**

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ НА ЗАБРУДНЕНИХ РАДІОНУКЛІДАМИ ТЕРИТОРІЯХ.....	9
1.1. Концептуальні та методологічні основи формування ринку м'яса великої рогатої худоби.....	9
1.2. Суть інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби.	23
1.3. Закономірності та особливості формування ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні.....	33
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	43
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ ТА ВПЛИВ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ НА ЙОГО ФОРМУВАННЯ.....	47
2.1 Нормативно-правова база розвитку і функціонування ринку м'яса великої рогатої худоби.....	47
2.2. Загальна характеристика регіонального аграрного ринку...	58
2.3. Сучасний стан ринку м'яса великої рогатої худоби.....	76
2.4. Вплив основних факторів на формування ринку м'яса великої рогатої худоби.....	90
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	105
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ НА ПЕРСПЕКТИВУ.....	108
3.1. Можливості саморегуляції ринку та перспективи зростання пропозиції м'яса великої рогатої худоби.....	108
3.2. Підвищення конкурентоспроможності м'яса великої рогатої худоби.....	117
3.3. Формування попиту на м'ясо великої рогатої худоби та підтримка товаровиробника.....	129
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	148
ВИСНОВКИ.....	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	156
ДОДАТКИ.....	169
ВІДОМОСТІ, ЩО ПІДТВЕРДЖУЮТЬ УЧАСТЬ АВТОРА В НАУКОВИХ РОЗРОБКАХ І ВПРОВАДЖЕННЯХ ЇХ У ВИРОБНИЦТВО.....	189

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Кризова ситуація, яка з 1991 року охопила всі галузі агропромислового комплексу руйнівню позначилась і на виробництві м'яса великої рогатої худоби. Поголов'я худоби, її продуктивність і валове виробництво цього стратегічного для держави виду продукції скоротилися до рівня 1960 року. Україну поступово витіснили інші країни із зовнішніх ринків збуту м'яса великої рогатої худоби. Як наслідок, держава втратила важливе джерело валютних надходжень, а сільськогосподарські товаровиробники - реальні доходи і можливості поліпшення соціальних умов працівників аграрної сфери. Виробництво м'яса великої рогатої худоби стало збитковим. Причин поглиблення деструктивних процесів в агропромисловому виробництві в період аграрного реформування налічується немало. Їх суть полягає насамперед у некомплексному підході до здійснення глибоких соціально-економічних перетворень на селі при переході до ринкової економіки, втраті державної керованості розвитком агропромислового виробництва, порушенні еквівалентного міжгалузевого обміну, зволіканні у створенні законодавчої бази освоєння ринкових відносин. До цього додалися негативні наслідки розриву традиційних економічних зв'язків з Росією, Білоруссю, Казахстаном, країнами Балтійського регіону. В останні роки виникли значні ускладнення у фінансовому стані сільськогосподарських товаровиробників, що переросли у глибоку фінансову кризу, погіршивши і до того складну ситуацію із оновленням ресурсного потенціалу.

Таким чином, м'ясний підкомплекс України перетворився з експортно-стратегічної галузі економіки в дотаційну, що призвело до реальної загрози щодо забезпечення населення країни яловичиною.

З поглибленням економічної та екологічної криз в досліджуваному регіоні в результаті аварії на Чорнобильській АЕС актуальність цих питань зростає.

Теоретичні та практичні аспекти поставленої проблеми знайшли відображення у працях В.Г. Рижкова, П.С. Березівського, П.Т. Саблука, Б.В. Губського, Ю.С. Коваленка, Л.М. Худолій, М.Я. Дем'яненка, В.Я. Месель-

Веселяка, В.В. Юрчишина, О.М. Шпичака, В.І. Бойка, М.П. Поліщука, М.В. Зубця, С.С. Спеки, Б.С. Прістера, М.Ф. Соловійова В.М. Микитюка, Г. Шкуріна та ін.

Проте, у зв'язку із необхідністю врахування регіональних особливостей (забруднення сільськогосподарських угідь радіоактивними елементами) при формуванні ринку м'яса великої рогатої худоби, ряд питань з поставлених проблем потребують нових підходів до їх вирішення.

Наукові дослідження по проблемах розвитку та формуванню ринку м'яса великої рогатої худоби в зоні радіоактивного забруднення, необхідні насамперед, для створення нормальних умов життєдіяльності населення даних територій.

Необхідність пошуку оптимального вирішення поставлених завдань розвитку та формування ринку м'яса великої рогатої худоби зумовили вибір теми дослідження, його мету і напрямки роботи.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційна робота виконана згідно з тематичними планами кафедр економіки АПК та аналізу і статистики Державного агроекологічного університету (м. Житомир) по темі: "Проблеми та пошук резервів підвищення ефективності виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах та особистих підсобних господарствах радіаційно забруднених районів Житомирської області" (№ ДР 0199U5003980).

**Мета і завдання дослідження.** Метою дисертаційної роботи є розробка і обґрунтування шляхів подальшого розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби в забрудненій радіоактивними елементами зоні.

Відповідно до цієї мети в процесі дисертаційного дослідження були поставлені та вирішувались такі завдання:

- розкрити сутність ринку м'яса великої рогатої худоби та його інфраструктури, як соціально-економічних категорій, їх особливості та закономірності формування в радіаційно забруднених регіонах;
- дослідити сучасний стан аграрного ринку в досліджуваному регіоні та зокрема ринку м'яса великої рогатої худоби;
- визначити основні фактори, що впливають на формування ринку м'яса

великої рогатої худоби;

- розробити перспективну схему виробництва м'яса великої рогатої худоби до 2005 року та обґрунтувати можливості зростання його пропозиції;

- визначити основні резерви зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби як основного фактора зростання його пропозиції та формування досконалого ринку;

- визначити формування попиту на м'ясо великої рогатої худоби та напрями підтримки виробника в найближчій перспективі з врахуванням регіональних особливостей.

**Предмет і об'єкт дослідження.** Предметом дослідження є комплекс теоретичних, методичних та практичних аспектів взаємодії пропозиції та попиту на м'ясо великої рогатої худоби, їх зміни під впливом еколого-економічних факторів.

Об'єктом дослідження є процес формування регіонального (на території семи забруднених районів Житомирської області – Ємільчинського, Коростенського, Лугинського, Малинського, Народицького, Овруцького та Олеського) ринку м'яса великої рогатої худоби. Для більш детального дослідження пропозиції м'яса великої рогатої худоби використовувались дані 85 підприємств регіону в яких виручка від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо та племінні цілі в середньому за останні три роки становить понад 25,0 % від товарної сільськогосподарської продукції.

**Методи дослідження.** Методологічною основою дослідження є концептуальні положення економічної теорії з питань функціонування ринкової системи, ринкові закони, діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення економічних явищ, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених.

В процесі проведення досліджень враховувались нормативно - законодавчі акти України з питань розвитку продовольчих ринків зокрема та національного аграрного ринку в цілому, ведення сільськогосподарського виробництва в умовах радіоактивного забруднення земель.

Вирішення поставлених в дисертації завдань здійснювалось на основі даних

бухгалтерського обліку господарської діяльності сільськогосподарських підприємств різних форм власності, статистичної звітності, особистих спостережень автора з використанням різних методів дослідження: абстрактно-логічного, монографічного, статистико-економічного, розрахунково-конструктивного, балансового, економіко-математичного з використанням прикладних пакетів програми *Microsoft Excel*, графічного.

**Наукова новизна одержаних результатів.** Конкретні результати, що відображають наукову новизну дослідження та виносяться на захист полягають у наступному:

- уточнено сутність ринку м'яса великої рогатої худоби, роль окремих елементів його інфраструктури та особливості формування в радіоактивно забрудненій зоні. Особливість цього положення полягає в обґрунтуванні поняття ринку м'яса великої рогатої худоби, визначення його функцій та системи контрзаходів, необхідних для пропозиції м'яса з вмістом радіоактивних елементів не вище ДР-97;

- досліджено сучасний стан регіонального аграрного ринку в цілому та безпосередньо ринку м'яса великої рогатої худоби і визначено основні тенденції та напрями його подальшого розвитку. Наукова новизна даного положення полягає у дослідженні вищезазначених питань по семи районах, території яких повністю належать до зони радіоактивного забруднення. Більшість попередніх досліджень вчених економістів здійснювались по дев'яти районах, два з яких частково належать до зони радіоактивного забруднення;

- зроблено прогноз зростання пропозиції м'яса великої рогатої худоби до 2005 р., сутність якого полягає в обґрунтуванні можливостей збільшення обсягів виробництва, кількості реалізації великої рогатої худоби на м'ясо до 2005 р та підвищення її здавальних кондицій;

- визначено основні резерви зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби на основі багатofакторного кореляційно - регресійного аналізу та можливості їх використання;

- вперше обґрунтовано пропозиції щодо зростання попиту на м'ясо великої

рогатої худоби. Особливістю цього положення є кількісне визначення з використанням ПК залежності попиту на м'ясо та м'ясопродукти від основних факторів;

- визначено напрями підтримки виробників м'яса великої рогатої худоби з врахуванням регіональних особливостей. Запропоновано здійснювати державні виплати виробникам в залежності від рівня забруднення радіоактивними елементами сільськогосподарських угідь та кількості реалізованого м'яса великої рогатої худоби, з рівнем забруднення не вище ДР-97.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає в тому, що вони створюють основу для вирішення проблем формування, функціонування та удосконалення регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби.

Рекомендації щодо можливостей збільшення обсягу виробництва м'яса великої рогатої худоби, зниження його собівартості та підвищення конкурентоспроможності, формуванню досконалого ринку м'яса великої рогатої худоби прийняті до впровадження Головним управлінням економіки, Головним управлінням сільського господарства і продовольства Житомирської облдержадміністрації, районними управліннями сільського господарства і продовольства та застосовуються в досліджуваних районах.

Результати наукових досліджень також використовуються в навчальному процесі на кафедрі аналізу та статистики Державного агроєкологічного університету (м. Житомир) при викладанні дисципліни “Аналіз господарської та комерційної діяльності”.

**Особистий внесок здобувача** полягає в проведенні комплексного дослідження регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби та визначенні майбутніх параметрів його розвитку.

Основні методичні положення та результати дослідження по темі дисертаційної роботи опубліковані автором самостійно. В статті “Регіональні особливості ринку яловичини”, що опублікована у Віснику Львівського державного аграрного університету у співавторстві з Р.Дудяком автору належить визначення теоретичних основ саморегуляції ринку та аналіз можливостей

саморегуляції ринку м'яса великої рогатої худоби у конкретних умовах досліджуваного регіону.

**Апробація результатів досліджень.** Результати досліджень, викладені в дисертації, доповідались та обговорювались на засіданнях кафедри аналізу та статистики Державного агроєкологічного університету (м. Житомир), науково-практичній конференції студентів та аспірантів економічного факультету ДААУ “Проблеми виробництва екологічно чистої продукції АПК” (м. Житомир, 14-15 грудня 1999 р.), на міжнародних та регіональних науково-практичних конференціях: “Економічні проблеми виробництва і споживання екологічно чистої продукції АПК” (м. Суми, 24-26 листопада, 1999 р.), “Проблеми реформування власності колективних сільськогосподарських підприємств (м. Житомир, 23-25 березня 2000 р.), “Проблеми економіки агропромислового комплексу та формування його кадрового потенціалу” (м. Харків, 25-27 березня, 2000 р.), “Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання” (м. Харків, 17-18 травня, 2001 р.).

Здобувач також приймав участь у науково-практичних семінарах з економіки сільського господарства в Університеті Небраска - Лінкольн, м. Лінкольн, США (University of Nebraska-Lincoln) в листопаді – грудні 2000 р.

**Публікації.** Основні результати дисертації опубліковані в 7 наукових працях загальним обсягом 1,69 друк.арк., з них 6 в наукових фахових виданнях.

**Структура та обсяг роботи.** Дисертаційна робота викладена на 155 сторінках комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 153 найменувань, відомостей, що підтверджують участь автора в наукових розробках і впровадженнях їх у виробництво, містить 42 таблиці, 19 рисунків та 17 додатки.



## РОЗДІЛ 1

# НАУКОВІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ НА ЗАБРУДНЕНИХ РАДІОНУКЛІДАМИ ТЕРИТОРІЯХ

### 1.1. Концептуальні та методичні основи формування ринку м'яса великої рогатої худоби

Адаптація аграрного сектора економіки України до ринкових умов триває вже одинадцятий рік. За цей час багато що змінилось: зникло централізоване директивне планування, майже завершилися приватизаційні процеси, докорінних змін зазнали земельні відносини, виникли численні нові організаційно-правові форми господарювання. Проте позитивні зрушення все ще не дають бажаних наслідків. Оскільки до негативних виробничих результатів перших років аграрної реформи (спад виробництва, ресурсна криза) останнім часом додаються ще й фінансово-економічні (збитковість більшості господарств, неплатежі) та соціальні (низький рівень заробітної плати, затримки її виплати та ін.).

За таких умов важливе значення має узагальнення теоретичних положень організації сільськогосподарського ринку, вивчення зарубіжного досвіду та пошук шляхів формування аграрного ринку в Україні.

Питанням формування аграрного ринку приділяють увагу відомі вчені П.Т. Саблук, Б.В. Губський, Ю.С. Коваленко, П.С. Березівський, Л.М. Худолій, В.Я. Месель-Веселяк, М.Я. Дем'яненко, Г.В. Черевко, В.В. Юрчишин, О.М. Шпичак, В.І. Бойко, Г.О. Шевченко, М.Ф. Соловійов, М.Г. Лобас, В.В. Лазня, М.П. Коржинський та ін. Вагомий внесок у теорію і практику виробництва м'яса на радіаційно забруднених територіях, підвищення його еколого-економічної ефективності виробництва як важливої складової формування досконалого аграрного ринку за останні роки зробили В.Г. Рижков М.В. Зубець, С.С. Спека, В. Пабат, Ю. Мельник, В.П. Буркат, Б.С. Прістер, С.О. Лященко, В.М. Микитюк, Г. Шкурін, Л.Д. Павловська, Ю.І. Савченко та ін.

Історично ринки виникли ще в рабовласницькому суспільстві. Але до XII ст. міста з округами були відокремленими економічними районами і мало залежали

від ввозу продуктів харчування, сировини. У XII ст. починає розвиватись обмін між містами. Відбуваються численні регулярні ярмарки. Так, у середині XII ст. ярмарки у великих містах на півдні Франції відбувалися по 6 разів на рік. Це свідчило про початок формування єдиного внутрішнього ринку. Ринок формується у ході становлення товарного виробництва і є його неодмінним та найважливішим елементом. Отже, причини існування ринку криються у причинах товарного виробництва, матеріальною основою і речовим змістом якого є суспільний поділ праці, що означає спеціалізацію виробників на виготовленні окремих видів продуктів, або на певній виробничій діяльності [1,2].

Що ж охоплює собою поняття “ринок” взагалі і зокрема “ринок м’яса великої рогатої худоби” ? Аналіз світової і вітчизняної літератури свідчить про його багатоаспектність. Поняття “ринок” спершу означало місце, де продавалися і купувалися товари [3]. Таке розуміння ринку значною мірою збереглося й досі. Так, у західній економічній літературі дається визначення ринку як інституту або механізму, що зводить покупців і продавців окремих товарів і послуг. Зокрема таке визначення ринку дають Кемпбелл Р. Макконелл і Стенлі Л. Брю [4]. При цьому ринки приймають самі різні форми. Найближча автозаправка чи фірмовий магазин товаровиробника - все це звичайні ринки. Нью-Йорська фондова біржа чи Чикагська зернова біржа - високорозвинуті ринки, на яких покупці і продавці з усього світу встановлюють контакти один з одним. Тобто, всі ситуації, які пов’язують потенційних покупців з потенційними продавцями, утворюють ринки. Одні ринки є локальними, інші носять національний чи міжнародний характер. Деяких відрізняє особовий контакт між покупцем і продавцем, а інші є безособовими - на них покупець і продавець ніколи не бачать і взагалі не знають один одного.

Вітчизняне словникове трактування поняття “ринок” - сфера товарного обміну, де виникають і реалізуються відносини, пов’язані з процесом купівлі-продажу, і має місце конкретна господарська діяльність з приводу просування товарів і послуг від їх виробників до споживачів [5, 6].

Загальним є визначення Л.Г. Прусової, яка визначає ринок як форму

функціонування економіки. До цього додається: “Він є результатом історичного розвитку суспільства, явищем господарського життя суспільства” [7]. Яцків М.І. визначає ринок як сукупність існуючих і потенційних покупців товару [8], П.С. Березівський - як систему економічних взаємовідносин, що передбачають сукупність економічних умов для здійснення обміну товарів на будь-яких умовах [9].

Заслуговує на увагу підхід до трактування ринку Л.Л. Цимбала. На його думку ринок насамперед виступає як обмін товарів, організований за законами руху товарно-грошових відносин (законами вартості, законами попиту та пропозиції, законом конкуренції та законами грошового обігу), і водночас як важливий елемент господарського механізму.

Наведене визначення розкриває суть ринку як специфічного економічного явища. Ринок же, як економічна категорія, виступає як сукупність відносин, що виникають у сфері обігу у зв'язку з продажем - купівлею товарів [10]. П.Т. Саблук. наголошує, що економічна суть ринку полягає не лише у збереженні грошового та товарного обмінів, які відбуваються за формулою Т-Г-Т. Ринок відіграє важливу роль у підтриманні життєдіяльності економічної системи, виступає важливою ланкою організаційного і господарського механізму, забезпечує практичну перевірку економічних рішень, дає оцінку результатів господарювання.

Ринок включає також необгрунтоване, некомпетентне втручання в ринкові відносини “третьох осіб”. Він передбачає відповідний рівень суспільної свідомості, психологічної готовності до ринкового середовища та правил поведінки на ньому. Коли порушуються закони, на яких базується ринок, особливо закони товарно-грошових відносин, настає розбалансованість економіки, спад виробництва, дефіцит ресурсів [11].

Аналогічним є трактування А.А. Чухно: ринок - це обмін, який ведеться за законами товарного виробництва та обігу. Ринок загальнолюдське, загально-економічне явище. Він існує в умовах різних способів виробництва, в тих, в яких має місце товарне виробництво. Сучасний ринок це один з головних елементів

більш складної системи господарювання, в якій тісно взаємодіють ринковий механізм, чисельні перш за все, державні регулюючі інститути. Він включає також стан суспільної свідомості (культуру, правосвідомість, ідеологію) [12].

За визначенням С.В. Мочерного, ринок - це певна сукупність відносин власності між покупцями і продавцями з приводу купівлі - продажу товарів і послуг та механізм забезпечення цього процесу згідно із законами товарного виробництва. Включення до ринку механізму забезпечення процесів купівлі - продажу товарів і послуг означає, що ринок є складовою частиною господарського механізму [13].

Слід розрізняти поняття “ринок” і “торгівля”. Ринок виступає особливою ланкою відтворення, важливим компонентом загальної системи економічних відносин суспільства, а торгівля - це галузь економіки.

Економісти розуміють під терміном “ринок” не яку-небудь конкретну ринкову площу, на якій купуються і продаються товари, а в цілому всякий район, де відношення покупців і продавців один з одним настільки вільні, що ціни на одні і ті ж товари мають тенденцію легко і швидко вирівнюватись.

Велике місто може мати стільки ринків, скільки в ньому існує важливих галузей, причому ці ринки можуть бути прив'язані до певного місця, а можуть і не мати такого. Центрами ринків можуть бути біржі, торгові чи аукціонні зали і т.п., де продавці і покупці за взаємною згодою купують і продають товари [14].

На нашу думку, ринок розуміється в двох значеннях: 1) як система господарювання, форма організації та регулювання економіки; 2) як спосіб розподілу матеріальних ресурсів, продукції і товарів, та форма організації товарно-грошових відносин (тобто як система товарних ринків).

Більш повно суть ринку розкривають його функції [15]. За визначенням С.В. Мочерного в сучасній економічній системі ринок виконує такі основні функції:

1. здійснює остаточне визначення вартості товарів і послуг та їх реалізацію, перетворює продукт праці на товар;
2. забезпечує безперервність процесу суспільного відтворення (зокрема

зв'язок між виробництвом і споживанням), формує цілісність національної системи та її зв'язок з іншими національними економіками в масштабі світового ринку;

3. спонукає виробників товарів і послуг знижувати індивідуальні затрати нижче від суспільно необхідних, підвищувати суспільну корисність товарів і послуг, їхню якість і споживні властивості;

4. здійснює регулюючий вплив на економіку в цілому, на пропорції між різними сферами та галузями економіки, приводить у відповідність платоспроможний попит і пропозицію, нагромадження і споживання та інші пропорції;

5. сприяє контролю споживачів над виробництвом, вирівнюванню цін;

6. посилює конкуренцію між виробниками товарів і послуг як в масштабі окремих країн, так і в межах світового господарства [16].

Л.М. Худолій визначає наступні основні функції будь-якого ринку:

- поєднуюча* - як складова частина кругообороту капіталу з'єднує виробництво із споживачем;
- розподільна* - встановлює відповідні відтворювальні пропорції в економіці;
- регулююча* - визначає відповідні обсяги виробництва і продажу товарів у асортименті;
- контролююча* - визначає суспільну значимість виробленої продукції, здійснює контроль з боку споживачів за виробництвом;
- стимулююча* - через конкуренцію спонукає товаровиробників до зниження індивідуальних витрат і використання передових технологій;
- інформаційна* - дає можливість всім ринковим суб'єктам отримати дані щодо кон'юнктури ринку.

Чим повніше реалізується цей набір функцій, тим досконалішим є ринок. Саме тому ринки в різних країнах, на різних етапах розвитку товарно-грошових відносин мають різний ступінь розвиненості. Найбільш досконалими є ринки, на яких рівновага між попитом і пропозицією досягається з мінімальним ступенем коригування з боку держави, національних і міжнаціональних корпорацій, а

відповідно з найменшими втратами для суспільства [17].

На нашу думку, після аналізу вищенаведених функцій, можна стверджувати, що ринки окремих товарів, як форма товарно-грошових відносин, існували в нашій країні, але у досить специфічних архаїчних формах. Існував кругообіг капіталу (хоч він і не називався капіталом), а в ньому процес обігу з двома його фазами; товари продавались і купувались, з'єднуючи виробництво і споживання. Тобто, перша функція була присутня. Щодо розподільної, регулюючої, контролюючої та стимулюючої функцій, вони виконувались, головним чином, державними органами, або від їх імені корпоративними структурами. Свобода суб'єктів ринку сильно обмежувалась, проте в економіці завжди залишалися якісь сектори, обсяги пропозиції чи попиту, на які державна регулююча політика повною мірою не розповсюджувалась (продукція, що продавалась на колгоспних ринках, населенню, продукція споживкооперації, чи такі її види, що вважались менш соціально значущими). Інформаційна функція розвивалась більше в тій частині, яка обслуговувала так званий "організований ринок" [18]. Такої ж думки додержується П.С. Березівський і додає, що було б помилково стверджувати, що командно-адміністративна система економіки була не ринковою в протилежність тій, яку зараз прийнято називати ринковою. Навіть при командно-адміністративній системі ринок був, інша справа в тому, що цей ринок був орієнтований виключно на виробника, а не на споживача, тобто продавалось все, що вироблялось [19].

Отже, можна зробити висновок, що в адміністративній економіці ринок існував, але був надто недосконалим, "зарегульованим". В ньому практично були відсутні механізми самонастроювання та конкуренції, як і ринкова інфраструктура, через яку вони мали приводитись в дію.

Реальний стан будь-якого ринку визначається умовами його функціонування. Проте, на нашу думку, спочатку необхідно зрозуміти умови функціонування ринкової системи взагалі. Механізм функціонування ринкової системи в США показано на рис.1.1 [20]. Він представляє собою багатоскладову систему зв'язків, через яку численні індивідуальні, вільно вибрані рішення враховуються,



сторонах. Крім того, в даний кругообіг матеріальних і грошових засобів повністю інтегрована держава. З рис. видно як держава може змінювати розподіл доходів, ресурсів і регулювати рівень економічної активності.

Крім того, зарубіжні економісти розрізняють чотири досить несхожі ринкові ситуації: 1) чисту конкуренцію; 2) чисту монополію; 3) монополістичну конкуренцію; 4) олігополію.

Дані моделі ринку відрізняються за кількістю фірм в галузі незалежно від того чи є продукція стандартизованою чи диференційованою і наскільки легко чи важко новим фірмам увійти в галузь. Характеристика основних рис моделей наведена в табл. 1.1 [21].

Таблиця 1.1

### Характерні риси основних моделей ринку

Характерна риса	М о д е л ь р и н к у			
	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Чиста монополія
<b>Число фірм</b>	Дуже велика кількість	Багато	Декілька	Одна
<b>Тип продукції</b>	Стандартизований	Диференційований	Стандартизований чи диференційований	Унікальний: не має близьких замінників
<b>Контроль над ціною</b>	Відсутній	Деякий, але в дуже вузьких рамках	Обмежений взаємною залежністю; значний при таємній домовленості	Значний
<b>Умови входження в галузь</b>	Дуже легкі, перепони відсутні	Відносно легкі	Наявність значних перепон	Заблоковано
<b>Нецінова конкуренція</b>	Відсутня	Великі ставки на рекламу, торгові знаки, марки і т.п.	Дуже типічна, особливо при диференціації продукції	Головним чином реклама зв'язку фірми з суспільними організаціями
<b>Приклади</b>	Сільське господарство	Роздрібна торгівля, виробництво одягу, взуття	Виробництво сталі, автомобілів, обладнання і т.п.	Енергетичні компанії і т.п.

В умовах чистої конкуренції існує велика кількість фірм, що виробляють стандартизовану продукцію. Нові фірми можуть легко увійти у галузь. На іншому полюсі чиста монополія, під якою розуміється ринок, де одна фірма є єдиним продавцем продукції чи послуг. Проникнення в галузь інших фірм заблоковано, так як фірма представляє собою всю галузь. Оскільки існує



тільки один вид продукції, очевидно, що відсутня диференціація продукції. Монополістична конкуренція характеризується відносно великим числом продавців, які виробляють диференційовану продукцію (жіночу одягу, меблі, книги). Диференціація є основою для створення сприятливих умов для продажу і оновлення продукції. Вхід в галузь з монополістичною конкуренцією досить просте. Олігополія відрізняється невеликим числом продавців, і ця “незначна кількість” означає, що рішення про визначення цін і обсягів виробництва є взаємозалежними. Кожна фірма відчуває на собі вплив рішення, що приймають конкуренти, і повинна враховувати ці рішення у своїй власній поведінці при ціноутворенні і визначенні обсягів виробництва. Продукція може бути як стандартизована, так і диференційована.

Аналізуючи умови функціонування ринкової системи в розвинутих країнах не можна не зазначити важливої ролі держави в цьому процесі. Тому, один з найвпливовіших американських економістів ХХ ст. Поль Самуельсон називає сучасну ринкову економіку змішаною, оскільки вона регулюється державою, що пов'язано з колективними благами, так званими зовнішніми ефектами, створенням системи соціального захисту людей та ін. Уряд доповнює ринкові механізми спеціальною економічною політикою, спрямованою на формування бажаних пропорцій в економіці, підвищення її ефективності, розвиток науково-технічного прогресу. Застосовуючи відповідну грошово-кредитну політику, податкові, бюджетні та кредитні важелі, держава активно впливає на циклічність у розвитку виробництва, зайнятість населення, бореться з інфляцією та безробіттям [22].

В Україні цей фактор в повній мірі не було враховано. І як стверджує В.В.Юрчишин це стало однією з суб'єктивних причин гострокризової - аж до безпосередньої загрози становленню державності України - ситуації у сільському господарстві, агропродовольчому секторі економіки [23]. Допустивши стратегічний прорахунок, органи державної влади підпали під великий вплив частини політиків, вчених, зарубіжних консультантів, яким вдалося безпідставно швидко переконати їх в легкості освоєння і всесильності “чистого” ринку.

Зокрема П.Т. Саблук відмічає, що теоретичні моделі ринків, які сформувалися в розвинених країнах, переважно відрізняються відношенням до соціальної орієнтованості господарської діяльності, місцем і роллю держави в економічному регулюванні відтвореного процесу. При їх оцінці слід мати на увазі, що на практиці не існує так званого “вільного” ринку, особливо для сільського господарства [24].

Таку ж думку, що ринок не слід розглядати як силу, що сама по собі автоматично гармонізує економічні відносини має Б.В. Губський. За сучасних розмірів агропромислового виробництва та при значній взаємозалежності окремих його частин стихійні ринкові зв'язки, як показала світова практика, породжують диспропорції й можуть дестабілізувати не лише аграрний сектор, а й всю національну економіку. Тому необхідна свідомо і цілеспрямована діяльність по організації регулювання аграрного ринку [25].

Після аналізу функціонування ринкового середовища в розвинутих країнах, нами визначено необхідні умови формування ринку в Україні [26]:

- реальний плюралізм форм власності та форм господарювання, для забезпечення якого повинні існувати індивідуальна приватна власність (заснована як на своїй, так і на чужій праці), колективна власність (у формі акціонерних компаній, кооперативів, власності трудових колективів тощо), державна власність, муніципальна власність, змішані форми власності (різні комбінації названих форм);

- неспроможність суб'єктів підприємницької діяльності впливати на рівень цін, що передбачає відсутність монополій (в т.ч. олігополій як колективних монополій) та підвищення ефективності функціонування ринку;

- розвинуте антимонопольне законодавство та наявність достатніх механізмів його реалізації. Останнє значно послаблює монополістичні тенденції в економіці і сприяє ефективному функціонуванню сучасного ринку;

- високорозвинута система економічного та адміністративного регулювання економіки з боку держави (при переважанні економічних методів), що сприяє формуванню регульованого ринку;

- наявність і доступність всебічної інформації про ринок, яка передбачає розвиток маркетингової діяльності;

- конкурентна боротьба між суб'єктами підприємницької діяльності;

- розгалужений та розвинутий комплекс об'єктів власності, які можуть стати предметом купівлі - продажу. До яких належать засоби виробництва, у т.ч. земля, робоча сила, інтелектуальна власність (у формі патентів, ліцензій тощо), послуги, цінні папери, гроші, нерухомість, предмети споживання та ін.

З виконанням чи порушенням цих умов розрізняють відповідно реальний, формальний, досконалий (при виконання всіх умов) та недосконалий (при їх частковому виконанні) ринки.

Таким чином, однією з основних ознак нормального функціонування національного ринку, як і ринку будь-якого товару, є забезпечення здорової конкуренції та рівноваги ринкової сили основних суб'єктів ринку - виробника, споживача, посередника. Кризова ситуація в Україні спричинена, головним чином, деформаціями на ринку. Останній не має умов для самодостатнього розвитку, відчуває негативний вплив неекономічних чинників. Такий стан характерний для багатьох країн так званого "доганяючого" розвитку.

За прийнятою класифікацією виділяють відповідні форми ринку, сукупність яких утворює його структуру. Основою аналізу структури ринку можуть виступати такі критерії: 1) особливі товарні групи (*ринок сировини, споживчих товарів, засобів виробництва*); 2) окремі товари (*ринок молока, ринок м'яса великої рогатої худоби, бавовни, вугілля*); 3) суб'єкти товарного обміну (*оптовий, роздрібний ринок*); 4) характер власності (*приватний, державний, колективний*); 5) регіональне розміщення (*місцевий, національний, світовий ринок*); 6) відповідність законодавству України (*офіційний та "чорний" ринки*) [27].

Проте, ми поділяємо думку багатьох економістів, що особливо важливим є поділ ринків за економічним призначенням об'єктів ринкових відносин, оскільки останні ринки системно пов'язані між собою в рамках кругообігу капіталу. Розрізняють ринки: *засобів виробництва; інвестиційних ресурсів; трудових ресурсів; предметів споживання.*

Єдиний загальнонаціональний ринок включає в себе ринки споживчих товарів, послуг, засобів виробництва, науково-технічної продукції, інвестицій, кредитний, валютний та ринок робочої сили. Головним серед них є ринок споживчих товарів і послуг, адже рушієм суспільного прогресу є потреби населення. Решта ринків функціонально прив'язані до ринку споживчих товарів і послуг. Оскільки потреба в їжі є найпершою потребою людини, то пріоритетним є ринок продовольчих товарів, у т.ч. і м'яса великої рогатої худоби .

Ринок сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки формується суб'єктами ринкових відносин якими є різні форми сільськогосподарських підприємств, селянські (фермерські) господарства, господарства населення, підприємства системи заготівлі, зберігання, переробки і реалізації [28]. Залежно від особливостей суб'єктів ринку, що вступають в товарообмін, формуються різні ринкові структури (оптовий, роздрібний ринок), забезпечується державна, приватна та кооперативна торгівля.

Після визначення сутності ринку як економічної категорії, класифікації ринків за різними ознаками закономірно визначити суть і проблеми формування ринку м'яса і зокрема м'яса великої рогатої худоби, розкрити його соціально-економічне значення для України.

Шевченко Г.О. визначає ринок м'яса в Україні як систему економічних відносин між виробниками сировини і кінцевого продукту, придатного для споживання, завдяки якій через купівлю-продаж реалізується право на власність характерних для даного ринку товарів. Це означає, що ринок м'яса, в якому процеси обміну є основоположними, охоплює в рівній мірі виробництво, розподіл, споживання, має не тільки пряму, але й зворотню дію на процес відтворення, тобто володіє здатністю до саморегулювання [29].

Ринок м'яса, як один із суб'єктів господарської діяльності агропромислового комплексу, є незалежною і відокремлюваною частиною продовольчого ринку України. З організаційного боку за своєю сукупністю він повинен бути витриманий в певних регламентуючих рамках. А саме - бути єдиним, тобто його диференціація не прийнятна до адміністративного і відомчого ділення; відкритим,

тобто рівнодоступним для всіх суб'єктів, і еквівалентним.

Ефективно діючий ринковий механізм вимагає тісної взаємодії основних його елементів, а саме: трансформації відносин власності, що забезпечать свободу господарської діяльності, незалежність та економічну відповідальність виробників; інфраструктури, відповідної ринку м'ясних ресурсів; системи цін; державного регулювання, упорядкування структури виробництва і попиту. Для характеристики результативності діяльності м'ясного підкомплексу можна виділити наступні параметри: *динаміка економічного росту; товарно-грошова збалансованість; ступінь дефіцитності; індекси цін.*

Розглядаючи основні параметри, що формують ринок м'яса, необхідно перш за все проаналізувати стан і міру готовності кожної галузі підкомплексу до функціонування за умов ринкового господарського механізму, тобто визначити організаційно-виробничу платформу, на якій у межах м'ясного продуктового підкомплексу АПК формується ринок цього продукту.

Відповідно, ринок м'яса великої рогатої худоби, на нашу думку може розглядатися як один з багаточисленних ринків сільськогосподарської продукції. Він є сукупністю економічних відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами з приводу купівлі-продажу м'яса великої рогатої худоби. Водночас він є тим економічним механізмом, який пов'язує всі елементи обмінного процесу, створюючи умови для безперервності відтворювального процесу в м'ясному підкомплексі країни. Цей ринок традиційно був і залишається одним із важливих ринків для економіки України.

Ринок м'яса великої рогатої худоби в Україні формується за рахунок продукції таких галузей та їх виробничих підсистем: *тваринництва (вирощування худоби); польового і лукопасовищного кормовиробництва; комбікормової, мікробіологічної, м'ясної промисловості; елементів інфраструктури* [30,31].

Ринок м'яса великої рогатої худоби є органічною складовою частиною великого загальнонаціонального ринку. Загальна ситуація на цьому ринку в значній мірі впливає на розвиток скотарства, і навпаки. Про те наскільки важливим є цей сектор ринку свідчить не лише значення, яке відіграє м'ясо в

харчуванні людини, а й його питома маса в загальнонаціональному ринку.

Незважаючи на певну відірваність національної економіки від світових і європейських ринків, регіональний ринок м'яса великої рогатої худоби є їх невід'ємною складовою частиною. Зазначимо, що світовий ринок - це ринок експортних товарів, які вироблені в кращих умовах найбільш ефективними виробниками і реалізуються за прийнятними для виробника цінами. На даному ринку діють світові ціни, які складаються на основі собівартості в кращих умовах виробництва і отримані найбільш ефективними виробниками. Тому, в умовах вільного проходження товарів через кордони регіональний ринок не може не реагувати на тенденції, які відбуваються на світових ринках, а також на зміни у світових торгових угодах [32].

Нерозвиненість економічних відносин між товаровиробниками м'яса великої рогатої худоби та іншими ринковими суб'єктами, відсутність відповідної інфраструктури збуту, неефективність управління робить ринок м'яса великої рогатої худоби неповноцінним і не дозволяє вітчизняному товаровиробникові повною мірою скористатися перевагами для поліпшення його економічного стану, для нарощування обсягів виробництва і продажу м'яса великої рогатої худоби .

Економічний механізм функціонування ринку м'яса великої рогатої худоби, як один із важливих складових у системі заходів реформування сільського господарства повинен сприяти розвитку м'ясного скотарства і підвищенню ефективності діяльності всіх суб'єктів даного ринку, що має стати основою і гарантією стабільного розвитку багатьох суміжних галузей народного господарства.

## 1.2. Суть інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби

Останнім часом все більше економістів, як вітчизняних, так і зарубіжних, приходять до висновку, що основною умовою нормального функціонування будь-яких господарських структур у ринкових умовах є створення адекватного (ринкового) середовища (або ринкової інфраструктури).

Недосконалість перехідного періоду від адміністративної до ринкової економіки полягає в тому, що зламавши старі інституції з їх традиційними функціями, в Україні своєчасно не створили нових, які б перебравали на себе ці функції, доповнивши їх необхідними новими. У зв'язку з цим не вдається досягти неперервності маркетингового процесу, від чого значною мірою втрачають як товаровиробники, так і кінцеві споживачі. Перші - через низьку конкурентоспроможність їх товарів, недостатнє інформаційне забезпечення на ринках і утруднення процесу обміну; а другі - через недостатню доступність цих товарів, поганий контроль за їх якістю і незадовільне сервісне обслуговування.

Щодо наявності та якості інфраструктури в АПК, то не можна стверджувати, що її взагалі в Україні не існувало. Інфраструктура існувала і за умов адміністративної економіки, проте функції її значною мірою відрізнялися від тих, які вона традиційно виконує в розвинутих країнах, бо вона створювалась для умов державних заготівель і подальшого централізованого розподілу продукції. Більшість виробленої в сільському господарстві продукції закуповувалась державою в сезон масового виробництва і направлялась для зберігання на державні елеватори, склади, бази або для реалізації в державну чи кооперативну торгівлю. В господарствах залишались зовсім незначні обсяги продукції, в основному призначені для внутрішньогосподарського споживання. У відповідності з такою політикою збуту безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах не створювались потужні ємкості для зберігання і переробки продукції протягом року. Це згубно позначилось на сільських товаровиробниках, коли держава почала відмовлятися від централізованих закупівель продукції. На початку дев'яностих років, з переходом на ринкові рейки селяни виявились

зовсім не пристосованими до нових умов реалізації, до роботи в умовах нестабільної кон'юнктури, до пошуку потенційних партнерів-покупців. Обсяги реалізації різко знизились. Ускладнювала становище і практика масових неплатежів державних заготівельних підприємств за отриману по замовленню продукцію. Отже, громізка інфраструктура заготівель, що створювалась протягом десятиліть, виявилась непристосованою до умов ринкової економіки. Тягар амортизаційних відрахувань в недостатньо заповнених базах, елеваторах, холодильниках і переробних підприємствах виявився непосильним і для них самих, і для тих товаровиробників, які ще певний час продовжували користуватись їх послугами на договірних умовах.

Сучасний стан інфраструктури продовольчого ринку є наслідком недооцінювання її ролі в становленні цивілізованих ринкових відносин. Відносини розподілу, як один з дієвих мотиваційних потенціалів ринкової економіки, можуть повною мірою проявитися лише за умов наявності якісної інфраструктури [33].

На сучасному етапі розвитку країни підвищується роль й постійно удосконалюється інфраструктура. Водночас не розробленість проблеми ринкової інфраструктури в економічній науці створює чималі труднощі для господарської практики, оскільки вона ще й досі позбавлена системи обґрунтованих рекомендацій щодо створення адекватної умовам України інфраструктури, яка враховує як світовий досвід, так і наші особливості. Досить у цьому зв'язку зауважити, що навіть у впровадженій у 1997 році в Україні Класифікації видів економічної діяльності, яка має цілком ринкову спрямованість, на відміну від Загальносоюзного класифікатора галузей народного господарства, що їй передував і відбивав структурування галузей економіки з позицій адміністративно-командної системи, термін “інфраструктура” використовується тільки при описанні видів діяльності у сфері функціонування транспорту. Така неуважність до інфраструктури є ознакою відповідного до неї ставлення. Тому однією з умов зміни такого ставлення є глибока наукова розробка даної проблеми.

Термін “інфраструктура” походить від лат. - “infra” - нижче, під; “structura” -



будівля, структура. Незважаючи на широке використання терміну “інфраструктура” існують різноманітні трактування поняття. В літературі минулих років термін “інфраструктура” використовувався без визначення “ринкова”. Найчастіше йшлося про військову, виробничу, соціальну інфраструктуру.

Одні автори визначають інфраструктуру як усю систему обслуговування, бачачи функцію інфраструктури в наданні послуг виробництву і населенню, у обслуговуванні виробництва і населення [34,35].

Інші розуміють під інфраструктурою тільки систему виробничого обслуговування, бачачи її призначення в створенні загальних умов виробництва, у забезпеченні діяльності основного виробництва.

Словникове трактування інфраструктури - сукупність (система) складових частин загального механізму (чи частин) економічного (науково-технічного, ринкового, інформаційного і т.д.) життя, що мають підпорядкований, допоміжний характер і забезпечують ефективну діяльність економічної системи в цілому [36,37].

Гриценко А. і Соболев В визначають інфраструктуру в будь-якій соціально-економічній системі як сукупність елементів, які забезпечують безперебійне функціонування взаємозв'язків об'єктів і суб'єктів даної системи [38]. Інфраструктура, як певна підсистема в іншій системі, покликана, по-перше, забезпечити функціонування взаємозв'язків між елементами самої системи, до яких належать її об'єкти і суб'єкти. Саме в цьому полягає її основна функція, яка, очевидно, має пасивний характер. Але обмежитися визначенням цієї обставини не можна. Крім функції, яка забезпечує, інфраструктура водночас виконує регулюючу функцію, певним чином впорядковуючи взаємодію елементів самої системи. Ця функція є активною. Ринкова інфраструктура, на їх думку – це сукупність елементів, які забезпечують безперебійне багаторівневе функціонування господарських взаємозв'язків, взаємодію суб'єктів ринкової економіки і регулюють рух товарно-грошових потоків.

Б.В. Губський відмічає, що ринкова інфраструктура - це система інституцій

(структур), що забезпечують безпосереднє здійснення обмінних процесів, це фізичне місце контактування, взаємодії ринкових контрагентів, операторів ринку, тобто покупців та продавців. Основними формами фізичної ринкової інфраструктури виступають біржі, оптові ринки, аукціони, ярмарки, торгові дома, міські ринки, магазини дрібнооптової та роздрібно торгівлі [39].

Худолій Л.М. розглядає ринкову інфраструктуру агропромислового комплексу як систему підприємств, організацій, закладів виробничої і невиробничої сфери, що покликана обслуговувати його, створювати умови для його безперебійної і ефективної роботи, поєднувати зі споживачем [40]. На нашу думку таке трактування цілком підходить і до визначення ринкової інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби. Елементами інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби є транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування, місця контактування товаровиробників з покупцями їх продукції і т.п.

Важливим фактором ринкової діяльності є не тільки сам факт виконання тієї чи іншої функції взагалі, але й те, ким вона виконується, у що обходиться її виконання підприємствам і кінцевому споживачу, які вигоди отримує останній від виконання так званих “маркетингових функцій”.

Після визначення суті інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби закономірно перейти до розгляду напрямів формування її елементів.

Багато вчених економістів вважають, що при створенні ринкової інфраструктури провідну роль відіграють фінансові чинники [41,42]. Зокрема М.Я. Дем'яненко виділяє наступні: створення умов (або механізму) додержання еквівалентності обміну між товаровиробниками різних галузей; забезпечення (на оптимальному рівні) сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами; механізм оподаткування суб'єктів господарювання з відображенням специфіки галузі; належний страховий захист сільськогосподарських товаровиробників з урахуванням підвищеного ризику діяльності [43].

Зазначені складові є об'єктивними факторами ринкових відносин, тому їх ігнорувати не слід. У протилежному випадку майже завжди отримуватимемо

негативний результат. В нинішніх умовах важко в повному обсязі створити ринкову інфраструктуру, але з іншого боку, якщо її зараз не створювати, то в майбутньому це зробити ще важче буде.

Тому, на наш погляд, потрібно не ігнорувати компоненти ринкової економіки, які мають об'єктивний характер, не пробувати їх замінити іншими заходами, особливо організаційного спрямування, а здійснювати поступово у міру реальних можливостей те, що мало бути здійснене ще на початку запровадження реформ.

Важливе значення в інфраструктурі ринку м'яса великої рогатої худоби відіграє *транспортне забезпечення*. Вимоги виробництва до транспортного забезпечення слід розглядати з позицій можливості прямого та опосередкованого впливу на його кінцеві результати. З точки зору товаровиробників ефективність транспортного обслуговування може вважатись задовільною при мінімальних витратах на транспортування, відсутності порушень технологічного циклу з вини транспорту та найменших прямих втратах продукції під час перевезень [44].

Неабияке значення серед складових інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби займає *інформаційне забезпечення*. Система надання інформаційно-консультаційних послуг в агропромисловому виробництві є одним з основних важелів формування цивілізованого прозорого продовольчого ринку в Україні, засіб прискореного впровадження нових технологій у виробництво, зменшення тиску тіньових і монопольних груп та структур на виробників сільськогосподарської продукції, створення середовища сприятливого для їх життєдіяльності в ринкових умовах [45]. З огляду на це інформаційне та консультаційне забезпечення виробничих структур АПК і сільськогосподарських товаровиробників має стати однією з основних функцій державного управління сільським господарством, розвинутою сферою підприємництва на селі, невід'ємним елементом діяльності структур матеріально-технічного, збутового, фінансово-кредитного забезпечення, а використання нових інформаційних технологій - інструментом удосконаленого управління сільськогосподарським виробництвом.

Виходячи з внутрішніх економічних взаємовідносин, сервісна система

інформаційного забезпечення в організаційному плані може бути трьох видів залежно від джерел фінансування [46]:

1. Система переважно фінансується державою або місцевими органами самоврядування. Така організаційна форма доцільна на початковому періоді створення системи.

2. Альтернативою описаній системі є система, побудована на принципі інформаційно-сервісного кооперативу, тобто повністю госпрозрахункова система. Це найперспективніша система організації сервісного інформаційного забезпечення товаровиробників АПК у ринкових умовах.

3. Змішана система. Це система перехідного періоду, яка практично буде основною в найближчі роки.

Потреба в даних послугах виникає через необхідність забезпечення нормального функціонування сучасного ринку м'яса великої рогатої худоби, постійного відстежування руху даного товару, трансакцій “покупець-продавець”, динаміки цін, тобто потрібно мати систему даних базового рівня в часі і просторі. Слід забезпечити опрацювання одержаних даних, їх систематизацію і структурування, оперативне доведення до покупців і продавців, інших користувачів. І нарешті, потрібно забезпечити високий науковий рівень аналізу та прогнозу стану і перспектив розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби.

Шпичак О.М. відмічає, що однією з проблем інфраструктури ринку є *організація біржової торгівлі* [47]. Адже, загально визнано і визнається нами, що індикатором цін має стати біржова торгівля. Проте в Україні обсяги біржової торгівлі в загальних обсягах реалізованої продукції сільськогосподарськими товаровиробниками України займають незначну питому вагу. За цих умов вітчизняні біржі не є індикатором цін на сільськогосподарську продукцію. Біржа - це місце торгівлі. Вся її організаційна структура підпорядкована вирішенню цього завдання, тобто біржа не переслідує мету - одержати максимум прибутку. Невелика плата, яку одержує біржа від своїх членів і від продажу інформації, повинна компенсувати утримання його апарату і поточні витрати, а при необхідності забезпечити незначні накопичення [48-51]. Необхідно усвідомити,

що індикатором цін є біржова торгівля на умовах ф'ючерсу, якого у нас на аграрному ринку ще не має. За умов ф'ючерсу кількість продукції за контрактами (торгівля здійснюється не реальним товаром) продається і купується в десятки, сотні разів більше, ніж виробляється в країні конкретного виду продукції. Крім того, ф'ючерс передбачає часткове перенесення ризику з товаровиробника на покупця шляхом залучення спекулятивного капіталу та здійснення процесу хеджування. З іншої сторони така специфіка діяльності бірж (переважання на них ф'ючерсних операцій), на нашу думку, робить їх мало придатними для умов України в найближчій перспективі. Якщо вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники довідаються, що головними фігурами на біржі мають бути хеджери та спекулянти, доля біржі визначиться відразу, чітко і надовго. Тому сучасним особливостям України найбільше відповідають малоресурсні форми ринкової інфраструктури, орієнтовані на операції з реальним товаром. Найбільше для цього придатні торгові доми для оптової торгівлі та фірмові магазини сільськогосподарських та переробних підприємств для роздрібною торгівлі.

Оптова торгівля є не тільки способом збуту продукції, а й важливою формою організації ринку. Вона формує ціноутворення. Саме тут складаються внутрішні ціни. Ціни оптових ринків є орієнтиром для всіх інших каналів збуту, у т.ч. для встановлення контрактних, кооперативних цін та цін державної гарантійної підтримки. Важливою функцією оптової торгівлі є формування торгової політики: декларація цін, реклама, стандартизація якості товарів тощо. Порівняно новою формою організації оптового ринку є великооптовий збут продукції за міжгалузевими угодами на регіональному рівні. Велику роль в організації оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією відіграють оптові ринки та аукціони. Оптовий продовольчий ринок - це сукупність організаційно-економічних і нормативно-правових умов, які регламентують і забезпечують здійснення операцій з купівлі-продажу сільськогосподарської сировини і продукції на спеціально відведених місцях. У світовій практиці набули поширення три типи оптових продовольчих ринків: територіальні; спеціалізовані; організовані за способом здійснення торгових операцій [52].

Важливою складовою частиною інфраструктури оптової торгівлі продовольством є міські оптові ринки продовольчих товарів. Міський оптовий ринок продовольчих товарів - це підприємство торгівлі, що створює належні умови для оптової торгівлі продовольчими товарами [53]. На відміну ярмарки ринок працює постійно. Ринки, як посередники, прискорюють для оптових торговців збут товарів, а для роздрібних його придбання. Вигідною може бути діяльність ринку і для товаровиробника (особливо дрібного), для якого з'являється додатковий канал збуту продукції. Надання в користування торгового місця - це основна послуга ринку. Крім того, ринок може видавати посвідчення (сертифікати) про якість товару, повідомляти про ціни на інших ринках держави. За бажання оптовий продавець може купити (або відремонтувати) тару, помити, відсортувати, розфасувати сільськогосподарську продукцію; залишити під охороною товари та автотранспорт; перевезти продукцію із проведенням завантажувально-розвантажувальних робіт; здійснити комісійний продаж товарів; замовити місце в готелі тощо. Як свідчить досвід країн з розвинутою ринковою економікою, спеціалізація ринків може бути як широкою, так і вузькою. Через ринки проходить продукція сільськогосподарських підприємств і підприємств харчової промисловості. За кордоном працюють ринки різних форм власності. В Японії переважають державні ринки. У США знайшли значне поширення приватні оптові ринки продовольчих товарів. У цілому, за кордоном найчастіше можна зустріти ринок у формі господарського товариства [54]. Така форма, на нашу думку, найбільше підходить і для умов України. Для створення приватного ринку із сучасним обладнанням у вітчизняних підприємців немає ще достатньо коштів. А для створення ринку, що буде перебувати у виключно державній власності, важко залучити іноземні інвестиції.

Значну роль у формуванні досконалої інфраструктури відіграє *роздрібна торгівля*. Повноправним оператором роздрібною ринку повинні стати фірмові магазини сільськогосподарських підприємств у великих містах та промислових центрах на базі малої переробки. Ми підтримуємо думку Б.В. Губського, що фірмова торгівля має багато переваг, а саме [55]: її започаткували самі

товаровиробники і в цьому запорука того, що вона приживеться; як мала переробка, так і фірмова торгівля потребують порівняно невеликих децентралізованих капіталовкладень на один об'єкт, а завдяки цьому і коротких термінів їх освоєння та введення в дію; сприяння розвитку реального конкурентного середовища; підпорядковує первинних виробників вимогам кінцевого споживача, посилює соціальну спрямованість ринкової економіки; забезпечує більш рівномірне надходження коштів сільськогосподарським товаровиробникам, зменшує потребу в кредитах та залежність від банків; зниження одиничної потужності переробних підприємств зменшує екологічний тиск на навколишнє середовище та витрати на транспортування сировини; мала переробка та фірмова торгівля створюють додаткові робочі місця як на селі, так і в місті.

Однією з перспективних форм організації виробництва при сучасній інфраструктурі є інтеграція сільськогосподарських товаровиробників, переробних підприємств і торгівлі, без якої досягти позитивних зрушень неможливо [56]. Було б доцільно створювати галузеві об'єднання: молочні, м'ясні та ін. Такі об'єднання (на першому етапі обласні, а в подальшому, можливо, і в цілому по країні) дадуть змогу поліпшити стан справ як з виробництвом сировини, так і з її переробкою, забезпечити реалізацію продукції на свою користь. Економічні відносини повинні будуватись на практиці взаємовигідності кооперації [57,58]. При цьому переробні підприємства повинні виявити себе турботливими інтеграторами сільськогосподарських виробників сировини, поєднуючи свій координуючий та організаційний вплив на них з паритетними, справедливими відносинами при розподілі кінцевих результатів.

Для дотримання еквівалентності міжгалузевих відносин між сільськогосподарськими і переробними галузями АПК слід розширити мережу узгоджувальних комісій по цінах і доходах у сировинних зонах інтегрованих формувань. До складу узгоджувальних комісій по цінах і доходах включити представників всіх виробників сировини, переробних підприємств та торговельних організацій, професійних спілок, організацій по захисту прав

споживачів та незалежних експертів [59].

Специфіка виробництва м'яса потребує добре налагодженого функціонального зв'язку між усіма його стадіями на основі технологічної спільності і єдності всіх процесів (виробництва, переробки, збереження, доведення до споживача) і забезпечення пропорційності в їхньому розвитку. Проблема полягає в тому, що кожна з цих стадій здійснюється на підприємствах, що відносяться до різних галузей, що значно відрізняються один від одного технологією, механізацією, організацією й умовами виробництва. У цих умовах однакові витрати не можуть дати однаковий ефект.

Таким чином, для цивілізованого реформування аграрного сектора України потрібно розвивати інфраструктуру, яка ефективно генерує ринкові ціни і є корисною для всіх його учасників. В розвинутих країнах цю функцію виконують біржі, оптові ринки, аукціони, роздрібна торгівля, фірмові магазини. Провідну роль відіграють біржі та оптові ринки. Для України в сучасних умовах найбільше підходять елементи ринкової інфраструктури, що потребують незначних капіталовкладень і орієнтовані на операції з реальним товаром.



### 1.3. Закономірності та особливості формування ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні

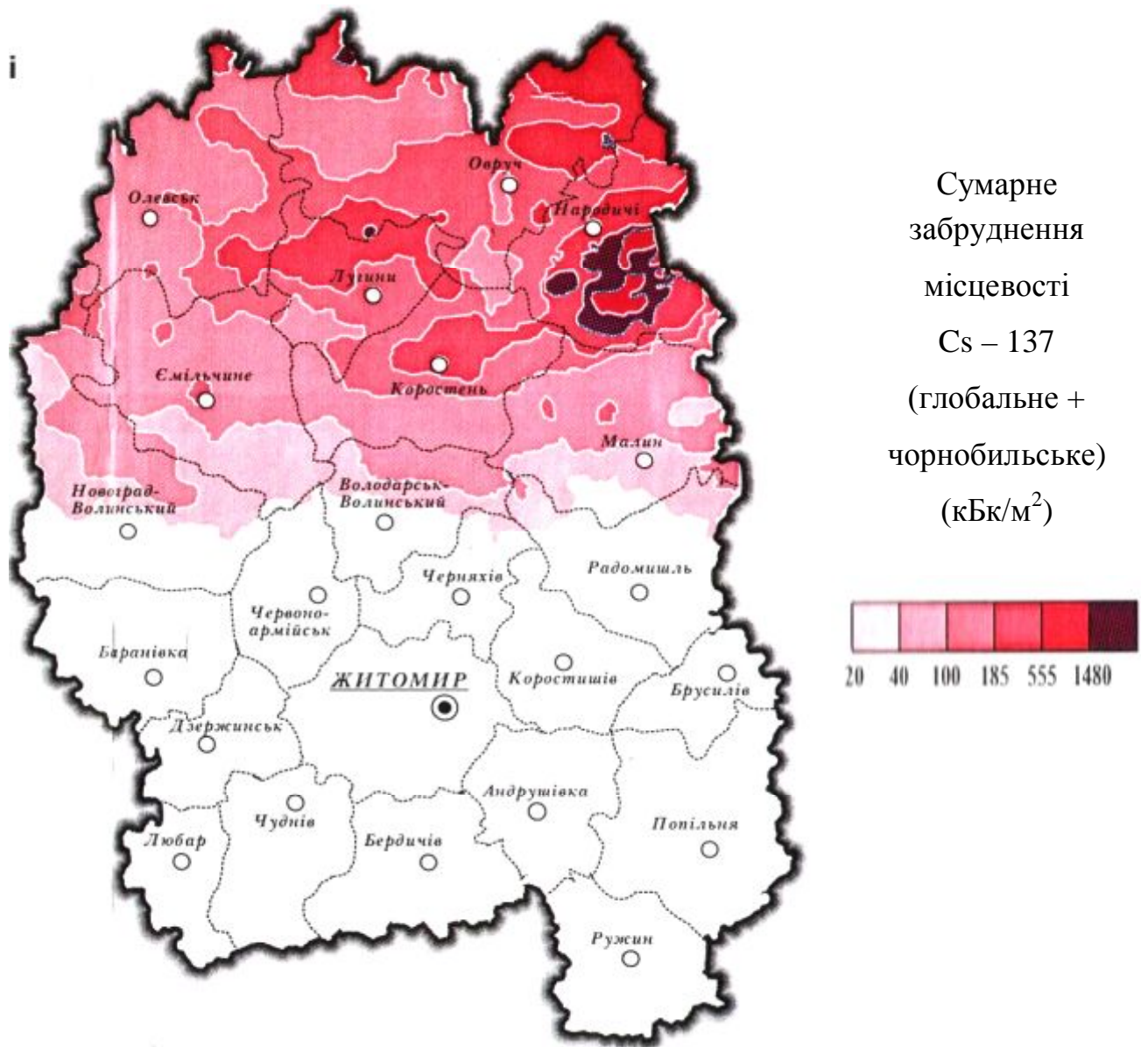
При формуванні аграрного ринку того чи іншого продукту важливо враховувати особливості виробництва цього продукту у певних умовах. Досліджуваний регіон (Ємільчинський, Коростенський, Лугинський, Малинський, Народицький, Овруцький та Олевський райони Житомирської області) особливо гостро відчув вплив аварії на ЧАЕС (рис.1.2) [60-62]. Станом на 1 січня 2001 року в досліджуваному регіоні було розташовано 659 населених пунктів, у яких проживає 354,9 тисяч осіб, що становить 25,0 % від загальної чисельності населення області і 15,1 % від чисельності громадян, які проживають на радіоактивно забруднених територіях України. З них 46 адміністративно-територіальні одиниці знаходяться в зоні обов'язкового переселення (II), 285 – в зоні гарантованого переселення (III) та 328 – в зоні посиленого радіоекологічного контролю (IV).

Результатом даної аварії є радіоактивне забруднення сільськогосподарських угідь сумішшю продуктів ядерного розпаду і нейтронної активізації. Зона радіоактивного забруднення формувалась у відповідності з метеорологічними умовами переносу повітряних мас, забруднених радіоактивними речовинами, які надходили із зруйнованого блоку станції.

Основними радіонуклідами, які визначають радіаційний стан на забрудненій території, на цей час є цезій 137 ( $^{137}\text{Cs}$ ) і стронцій 90 ( $^{90}\text{Sr}$ ). Надходження цих радіоактивних елементів в організм людини з продуктами харчування відбувається, головним чином, в результаті їх переходу з ґрунту в рослини і далі - в продукцію рослинництва і тваринництва.

$^{137}\text{Cs}$ , хімічний аналог калію, бере участь у всіх реакціях обміну в рослинах, організмі тварин та людини, біологічно дуже рухливий і порівняно швидко виводиться з організму. Через 20-30 діб після переведу на чистий раціон в тілі тварини залишається біля третини  $^{137}\text{Cs}$ , що надійшов.

$^{90}\text{Sr}$ , хімічний аналог кальцію, характеризується високою засвоюваністю



**Рис. 1.2 Щільність забруднення Cs-137 території Житомирської області**

рослинами і тваринами, повільно виводиться з організму, бо накопичується в кістковій тканині. У більшості забруднених районів внеском  $^{90}\text{Sr}$  в дозове навантаження на людину, порівняно із  $^{137}\text{Cs}$ , можна знехтувати, оскільки співвідношення між активностями цих радіонуклідів у ґрунті не перевищує 0,01. Але проведення всіх захисних заходів в АПК слід планувати, орієнтуючись на щільність забруднення ґрунтів  $^{137}\text{Cs}$ . Всі заходи одночасно будуть поліпшувати радіаційну ситуацію в регіоні і по відношенню до  $^{90}\text{Sr}$ .

У відповідності до “Концепції ведення агропромислового виробництва на забруднених територіях та їх комплексної реабілітації на період 2000-2010 рр.” розвиток сільськогосподарського виробництва на забруднених територіях має

здійснюватись на основі науково обґрунтованої стратегії, спрямованої на мінімізацію колективних доз опромінення населення України, реабілітацію цих територій, відродження традиційних для них сільськогосподарських культур, оптимізацію ведення сільського господарства [63]. У зв'язку з цим першочергового значення набувають заходи, які спрямовані на відновлення роботи в сільському господарстві і одержання екологічно чистої продукції. Відносно терміну “екологічно-чиста продукція” існує декілька точок зору.

Одні вчені вважають, що це продукція, вміст шкідливих речовин в якій не перевищує встановлених норм [64]. Інші, - що хімічні препарати, значною мірою радіоактивні речовини і самі норми - це породження людини, значить екологічно чистою можна вважати тільки ту продукцію, характеристики якої відповідають характеристикам рослин і тварин, які вирощені без втручання людини. Згідно із загальноприйнятими положеннями екологічно чиста продукція - це продукція, у виробництві якої максимально використані біологічні методи ведення сільського господарства. З'явилися терміни: “біологічне землеробство”, “екологічне сільське господарство”. Стосовно сільськогосподарської продукції, забрудненої радіонуклідами поняття екологічної чистоти включає, насамперед ступінь забруднення радіонуклідами, тобто перевищення допустимих (ДР-97) чи контрольних рівнів (КР) вмісту радіоактивних цезію та стронцію в кінцевій продукції [65].

При дослідженні закономірностей та особливостей формування ринку м'яса великої рогатої худоби на забруднених радіонуклідами територіях виникає ряд питань пов'язаних з визначенням заходів, які необхідно проводити для одержання екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби, джерел фінансування та ефективності їх проведення. Щодо заходів, спрямованих на зниження надходження радіонуклідів в рослинницьку, а в результаті і тваринницьку продукцію, то вони включають. По-перше, це комплекс організаційних заходів[66]:

- проведення інвентаризації угідь за показниками щільності забруднення і складання відповідних картограм;

- співставлення ґрунтових характеристик угідь і даних про їх забруднення;
- прогнозування вмісту радіонуклідів в урожаї та продукції тваринництва з використанням довідкових таблиць;
- прогнозування ефективності заходів і рівня забруднення урожаю та продукції тваринництва після їх проведення;
- інвентаризація угідь у відповідності з результатами прогнозу і визначення площ, де можливе вирощування культур для різноманітного використання: а) на харчові потреби; б) на виробництво кормів; в) на технічну потребу; г) для одержання насіннєвого матеріалу;
- зміна структури посівних площ та поголів'я худоби;
- організація радіаційного контролю продукції.

По-друге, агрономічні заходи [67].

Всі загальноприйняті агрономічні прийоми - вапнування ґрунту, застосування органічних і мінеральних добрив є ефективними і для зниження забрудненості урожаю радіонуклідами. Так, вапнування ґрунтів приводить до нейтралізації кислотності ґрунтового розчину, витісненню іонів водню із ґрунтового поглинаючого комплексу та насичення його кальцієм. Внесення вапна в дозі, еквівалентній гідролітичній кислотності, покращує фізичні та хімічні якості ґрунту, підвищує його родючість та знижує вміст  $^{137}\text{Cs}$  в урожаї рослин приблизно в 1,5-3 рази. Подібно знижує надходження радіонуклідів в урожай рослин і використання в якості вапнового добрива металургійних шлаків (вони, окрім кальцію, вміщують і багато фосфору);

- внесення підвищених доз калійних добрив - особливо ефективно під зернові, при цьому більш ніж на порядок зменшується накопичення  $^{137}\text{Cs}$  в зерні;

- внесення підвищених доз фосфорно-калійних добрив в дозах, які перевищують потребу рослин в цих поживних елементах в 2-3 рази, знижує надходження радіонуклідів в урожай сільськогосподарських культур в 3-5 раз. Проте, при внесенні фізіологічно кислих добрив в слабокислий або кислий непровапнований ґрунт підвищується кислотність ґрунтового розчину, що може підвищити накопичення радіонуклідів в рослинах. На таких ґрунтах перед усім

потрібно провести вапнування, а потім вносити мінеральні добрива. Великий ефект спостерігається при внесенні в підвищених дозах калійних добрив - забрудненість урожаю  $^{137}\text{Cs}$  може знизитись в 15 разів;

- внесення органічних добрив (гною, торфу, ставкового мулу, сапропелю, компосту та ін), забруднення урожаю радіонуклідами знижується в 1,5-2,5 рази. Проте, в якості органічного добрива в чистому вигляді потрібно використовувати тільки низинний, який добре розклався, високозольний торф з рН солевої витяжки біля 5,5. Торф, який має більш кислу реакцію (особливо верховий), при внесенні в ґрунт може збільшити надходження радіонуклідів в урожай. Щоб цього не трапилося, такий торф перед використанням необхідно компостувати з гноєм або вапном, золою чи фосфорною мукою;

- внесення азотних добрив (потрібно проводити під запланований урожай, тому що підвищенні дози азотних добрив можуть викликати збільшення надходження ізоотопів  $^{137}\text{Cs}$  в рослини);

- комплексне внесення різних видів мінеральних і органічних добрив;

- внесення меліорантів (цеоліти тощо).

Захисний ефект від разового вапнування ґрунту та внесення калійних і фосфорних добрив у високих дозах (200-300 кг д.р. на 1 га) спостерігається на протязі 3-5 років.

*По-третє, агротехнічні заходи [68].* Вважають, що загальноприйняті способи обробітку ґрунту не забезпечують помітного зменшення надходження радіонуклідів в продукцію рослинництва. Специфіка обробітку забрудненого ґрунту полягає в наступному. Восени після закінчення радіоактивних випадів оранку необхідно проводити без лущення стерні плугами з передплужниками на 4-5 см глибше звичайної оранки. Такий обробіток сприяє заглибленню верхнього забрудненого шару ґрунту. На наступний рік оранку проводять на меншу глибину, не торкаючись забрудненого шару ґрунту. Для покращання радіаційної ситуації в ґрунті та попередження вторинного забруднення рослин скорочують кількість міжрядкових обробітків, проводять виконання робіт по вологому ґрунті, використовують широкозахватну техніку або сільськогосподарську авіацію. Для

зменшення рівня переходу радіонуклідів в лугову рослинність проводять поверхневе покращання луків, шляхом внесення вапна і мінеральних добрив. Цей прийом забезпечує значний ріст урожайності трав, а також зниження накопичення  $^{137}\text{Cs}$  рослинністю в 1,5-4 рази (в залежності від властивостей ґрунтів). Проте, надходження  $^{90}\text{Sr}$  в травостій при поверхневому покращанні на бідних ґрунтах знижується, тоді як на інших ґрунтах воно зберігається на тому ж рівні. Найбільш надійний прийом, який знижує надходження радіонуклідів в травостій, - кореневе поліпшення луків шляхом фрезування чи оранки забрудненої дернини в поєднанні з вапнуванням, внесенням добрив, посівом травосуміші. Кратність зниження в залежності від типу ґрунту та часу, який минув з моменту забруднення луку, для  $^{137}\text{Cs}$  може досягати 3-10 раз, а для  $^{90}\text{Sr}$  - 2-5 раз. Найбільш простий та дешевий прийом зниження вмісту радіонуклідів в рослинницькій продукції - підбір культур і сортів, які відрізняються здатністю накопичувати в урожаї мінімальну кількість  $^{137}\text{Cs}$  і  $^{90}\text{Sr}$ . Як правило, це види та сорти з низьким вмістом кальцію і калію. Озимі зернові при інших рівних умовах накопичують в 1,5-2 рази менше радіонуклідів, ніж ярі, а скоростиглі сорти накопичують їх в 1,6-2 рази більше ніж пізньостиглі. Відповідно до цього науково-дослідним інститутом землеробства УААН розроблено сівозміни, які слід використовувати на забруднених територіях:

- на дерново-підзолистих піщаних ґрунтах: при щільності забруднення 10-15  $\text{Кі/км}^2$  (370 - 555  $\text{кБк/км}^2$ ): 1) озимі на зелений корм + поукісна кукурудза на зелений корм; 2) озиме жито; 3) картопля; 4) овес;

- на дерново-підзолистих супіщаних ґрунтах: 1) кукурудза на зелений корм та силос; 2) озиме жито; 3) картопля; 4) ячмінь з підсівом багаторічних трав (злаково-бобової суміші); 5) багаторічні трави; 6) озима пшениця.

*По-четверте, зоотехнічні заходи по зниженню вмісту радіонуклідів в продукції тваринництва [69].* В літньо-пасовищний період випасання тварин рекомендується на луках з травостоєм не нижче 10 см. При цьому знижується надходження радіоактивних речовин з дерниною, в якій міститься значна частина радіонуклідів. При можливості, потрібно використовувати тільки поліпшенні

пасовища та відгодівлю концентрованими кормами з сорбентами. Як крайній засіб, тварин переводять на стійлове утримання з контрольованим надходженням радіонуклідів. Хороші результати дає ціленаправлене кормовиробництво при використанні всіх ефективних агрохімічних і агротехнічних способів зниження міграції радіонуклідів із ґрунту в рослини. При одній і тій же щільності забруднення ґрунту та однакових умовах вирощування вміст радіонуклідів в різних кормах (з розрахунку на 1к. од.) різниться в десятки разів. Підбираючи відповідні корми, можна знизити надходження радіонуклідів в організм тварин і перехід їх в м'ясо. Важливим є забезпечення тварин повноцінним фосфорно-кальцієвим живленням. Раціони, складені із кормів з низьким вмістом стронцію дефіцитні по кальцію і нерідко по фосфору. Такі раціони необхідно насичувати фосфорно-кальцієвими мінеральними підкормками, забезпечуючи приблизно двократне перевищення рекомендованих норм вмісту кальцію і фосфору в раціоні тварин. Це дозволить знизити вміст радіоактивного стронцію в м'ясі приблизно в 2-4 рази. Однак такий ефект спостерігається при збагаченні раціонів з недостатнім вмістом кальцію і фосфору; мінеральні добавки в раціони з нормальним рівнем цих елементів в кращому випадку дають зниження забрудненості тваринницької продукції на 20-30 %. При вирощуванні та відгодівлі м'ясних тварин на кормах, забруднених радіонуклідами, велика увага повинна приділятися кінцевому передзабійному періоду. Радіонукліди, які надходять в м'ясні органи та тканини відрізняються порівняно високою швидкістю обміну. Ця обставина використовується для прижиттєвої "очистки" м'яса та субпродуктів від радіонуклідів шляхом організації годівлі тварин "чистими" кормами в останні 1-3 місяці передзабійного періоду. Найбільш радикальний захід, - перепрофілювання галузей тваринництва, наприклад, заміна молочного скотарства на м'ясне.

В Житомирському Поліссі за рекомендаціями наукових установ проведені перепрофілювання виробництва, перезалуження лук і пасовищ, неодноразово вносились підвищені дози вапна, фосфорно-калійних добрив та решта заходів передбачених програмою ліквідації наслідків аварії, розроблені відповідно

державна “Програма перепрофілювання господарств на розвиток м’ясного скотарства в забруднених радіонуклідами районах України на 1996-2010 роки” та обласна “Програма розвитку м’ясного скотарства Житомирської області на 1996-2010 роки”. Дані програми стосуються проблеми збільшення виробництва якісної, екологічно чистого м’яса великої рогатої худоби. Необхідність таких програм полягає в неможливості ведення галузі молочного скотарства із-за ряду об’єктивних і суб’єктивних факторів. Найбільш основними з них є значне винесення радіонуклідів з молоком, фінансовий крах більшості сільськогосподарських підприємств (м’ясне скотарство не потребує значних капітальних вкладень), різке зменшення кількості працездатного населення. Щодо якості м’яса, то в Технологічному інституті молока і м’яса УААН досліджували якість м’ясної сировини від великої рогатої худоби м’ясних порід і продуктів, що виробляють з нього. Визначили реологічні показники, хімічний склад (вміст вологи, жиру, білка) і органолептичні характеристики за загальноприйнятими методиками. Установлено, що м’ясна сировина від тварин м’ясних порід вигідно відрізняється за хімічним складом, смаковими, ароматичними, реологічними властивостями і товарним виглядом. Його м’язова тканина ніжноволокниста з наявністю міжм’язового жиру, має ніжну, соковиту консистенцію. Завдяки цьому таке м’ясо використовувати для виготовлення м’ясопродуктів високої харчової цінності [70].

Проведення даних заходів дало змогу одержувати м’ясо, що відповідає прийнятим в Україні допустимим рівням 1997 року і контрольним рівням в даному регіоні. Але об’єктивним фактором є те, що вміст цезію 137 в цій продукції значно вищий, ніж на решті території України і в країнах Західної Європи. Крім того, в останні роки обсяги проведених заходів по оздоровленню території за рахунок держави різко скоротилися, а господарства не мають можливості проводити їх самі. Тому на фоні різкого скорочення природоохоронних витрат характерним є формування альтернативних джерел, до яких, у першу чергу, належать екологічні фонди [71,72]. За умови створення нового і перспективного напрямку вкладання капіталів (йдеться про діяльність

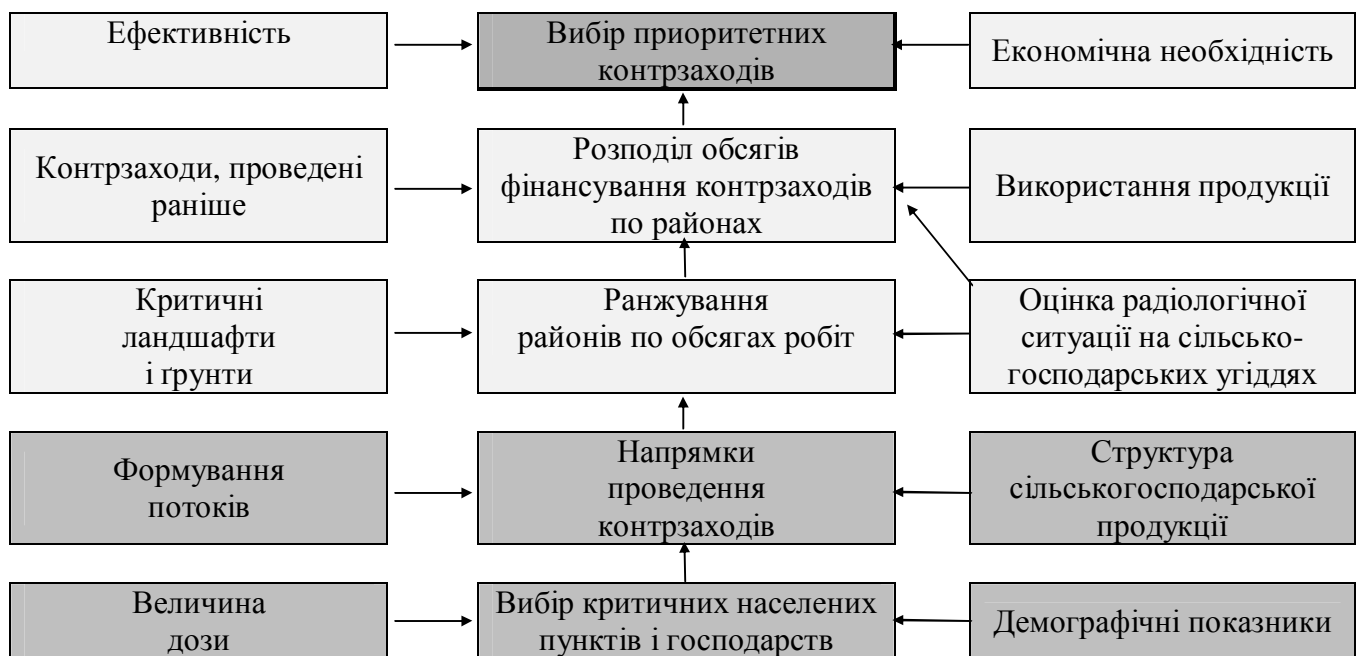


екологічного спрямування) можна розраховувати на зростання інвестиційної та ділової активності в цій галузі, тим більше, що за світовою практикою інвестиції в екологію завжди пов'язуються з певними податковими пільгами. Як показує світовий досвід, без подібної організаційної структури неможливо ефективно використовувати ринкові механізми для створення розвинутої екологічної індустрії. Кашенко О.Л. наголошує, що головною передумовою надання фондом екологічних інвестицій у будь-якій формі є розробка програм екологічного захисту, визначення природоохоронних завдань та заходів, пошук їх виконавців, який має здійснюватися на конкурсній основі за представленими бізнес-планами відповідних екологічних проектів. Спеціальні екологічні фонди повинні розробляти свою стратегію екологічного інвестування на основі формування портфеля інвестицій з оцінкою його ризику та диверсифікації форм впровадження [73]. Таку ж думку, що пріоритети при розробці контрмір повинні бути обґрунтовані, особливо в умовах нестачі фінансів, має колектив авторів на чолі з Б.С. Прістером [74]. На мал. 1.3 показано послідовність розробки програми проведення контрзаходів на забруднених територіях.

Судячи з накопичених після Чорнобильської аварії експериментальним даним, планування контрзаходів повинно проводитися на основі комплексного радіаційного й екологічного моніторингу.

Після визначення заходів, що направлені на зниження радіоактивного забруднення та джерел фінансування закономірно перейти до дослідження їх ефективності. Щоб оцінити ефективність реалізованих контрзаходів, необхідно розглянути їх основні складові. Насамперед, це радіологічна ефективність [75]. Радіологічна ефективність показує, у скільки разів може знизитись рівень забруднення продукції у разі здійснення контрзаходів. Вона відіграє основну роль у прийнятті рішень тоді, коли концентрація радіонукліду в продукції вища за норматив і її зниження необхідне для запобігання перевищенню індивідуальної дози опромінення населення незалежно від вартості цих заходів. Дозова ефективність відображає повну (сумарну) дозу, формуванню якої запобігли завдяки контрзаходам. Дозова ефективність визначається також кількістю

виробленої і спожитої продукції, способом її використання і таке інше. Важливою складовою загальної ефективності слід вважати економічну ефективність, кількісною мірою якої є вартість одиниці, відвернутої завдяки контрзаходам дози - гривень на 1 відвернутий людино-зіверт (грн/люд-Зв). Досвід роботи по ліквідації наслідків аварії свідчить, що за приблизно однакової радіологічної ефективності в рослинництві і тваринництві їх дозова ефективність у тваринництві значно вища, а економічна — взагалі відрізняється у межах від 10 до 1 тисячі разів. Економічна ефективність є важливим критерієм оптимізації програми контрзаходів.



**Рис. 1.3** Послідовність розробки програми проведення контрзаходів на забруднених територіях

Заходи спрямовані на зниження рівня забрудненості м'яса великої рогатої худоби, спричиняють зростання ціни продукції. Водночас, Микитюк В.М. наголошує, що внаслідок реалізації її за екологічністю можна отримати додатковий прибуток:

$$\Delta\P = \text{Ц}_{\text{п1}} \text{Ц}_{\text{п0}} - \text{З}_{\text{п}},$$

де  $\Delta\P$  - додатковий прибуток, який буде отриманий за рахунок зниження рівня забруднення продукції;

$\text{Ц}_{\text{п1}}, \text{Ц}_{\text{п0}}$  - ціна продукції до і після зниження рівня забрудненості продукції;

$Z_{\text{п}}$  - приведені затрати на заходи, щодо зниження концентрації забруднювача.

Наведений алгоритм може являти собою показник еколого-економічної ефективності заходів і прийомів, які спрямовані на зниження рівня концентрації радіонуклідів[76].

Мудрак О.В. відмічає, що держава повинна прискорити впровадження екологічно чистих технологій у сільськогосподарське виробництво, за рахунок чого збільшити його обсяги [77]. При цьому слід виділити загальні та специфічні цілі аграрної політики. До загальних цілей належить переконання сільськогосподарських виробників у необхідності впровадження нових екотехнологій і такої організації ринку ресурсів, щоб він був здатний постачати дані технології.

До специфічних цілей слід віднести заохочення сільськогосподарських виробників йти на ризик впровадження нових екотехнологій, уникати помилок у разі їх впровадження, неякісного забезпечення ресурсами сільського господарства, підвищувати його ефективність, сприяти розвитку системи матеріально-технічного постачання, комбінувати її з системою забезпечення кредитними ресурсами, максимізувати національне виробництво ресурсів та охорону його від імпорту (надання субсидій національним виробникам і оподаткування імпорту).

## **ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1**

В сучасній вітчизняній та зарубіжній економічній літературі ринок розуміється в двох значеннях: 1) як система господарювання, форма організації та регулювання економіки; 2) як спосіб розподілу матеріальних ресурсів, продукції і товарів, та форма організації товарно-грошових відносин (тобто як система товарних ринків).

В будь-якій економічній системі ринок виконує такі основні функції: здійснює остаточне визначення вартості товарів і послуг та їх реалізацію, перетворює продукт праці на товар; забезпечує безперервність процесу суспільного відтворення (зокрема зв'язок між виробництвом і споживанням),

формує цілісність національної системи та її зв'язок з іншими національними економіками в масштабі світового ринку; спонукає виробників товарів і послуг знижувати індивідуальні затрати нижче від суспільно необхідних, підвищувати суспільну корисність товарів і послуг, їхню якість і споживні властивості; здійснює регулюючий вплив на економіку в цілому, на пропорції між різними сферами та галузями економіки, приводить у відповідність платоспроможний попит і пропозицію, нагромадження і споживання та інші пропорції; сприяє контролю споживачів над виробництвом, вирівнюванню цін; посилює конкуренцію між виробниками товарів і послуг як в масштабі окремих країн, так і в межах світового господарства.

Чим повніше реалізується цей набір функцій, тим досконалішим є ринок. Саме тому ринки в різних країнах, на різних етапах розвитку товарно-грошових відносин мають різний ступінь розвиненості. Найбільш досконалими є ринки, на яких рівновага між попитом і пропозицією досягається з мінімальним ступенем коригування з боку держави, національних і міжнаціональних корпорацій, а відповідно з найменшими втратами для суспільства.

Ринок не слід розглядати як силу, що сама по собі автоматично гармонізує економічні відносини. За сучасних розмірів агропромислового виробництва в Україні та при значній взаємозалежності окремих його частин стихійні ринкові зв'язки, як показала світова практика, породжують диспропорції й можуть дестабілізувати не лише аграрний сектор, а й всю національну економіку. Тому необхідна свідома і цілеспрямована діяльність по організації регулювання аграрного ринку.

Ринок сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки формується суб'єктами ринкових відносин якими є різні форми сільськогосподарських підприємств, селянські (фермерські) господарства, господарства населення, підприємства системи заготівлі, зберігання, переробки і реалізації. Залежно від особливостей суб'єктів ринку, що вступають в товарообмін, формуються різні ринкові структури (оптовий, роздрібний ринок), забезпечується державна, приватна та кооперативна торгівля.

Ринок м'яса великої рогатої худоби є відповідно одним з багаточисленних ринків сільськогосподарської продукції. Він є сукупністю економічних відносин, що виникають між товаровиробниками і споживачами з приводу купівлі-продажу м'яса великої рогатої худоби. Водночас він є тим економічним механізмом, який пов'язує всі елементи обмінного процесу, створюючи умови для безперервності відтворювального процесу в м'ясному підкомплексі країни. Цей ринок традиційно був і залишається одним із важливих ринків для економіки України.

Ринок м'яса великої рогатої худоби в Україні формується за рахунок продукції таких галузей та їх виробничих підсистем: *тваринництва (вирощування худоби); польового і лукопасовищного кормовиробництва; комбікормової, мікробіологічної, м'ясної промисловості; елементів інфраструктури.*

Ринкова інфраструктура ринку м'яса великої рогатої худоби - це система підприємств, організацій, закладів виробничої і невиробничої сфери, що покликана обслуговувати його, створювати умови для його безперебійної і ефективної роботи, поєднувати зі споживачем. Елементами інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби є транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування, місця контактування товаровиробників з покупцями їх продукції і т.п.

При формуванні ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні слід враховувати забрудненість даної території радіоактивними елементами. Станом на 1 січня 2001 року в досліджуваному регіоні було розташовано 659 населених пунктів, у яких проживає 354,9 тисяч осіб, що становить 25,0 % від загальної чисельності населення області і 15,1 % від чисельності громадян, які проживають на радіоактивно забруднених територіях України.

Розвиток сільськогосподарського виробництва на забруднених територіях має здійснюватись на основі науково обґрунтованої стратегії, спрямованої на мінімізацію колективних доз опромінення населення України, реабілітацію цих територій, відродження традиційних для них сільськогосподарських культур, оптимізацію ведення сільського господарства. У зв'язку з цим першочергового значення набувають заходи, які спрямовані на відновлення роботи в сільському

господарстві і одержання екологічно чистої продукції. Судячи з накопичених після Чорнобильської аварії експериментальним даним, планування контрзаходів повинно проводитися на основі комплексного радіаційного й екологічного моніторингу.

## РОЗДІЛ 2

### СУЧАСНИЙ СТАН РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ ТА ВПЛИВ ОСНОВНИХ ФАКТОРІВ НА ЙОГО ФОРМУВАННЯ

#### 2.1. Нормативно-правова база розвитку і функціонування ринку м'яса великої рогатої худоби

За останнє десятиріччя в аграрному секторі економіки України відбулися суттєві зміни відповідно до ринкових умов. Найбільш переломним моментом переходу від адміністративно-командної системи до ринку, на нашу думку, було введення практично вільних цін у всьому народному господарстві. З цією метою вийшла постанова КМУ від 27.12.1991 р. № 376 (376-91-п) "Про систему цін в народному господарстві і на споживчому ринку України" і на її основі "Положення про порядок формування і застосування вільних (ринкових) цін і тарифів на продукцію, товари і послуги" від 27. 12. 1991 р.).<sup>1</sup> Дане положення розповсюджується на підприємства, об'єднання, організації, окремі юридичні особи (незалежно від форми власності), які виробляють та реалізують продукцію, товари і послуги на території України і передбачає порядок формування і застосування вільних (ринкових) цін і тарифів на продукцію, товари і послуги, за винятком тих, на які згідно з діючим законодавством зберігається державне регулювання цін (тарифів).

В результаті некерованої лібералізації цін створився величезний розрив у темпах їх зростання на засоби матеріально-технічного постачання селу та на сільськогосподарську продукцію. Була грубо порушена еквівалентність обміну між сферами АПК. М'ясний підкомплекс став збитковим як в Україні в цілому, так і в досліджуваному регіоні.

З часом було прийнято Закони України "Про форми власності на землю" (30. 01. 1992 р.), "Про колективне сільськогосподарське підприємство" (14. 02. 1992 р.), нову редакцію Земельного кодексу України (13. 03. 1992 р.). На

---

<sup>1</sup> Цей і наступні нормативні документи, що використані в даному підрозділі отримано з CD та через інтернет з комп'ютерної бази даних по законодавству України "ЮристПлюс".

даному етапі було проведено роздержавлення земель сільськогосподарського призначення та передано їх у колективну власність КСП та інших аграрних формувань. Однак досвід показав, що передача землі у колективну власність КСП не перетворила його членів у справжніх господарів землі. Найбагатші в світі чорноземи перестали бути джерелом достатку і багатства народу. Український селянин, дбайливий і вмілий господар, не мав стимулів до високопродуктивної праці.

Для виведення українського села на світовий рівень розвитку, створення соціально-економічних умов для відродження селянина - справжнього господаря на землі, здійснення земельної реформи та формування повноцінного життєвого середовища в сільській місцевості Верховною радою України в 1994 році було схвалено Національну програму відродження села на 1995-2005 роки. Дана програма враховувала галузеві та регіональні програми, які вже здійснювалися в агропромисловому комплексі, прогнози розвитку галузей соціальної сфери, демографічних процесів, зайнятості населення тощо, та мала на меті узгодити їх між собою, забезпечити комплексність заходів відповідно до рівнів функціонування суспільства і реалізації Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві".

В цьому ж 1994 році було зроблено спробу зміцнити правовий статус членів колективних сільськогосподарських підприємств як співвласників земель, переданих у колективну власність. З цією метою вийшов Указ Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва" від 10. 11. 1994 року. Відповідно до даного Указу земельна реформа стала здійснюватись у напрямі паювання сільськогосподарських угідь, які перебували у колективній власності [78,79]. Паювання передбачало виділення кожному членові КСП земельної частки (паю), право на яку посвідчується сертифікатом. Відповідно до Закону кожний член сільськогосподарського підприємства має право безперешкодно вийти з нього та одержати безкоштовно у приватну власність свою частку землі (пай) у натурі (на



місцевості). Власники земельних ділянок можуть добровільно створювати на базі належних їм земельних ділянок спільні сільськогосподарські підприємства, асоціації, спілки, акціонерні товариства, інші кооперативні підприємства і організації, передавати ці ділянки у спадщину, дарувати, обмінювати, здавати під заставу, надавати в оренду і продавати громадянам України без зміни цільового призначення земельних ділянок. На нашу думку, ці заходи здійснювались дуже повільно і після проведеного паювання сільськогосподарських угідь бажаного результату не отримали. Необхідно було реструктуризувати дані підприємства та створити на їх основі господарські структури ринкового типу. З цією метою вийшов Указ президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3. 12. 1999 року. Згідно даного Указу всім членам КСП надається право вільного виходу з цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб’єктів господарювання, заснованих на приватній власності.

З метою формування і розвитку конкурентного середовища, яке забезпечувало б ефективне використання суспільних ресурсів, вільний вступ на ринок для підприємців, свободу споживачів у виборі товарів широкого асортименту, кращої якості за більш низькими цінами, удосконалення біржової торгівлі для розв’язання проблем товарного обміну, адаптації сільського господарства до ринку, формування ринкових інструментів управління та механізмів біржової торгівлі, моніторингу реального економічного і товарного обігу Верховною Радою України 21.12.1993 року було схвалено “Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції”, постановами КМУ від 19. 03. 1997 р. № 246 схвалено “Заходи щодо створення оптово-продовольчих ринків, організації закупівель сільськогосподарської продукції в господарствах приватного сектору, реформування системи споживчої кооперації” і від 5. 08. 1997 р. № 848 “Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції” (із змінами до затвердженої постановою КМУ від 17.11.1995 р. N 916).

У “Державній програмі демонополізації економіки і розвитку конкуренції” визначено заходи щодо реалізації антимонопольної політики за такими основними напрямками: 1) демонополізація економіки; 2) антимонопольне регулювання; 3) застосування антимонопольного законодавства.

Програма передбачає розв'язання таких першочергових завдань: зниження рівня монополізації та розвиток конкуренції на ринку; захист інтересів підприємців та споживачів від монопольної діяльності, запобігання монопольній діяльності та обмеження її; створення структури горизонтальних ринкових зв'язків між господарюючими суб'єктами для забезпечення саморегулюючих механізмів розвитку економіки; зменшення залежності господарюючих суб'єктів від державних управлінських структур; адаптація управлінських кадрів державних підприємств та об'єднань до роботи в нових умовах.

Біржовий ринок сільськогосподарської продукції за час свого функціонування пройшов два різних за організаційними аспектами та результативністю етапи розвитку:

*1-й етап* - становлення і розширення обсягів біржового товарообігу. Становленню і розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції сприяло створення відповідної законодавчо-нормативної бази, сприятливі умови здійснення біржових операцій, створені державою для сільськогосподарських товаровиробників;

*2-й етап* - спад біржової активності, різке зменшення біржового товарообігу. Спад біржової активності був зумовлений зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції і відповідно ресурсного наповнення ринку, відставання законодавчого процесу від стану розвитку біржового середовища, що не сприяло взаємоузгодженості інтересів продавців (товаровиробників) і покупців. Уповільнення біржових процесів справило негативний вплив на загальну ситуацію у формуванні ринкового середовища країни: збільшився диспаритет у цінах на продукцію сільського господарства та спожиті ним промислові товари і послуги; ослабився процес формування оптового ринку та його інфраструктури; зріс як тіньовий сектор ринку, так і обсяги бартерного

обміну, що негативно позначається не лише на товаровиробниках, а і на бюджеті держави; розширилися обсяги продажу за демпінговими цінами і зросли неплатежі. Тому КМУ на виконання Указу Президента України від 23. 03. 1998 р. № 215 "Про заходи щодо державної підтримки сільськогосподарського виробництва", з метою подолання кризи агропромислового виробництва та створення умов для його розвитку прийняв Постанову від 16. 06. 1998 р. № 922 "Про особливості проведення санації підприємств агропромислового комплексу" (Постановою КМУ № 996 від 09.06.99 внесено зміни). Відповідно до даної Постанови протягом 1998-2000 років планувалось здійснити санацію підприємств агропромислового комплексу відповідно до Положення про порядок проведення санації державних підприємств, затвердженого постановою КМУ від 8. 02. 1994 р. № 67, з урахуванням особливостей, визначених цією постановою та одночасним здійсненням їх реструктуризації.

З метою регулювання на економічних засадах взаємовідносин між сільським господарством і галузями, що його обслуговують, забезпечення підтримки реалізаційних цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників КМУ Постановою № 1026 від 6. 07. 1998 р. створив Міжвідомчу комісію з питань регулювання ринку продовольства, цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників, затвердив "Положення про Міжвідомчу комісію з питань регулювання ринку продовольства, цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників" і визнав такими, що втратили чинність постанови від 24.09.1997р. № 1061 "Про створення Державної комісії з питань ринку продовольства" та від 3.02.1998 р. № 107 "Про затвердження Положення про Державну комісію з питань ринку продовольства".

Було встановлено, що регіональні комісії з питань регулювання місцевих ринків продовольства, цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників здійснюють свої функції в межах регіонального ринку продовольства та забезпечують підтримку місцевих сільськогосподарських товаровиробників виходячи з особливостей умов і можливостей регіону. З питань, що потребують вирішення на загальнодержавному чи міжрегіональному рівні, регіональні комісії

готують пропозиції та відповідні розрахунки і подають їх на розгляд Міжвідомчої комісії з питань регулювання ринку продовольства, цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Основними завданнями Комісії є: координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, пов'язаної з організацією ринку продовольства, регулюванням цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників, забезпеченням паритетних умов їх діяльності з товаровиробниками інших галузей народного господарства; вивчення, узагальнення і поширення позитивного досвіду формування та розвитку конкурентного середовища на продовольчому ринку України; розроблення та подання КМУ пропозицій щодо видів та обсягів (квот) сільськогосподарської продукції, на які поширюється підтримка реалізаційних цін і доходів, а також збалансування виробництва та споживання продовольчих товарів; забезпечення підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарських і продовольчих товарів шляхом укладення міжгалузевих цінових угод, встановлення граничних коефіцієнтів відповідних рівнів цін на кінцеву продукцію та сільськогосподарську сировину, а також диференційованих за видами ресурсів постачальницько-збутових націнок на матеріально-технічні ресурси, що реалізуються товаровиробникам; стимулювання зростання продуктивності праці в агропромисловому комплексі та зниження витрат на виробництво і реалізацію продовольства; визначення рівня підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників; моніторинг експорту-імпорту продовольства і підготовка пропозицій щодо тарифного і нетарифного регулювання його обсягів з метою забезпечення стабільності цін на ринку України.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань відстежує рівень цін та витрати на виробництво сільськогосподарської продукції і продукції, що споживається сільськогосподарськими товаровиробниками, та координує моніторинг цін на загальнодержавних і регіональних товарних ринках; вивчає, узагальнює і поширює позитивний досвід регулювання внутрішніх та зовнішніх ринків продовольства; вивчає стан ринку сільськогосподарської продукції і

продуктів її переробки та готує пропозиції щодо шляхів реалізації основних напрямів державної аграрної політики у сфері продовольства; відстежує процеси, пов'язані з недобросовісною конкуренцією на ринку продовольства, та розробляє пропозиції щодо її недопущення; розглядає спірні питання, що стосуються ринку продовольства та відносин між сільським господарством і галузями, що його обслуговують.

З метою розвитку інфраструктури аграрного ринку та поліпшення забезпечення населення продовольством Кабінет Міністрів України Постановою № 997 від 9.06.1999 р. схвалив “Основні напрями створення та функціонування оптових продовольчих ринків”

Дані основні напрями спрямовані на формування системи оптових продовольчих ринків та їх інфраструктури, активізацію взаємозв'язків між виробниками і покупцями сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки. Для налагодження стійких зв'язків між товаровиробниками та споживачами як пріоритетний напрям розглядається створення мережі місцевих, регіональних і міжрегіональних оптових продовольчих ринків, які здійснювали б постачання між регіонами сільськогосподарської продукції та продовольства, сприяли ефективному її просуванню до кінцевого споживача. Саме в умовах, коли забезпечуватиметься контрольованість ринку через вільний доступ всіма товаровиробниками і споживачами на продовольчий ринок та до інформації про його кон'юнктуру, повною мірою зможуть проявитися переваги нових форм господарювання для всіх форм власності. Слід враховувати і такий важливий аспект позитивного впливу ринкової інфраструктури, як зміна психології товаровиробника, який перейде до пошуку споживача та вигідних постачальників матеріально-технічних ресурсів.

Важливим нормативним документом, щодо розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби є Указ Президента України № 767 від 6.06.2000 р. “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку”, основною метою якого є прискорення формування інфраструктури аграрного ринку, створення умов для надійного ресурсного забезпечення виробництва і реалізації

сільськогосподарської продукції та продовольства, сприяння розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки.

На макрорівні слід відмітити ратифікацію Верховною Радою України “Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та Україною”, “Угоди про Спільний аграрний ринок держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав” від 8. 04. 1999 року підписану в м. Москві 6. 03. 1998 року.

Відповідно до тексту останньої Угоди вона ратифікована усвідомлюючи об'єктивну необхідність інтеграції агропромислового виробництва і формування спільного економічного простору, бажаючи зберегти та розвивати традиційні господарські, торговельні та науково-технічні зв'язки, враховуючи необхідність докорінних економічних перетворень в аграрному секторі у зв'язку з переходом до ринкових відносин, беручи до уваги різні природні та економічні умови для виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки, ефективність агропромислових комплексів, виходячи із соціально-економічних інтересів товаровиробників у сільському господарстві і у сфері переробки продукції, прагнучи до зростання добробуту своїх народів.

З метою подолання кризового стану безпосередньо на ринку продукції тваринництва і зокрема м'яса великої рогатої худоби Кабінетом Міністрів України було прийнято Постанову від 29. 12. 1997 р. № 1474 "Про подолання кризового стану у тваринництві і птахівництві та стабілізацію розвитку галузі" та ряд інших Постанов. Зокрема, з метою підтримки сільськогосподарських виробників тваринницької продукції та своєчасного перерахування їм дотацій за продані переробним підприємствам молоко та м'ясо в живій вазі, відповідно до пункту 11.21 статті 11 Закону України "Про податок на додану вартість" Постановою № 805 від 12. 05. 1999 р. Кабінет Міністрів України затвердив “Порядок нарахування, виплат і використання коштів, спрямованих для виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо в живій вазі.

Даний Порядок встановлює механізм нарахування та виплат дотацій на

період з 1. 01. 1999 р. до 1. 01. 2004 р. переробними підприємствами сільсько-господарським товаровиробникам усіх форм власності і господарювання, включаючи особисті підсобні господарства населення, за реалізовані ними переробним підприємствам молоко та м'ясо в живій вазі. Нарахування і виплата дотацій проводиться переробними підприємствами всіх форм власності, які мають власні переробні потужності. Даний Порядок не поширюється на операції з реалізації молока, молочної продукції, м'яса та м'ясопродуктів, виготовлених переробними підприємствами з імпортованої сировини та із сировини, закупленої не в живій вазі, з продажу імпортованої сировини, з продажу молока і м'яса в живій вазі посередниками та переробки сировини на давальницьких умовах. Сільськогосподарські товаровиробники реалізують переробним підприємствам усіх форм власності молоко і м'ясо в живій вазі відповідно до укладених договорів, нараховуючи податок на додану вартість за нульовою ставкою.

З метою посилення захисту внутрішнього ринку і підтримки вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції та продовольства Президентом України видано розпорядження № 98/99-рп від 17.05.1999 року "Про заходи щодо захисту внутрішнього ринку від імпортової сільськогосподарської продукції та продовольства" на основі якого Кабінетом Міністрів України було розроблено, а Верховною Радою України затверджено зміни до Закону України "Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції", передбачивши підвищення ставок ввізного мита на сільськогосподарську продукцію та продовольство, які у достатній кількості виробляються в Україні, а також скасування адвалерної частини комбінованого ввізного мита. Крім того, Кабінетом Міністрів України було підготовлено пропозиції про вдосконалення законодавства щодо врегулювання питань ввезення продуктів продовольства як гуманітарної допомоги, визначено перелік товарів, віднесених до товарних груп 1-24 Гармонізованої системи опису та кодування товарів, обсяги імпорту яких істотно зростають і значно скорочуються обсяги експорту, розраховано баланси їх вітчизняного виробництва та споживання і вжито заходів до зменшення обсягів імпорту таких товарів.

На ринку м'яса великої рогатої худоби ставки ввізного (імпортного) мита становлять (лист Державної митної служби № 14/1-2886-ЕП від 09.09.99 р.): *велика рогата худоба (жива)* – (товарна позиція – 01.02) - 0,2 євро (пільгова) та 0,4 євро (повна) за 1 кг; *яловичина свіжа або охолоджена* – (товарна позиція – 02.01) – 1 євро (пільгова) і 2 євро (повна) за 1 кг; *яловичина морожена* –(товарна позиція – 02.02) - 1 євро (пільгова) і 2 євро (повна) за 1 кг.

З метою посилення контролю за охороною території України від занесення з території інших держав або з карантинної зони збудників карантинних хвороб, спільних для тварин і людей, а також у зв'язку з приведенням законодавства України у відповідність до статті 51 Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами та Україною, виконання статей 3.12 та 22 Закону України "Про ветеринарну медицину", Положення про регіональну службу державного ветеринарного контролю на державному кордоні та транспорті, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2.03.1998 року № 264 Головний державний інспектор ветеринарної медицини України наказом № 39 від 20.10.99 р. затвердив "Ветеринарні вимоги щодо імпорту в Україну вантажів, підконтрольних службі державної ветеринарної медицини". Вони включають ветеринарні вимоги щодо імпорту в Україну племінної і користувальної великої рогатої худоби, забійної великої рогатої худоби, овець і кіз та ветеринарні вимоги щодо імпорту в Україну м'яса і м'ясопродуктів.

Таким чином, на підставі результатів аналізу основних нормативно-правових актів що стосуються формування та функціонування аграрного ринку на Україні в цілому і зокрема м'яса великої рогатої худоби можна зробити висновок про наявність необхідної правової бази. Проте сучасний стан ринку м'яса великої рогатої худоби характеризується досить повільним формуванням ринкової схеми просування продукції до споживача, яка була б здатна забезпечити скорочення її втрат, підвищити її якість та сприяти формуванню ринкових цін. Ринок м'яса великої рогатої худоби залишається ринком деформованої структури попиту внаслідок низької платоспроможності більшості населення. На сьогодні у більшості випадків в ланцюгу *"виробник - оптовик - роздрібний продавець -*



*споживач*", який лише формується, відсутні тривалі, стабільні зв'язки, не запроваджено контрактний механізм. Поява на ринку м'яса великої рогатої худоби неорганізованих посередницьких структур, багаторазовий перепродаж продукції цими структурами призводять до завищення роздрібних цін. Торгівля великою рогатою худобою в основному ґрунтується на особистих контактах учасників ринку, у більшості товаровиробників відсутні навички та уміння знаходити вигідні умови для реалізації своєї продукції. Вони ще більше ускладнюються внаслідок того, що не створена мережа посередницьких структур, яка б сприяли впровадженню механізму реалізації великою рогатої худоби, що гарантує усім його учасникам на конкурентній основі збут продукції за вигідною ціною. Відсутня ринкова інформація. Реальний стан ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні розглянуто у наступному підрозділі.

## 2.2. Загальна характеристика регіонального аграрного ринку

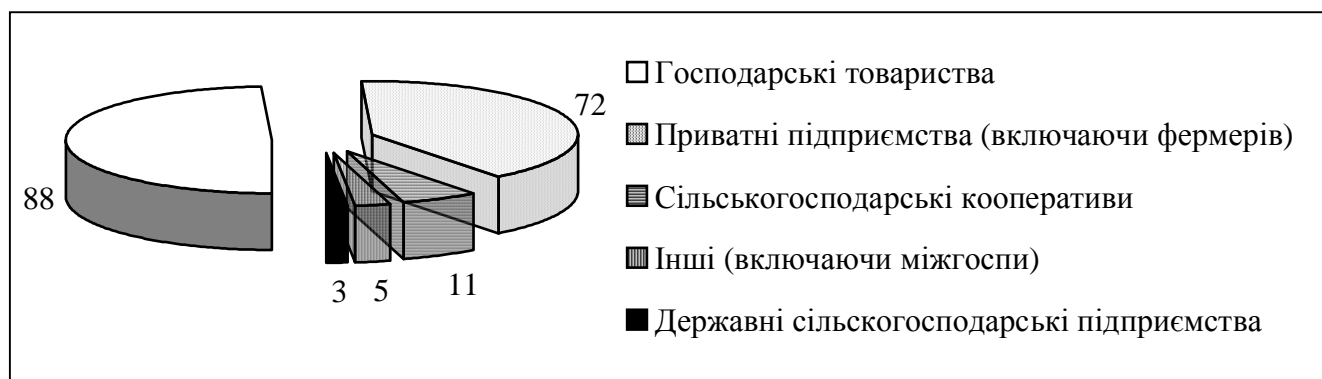
Житомирська область утворена у 1937 році, розміщена в північній частині Правобережної України і займає п'яте місце серед інших областей за площею (29.9 тис. км<sup>2</sup>). На півночі вона межує з Республікою Білорусь, на сході - з Київською, на півдні – з Вінницькою, на заході – з Хмельницькою та Рівненською областями. За конфігурацією Житомирщина витягнута з півдня на північ – 230 кілометрів, а зі сходу на захід – близько 170 кілометрів [80]. Знаходиться область у двох природних зонах – Полісся і Лісостеп, які відрізняються кліматичними умовами, рельєфом, ґрунтовим покриттям та рослинністю. Серед всього Українського Полісся Житомирське займає центральну частину і становить 81 відсоток, або 24,1 тис. км<sup>2</sup>.

В адміністративно-територіальному поділі область має 23 райони, 4 міста обласного та 5 – районного значень, 45 селищ міського типу та 1627 сільських населених пунктів. 7 районів області, що стали об'єктом дослідження повністю знаходяться в зоні радіоактивного забруднення.

З метою забезпечення реалізації державної аграрної політики, прискорення реформування і розвитку аграрного сектора економіки на засадах приватної власності та на виконання Указу Президента України від 3. 12. 1999 року “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” в досліджуваному регіоні на 100 % здійснено реорганізацію колективних сільськогосподарських підприємств в інші організаційно-правові форми господарювання. На 1 січня 2001 року в досліджуваному регіоні функціонувало 179 сільськогосподарських підприємств і організацій (рис.2.1). З них 49,1% - господарські товариства, 40,2% приватні підприємства (включаючи фермерів), 6,1% сільськогосподарські кооперативи .

У сільському господарстві в 2000 році було зайнято 23,2 тис. робітників та службовців, що на 4,3 тис., або на 15,6 % менше ніж в 1999 році.

Завдяки даним перетворенням на селі та використанню потужного потенціалу приватної ініціативи призупинено спад виробництва



**Рис. 2.1** Наявність сільськогосподарських підприємств і організацій в радіоактивно забруднених районах Житомирської області на 1 січня 2001 р.

сільськогосподарської продукції. В 2000 р. порівняно з 1999 р. по всіх категоріях господарств її обсяг зріс на 9,9 млн. грн. (у порівнянних цінах 1996 р.), або на 4,5% (табл.2.1). Проте порівняно з 1996 р. виробництво валової продукції зменшилось на 62,1 млн. грн.

Таблиця 2.1

**Валова продукція сільського господарства<sup>2</sup>**  
(у порівнянних цінах 1996 року, млн. грн.)

Категорії господарств	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Всі категорії господарств	293,4	271,3	249,9	221,4	231,3	78,8
7 районів у % до області	23,8	25,3	25,0	23,8	23,7	—
Сільськогосподарські підприємства, включаючи селянські (фермерські) господарства	91,0	78,1	63,8	51,9	47,3	52,0
Їх питома вага в підсумку по регіону, %	31,0	28,8	25,5	23,4	20,4	—
Господарства населення та орендарі	202,4	193,2	186,1	169,1	184,0	90,1
Їх питома вага в підсумку по регіону, %	69,0	71,2	74,5	76,6	79,6	—

Збільшення виробництва валової продукції сільського господарства досягнуто в основному за рахунок господарств населення, частка яких зростає на 3 пункти і становила у 2000 р. 79,6%.

В галузевій структурі сільськогосподарського виробництва більшу частину

<sup>2</sup> В таблицях 2.1 та 2.2 не наводиться інформація за 1986 та 1990 роки, так як відповідні показники не визначались по господарствах населення.

(52,5 %) займає продукція рослинництва (табл.2.2). Основний вплив на це справили повільніші темпи спаду її виробництва порівняно з продукцією тваринництва, а в останній рік відбулося значне зростання виробництва рослинницької продукції. В рослинництві загального зростання досягнуто за рахунок збільшення виробництва зернових, картоплі, льоноволокна, овочів.

Таблиця 2.2

**Галузева структура валової продукції сільського господарства  
радіоактивно забруднених районів Житомирської області  
(всі категорії господарств у порівнянних цінах 1996 року, млн. грн.)**

Показники	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Валова продукція сільського господарства	293,4	271,3	249,9	221,4	231,3	78,8
в т.ч. рослинництва	148,5	139,3	121,1	96,3	121,4	81,6
питома вага рослинництва, %	50,7	51,3	48,5	43,5	52,5	—
тваринництва	144,9	132,0	128,8	125,1	109,9	75,8
питома вага тваринництва, %	49,3	48,7	51,5	56,5	47,5	—

Перерозподіл земель, економічні умови господарювання та демографічна ситуація в регіоні вплинули на розмір посівних площ сільськогосподарських культур (табл.2.3). Під урожай 2000 р. всіма категоріями господарств було засіяно 176,9 тис. га, або 68,4% площі ріллі, що знаходиться у володінні та користуванні всіх категорій господарств. Порівняно з 1999 р. відбулося зменшення цієї площі на 27,3 тис. га (13,4%), а порівняно з 1990 р. – в 1,7 рази, або на 125,8 тис. га. Це сталося за рахунок сільськогосподарських підприємств усіх форм власності. В господарствах населення посівні площі основних сільськогосподарських культур зросли за рахунок розширення земельних ділянок на одного землекористувача в середньому із 0,38 га в 1990 р. до 1,1 га у 2000 р. Проте цього не достатньо, щоб посівні площі досягли рівня 1990 р., так як основна їх частина припадає на сільськогосподарські підприємства.

Таблиця 2.3

**Динаміка посівних площ основних сільськогосподарських культур  
радіоактивно забруднених районів Житомирської області**  
(всі категорії господарств, тис. га)

Культури	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
<b>Всього</b>	317,2	302,7	238,0	221,3	204,2	176,9	74,3
Зернові культури	133,1	118,5	99,3	87,2	81,4	72,1	72,6
Льон-довгунець	24,5	12,1	8,1	4,1	3,9	2,4	29,6
Картопля	25,4	15,8	3,9	1,9	1,4	1,0	25,6
Овочі (без насінників), га	1662	766	387	238	342	382	98,7

Другим фактором, що має найвагомійший вплив на валові збори основних сільськогосподарських культур є їх урожайність (табл. 2.4). У 2000 р.

Таблиця 2.4

**Динаміка урожайності основних сільськогосподарських культур**  
(центнерів з 1 га зібраної площі)

Культури	1986-1990рр. середньо- річна	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Зернові культури:						
по регіону	15,4	10,9	10,9	10,9	13,1	120,2
по області	24,3	17,9	16,6	17,3	18,0	100,5
Льон-довгунець (волокно):						
по регіону	4,1	3,6	3,4	1,6	3,6	100,0
по області	4,9	2,6	4,2	1,7	2,9	111,5
Льон-довгунець (насіння):						
по регіону	2,3	2,4	1,4	1,6	1,9	79,8
по області	2,7	1,9	1,6	1,4	2,7	142,1
Картопля:						
по регіону	125,5	94,3	68,1	50,5	78,8	83,6
по області	122,8	106,4	80,1	52,6	95,4	89,7
Овочі (без насінників):						
по регіону	125,3	97,6	71,1	86,1	71,3	73,1
по області	131,3	87,0	75,1	84,5	102,7	118,0

намітилась позитивна тенденція підвищення урожайності, вона зросла по всіх культурах крім овочів. Проте порівняно з середньою урожайністю за 1986-

1990 рр. вона значно нижча: зернових - на 2,3 ц/га, льону-довгунцю – на 0,5 ц/га, картоплі – на 46,7 ц/га. Порівняно з середньою урожайністю по області урожайність зернових культур в регіоні протягом всього досліджуваного періоду значно нижча, урожайність льону-довгунцю та картоплі коливається в межах середньої, а в деяких випадках переважає.

За рахунок підвищення урожайності зернових культур в 2000 р. порівняно з 1999 р. на 2,2 ц/га при зменшенні посівної площі на 9,3 тис. га валовий збір збільшився на 153 тис. ц (табл.2.5). Зростання урожайності льону-довгунця (волокна) на 2 ц/га при зменшенні посівної площі на 1,5 тис. га дало можливість збільшити валовий збір на 1 тис. ц. За рахунок підвищення урожайності картоплі на 28,3 ц/га при зменшенні посівної площі на 0,4 тис.га. валовий збір збільшився на 16 тис.ц. Проте, порівняно з середніми даними за 1986-1990 рр. валовий збір картоплі зменшився в 3,1 рази, льону-довгунця (волокна) — в 16 разів, льону-довгунця (насіння) — в 10,2 рази, картоплі — в 31,2 рази.

Таблиця 2.5

**Виробництво продукції рослинництва  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області (тис. ц)**

Культури	1986 – 1990 р.р. (в середньому за рік)	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Зернові культури	2255	1036	710	584	737	71,1
Льон-довгунець (волокно)	96,2	23,2	13,4	5,0	6,0	25,9
Льон-довгунець (насіння)	54,2	13,6	5,4	4,4	5,3	39,0
Картопля	2906	400	123	77	93	23,3
Овочі (без насіників)	189	28	5	20	22	78,6

З порушенням старої системи, яка обслуговувала процес збуту продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами суспільного сектора, труднощі виникли з реалізацією льонопродукції. Обсяги виробництва зменшуються внаслідок неврегульованості цінового механізму між партнерами, збитковості галузі, внаслідок низького рівня ресурсного забезпечення господарств.

Крім зміни в обсягах виробництва продукції рослинництва щорічно змінюється питома вага різних каналів реалізації (рис.2.2). За 1997-2000 рр. питома вага продукції реалізованої заготівельним організаціям, включаючи споживчу кооперацію зменшилась з 35,0 % до 14,0 %, а на ринку зростає від 22,0 % до 34,0 %.

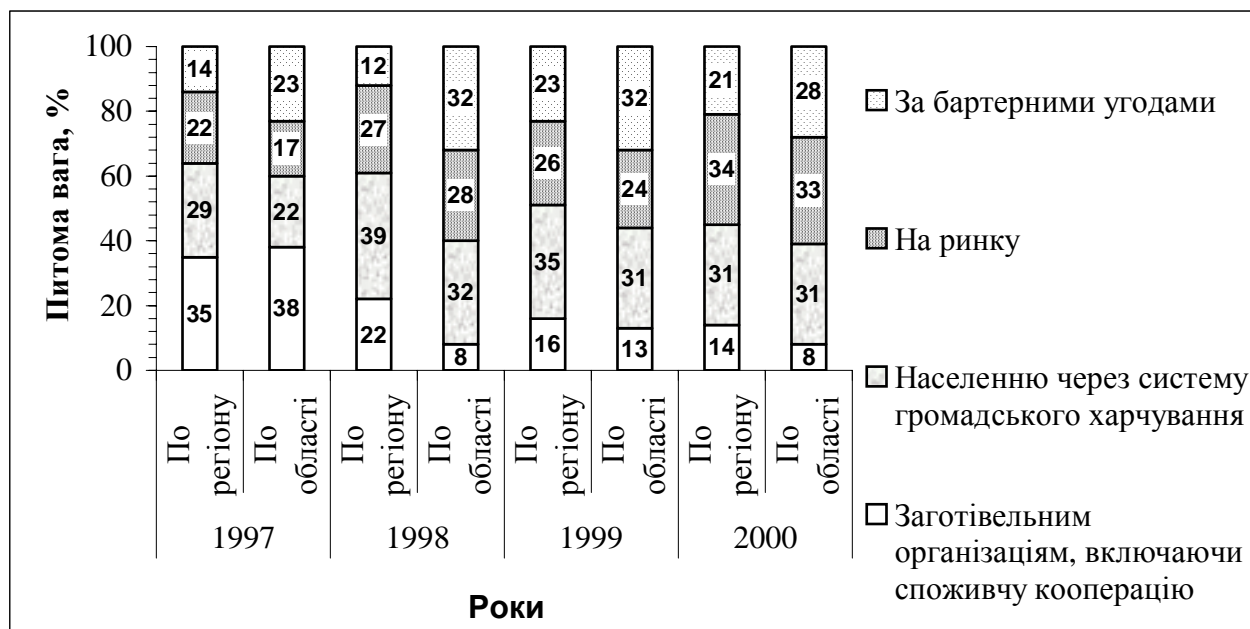


Рис. 2.2 Структура реалізації продукції рослинництва

Щоб отримувати високі та стабільні урожаї сільськогосподарських культур необхідно вносити в ґрунт достатню кількість органічних та мінеральних добрив, тобто підтримувати родючість земель. В цілому по регіону на 1 гектар посівної площі в 2000 р. внесено 2,4 тонни органіки і 11,1 кг мінеральних добрив у діючій речовині. Порівняно з 1990 р. їх внесено, відповідно в 3,8 і 13,1 рази менше. Основними причинами даної ситуації є високі ціни на мінеральні добрива, хімічні засоби захисту рослин і сільськогосподарську техніку. По Україні внесення мінеральних добрив на 1 га ріллі зменшилося від 141 кг діючої речовини у 1990 р. до 21 кг діючої речовини у 1998 р. За цей же період у США внесення мінеральних добрив з розрахунку на 1 га ріллі зросло від 99 до 110 кг д.р. [81,82]. Характеризуючи ситуацію, яка склалася в країні з мінеральними добривами, можна відмітити, що їх поставки сільському господарству і внесення зменшилися майже в середньому у 10 разів, хоча виробництво — лише у 2 рази. Різниця між обсягами виробництва добрив і постачання їх сільському господарству

спрямовується на експорт.

За останні роки відбулися кількісні і якісні зміни в складі матеріально-технічної бази регіонального аграрного ринку (табл.2.6).

Таблиця 2.6

**Матеріально технічна база сільськогосподарських підприємств  
досліджуваних районів Житомирської області**

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Середньорічна вартість основних фондів, млн.грн.	—	1452	1399,1	1355,7	1178,5	81,2
Споживання електроенергії на виробничі потреби, млн. кВт-год.	79,3	52,7	29,1	22,7	18,8	35,7
Електроозброєність праці, кВт-год	1747,0	1558,0	1138,3	968,9	967,6	62,1
Наявність енергетичних потужностей, тис. к.с.	1514	1545	1165	938	850	55,0
Енергозабезпеченість, к.с.	623,6	727,4	582,9	496,4	514,0	70,7
Наявність тракторів (у фізичних одиницях), шт.	5682	5434	3639	3133	2870	52,8
Забезпеченість підприємств тракторами (на 100 га ріллі), шт	20,4	21,3	14,1	12,1	11,9	84,0
Загальна потужність двигунів тракторів, тис. к.с.	451	437	300	256	229	52,4
Середня потужність двигуна трактора, к.с.	79,7	80,0	82,3	82,2	78,9	98,6
Наявність зернозбиральних комбайнів, шт.	1339	1185	891	849	795	67,1
Забезпеченість підприємств зернозбиральними комбайнами (на 100 га посівів зернових культур), шт.	13,0	14,3	10,4	11,1	11,3	79,0
Наявність кукурудозбиральних комбайнів, шт	85	61	48	35	28	45,9
Наявність бурякозбиральних машин (без гичкозбиральних машин), шт	41	28	15	14	12	42,9
Наявність льонозбиральних комбайнів, шт	383	307	193	171	154	50,2
Наявність картоплюзбиральних комбайнів, шт	556	458	279	237	208	45,4
Наявність установок та агрегатів для доїння корів, шт	839	737	576	557	523	71,0

Залишається сталою тенденція скорочення машинно-тракторного парку і більша половина наявної сільськогосподарської техніки вже виробила закладений в неї термін експлуатації.

Так, споживання електроенергії на виробничі потреби в сільсько-



господарських підприємствах регіону у 2000 р. зменшилось порівняно з 1996 р. на 33,9 млн. кВт-год, або на 64,3 %, порівняно з 1990 роком – відповідно на 60,5 млн. кВт-год та 76,3 %. Причому темпи зниження даного показника в регіоні вищі за середні по області. Якщо в 1990 р. регіон споживав 22,0 % спожитої по області електроенергії для сільськогосподарського виробництва, то в 2000 р. – 17,6 %. Відповідно рівень електроозброєності праці в регіоні у 2000 р. нижчий від середньообласного на 167,4 кВт-год, або на 14,8 %. Рівень забезпечення енергетичними потужностями сільськогосподарських підприємств за 1990-2000 рр. вищий за середньообласний. Зокрема, в 1999 р. на 8,9 %, а в 2000 р. на 14,2 %, що пояснюється більш високими темпами зменшення посівних площ.

Кількість тракторів у сільськогосподарських підприємствах теж щорічно зменшується. В 1999 р. порівняно з минулим роком їх кількість зменшилась на 506 шт., а в 2000 р. - на 263 шт. Забезпеченість тракторами як і енергетичними потужностями в цілому по вищезазначеній причині на регіональному аграрному ринку вища від середньообласної.

Так, як підприємства регіону у рослинництві мають картоплярсько-льонарський виробничий напрямок, то питома вага льонозбиральних і картоплезбиральних комбайнів у загальнообласній кількості значно вища від інших комбайнів. Зокрема, за останні роки частка перших коливається від 35,1 % до 38,2 %, а останніх - від 2,9 % до 25,3 %.

Провідною галуззю сільськогосподарського виробництва регіону є тваринництво. Частка тваринництва у виробництві валової продукції всіх категорій господарств у 2000 р. становила 47,5% проти 56,5% у 1999 р. На відміну від рослинництва зупинити спад виробництва продукції тваринницької галузі в 2000 р. не вдалося. Поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств в 2000 році у досліджуваному регіоні зменшилось на 24,3 тис.гол порівняно з минулим роком (табл.2.7).

Порівняно з 1990 р. поголів'я великої рогатої худоби зменшилось на 209,7 тис.гол., або на 59,4 %, свиней відповідно – на 35,6 тис.гол та 34,5 %, птиці – на 355 тис.гол., або на 26,3 %. Зменшення поголів'я великої рогатої худоби,

свиней та птиці за останні роки відбувалось як в господарствах населення, так і в сільськогосподарських підприємствах всіх формах власності. Проте в останніх більш високими темпами. Так, в 2000 р. поголів'я великої рогатої худоби в господарствах населення порівняно з минулим роком зменшилось на 1,8 тис.гол., а в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності – на 22,5 тис.гол. В результаті чого питома вага господарств населення у загальному поголів'ї великої рогатої худоби щорічно зростає: 36,6 % у 1998 році та 46,5 % у 2000 році (рис. 2.3). Темпи зменшення поголів'я великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні вищі за середньообласні. В результаті чого питома вага регіону у загальному поголів'ї зменшилась з 30,6 % у 1990 р. до 27,3 % у 2000 р.

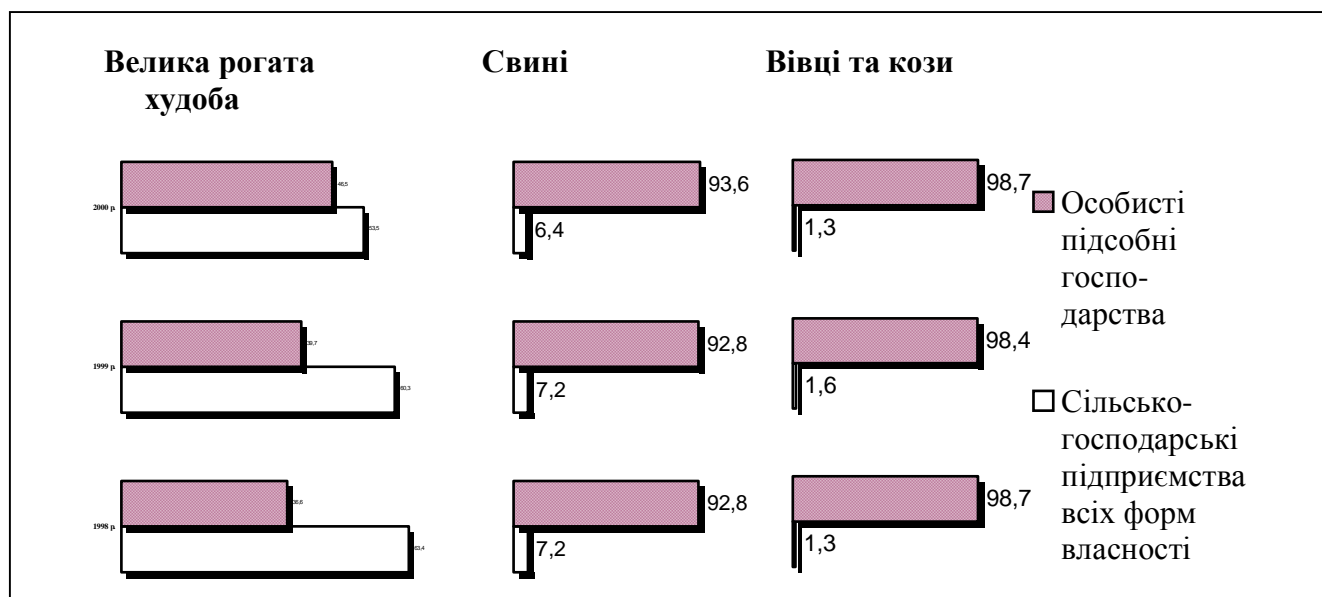
Таблиця 2.7

**Динаміка поголів'я худоби та птиці  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області  
(всі категорії господарств, тисяч голів)**

<b>Показники</b>	<b>1990 р.</b>	<b>1996 р.</b>	<b>1998 р.</b>	<b>1999 р.</b>	<b>2000 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1996 р.</b>
Велика рогата худоба	353,0	248,5	185,0	167,6	143,3	57,7
<i>в % до області</i>	<i>30,6</i>	<i>28,2</i>	<i>28,0</i>	<i>27,7</i>	<i>27,3</i>	—
в т.ч. корови	115,2	114,3	105,4	98,4	90,9	79,5
<i>в % до області</i>	<i>29,2</i>	<i>28,7</i>	<i>30,4</i>	<i>30,6</i>	<i>30,8</i>	—
Свині	103,1	98,6	83,3	80,0	67,5	68,5
<i>в % до області</i>	<i>19,0</i>	<i>19,6</i>	<i>19,7</i>	<i>19,2</i>	<i>21,2</i>	—
Вівці та кози	5,5	6,7	6,9	6,7	7,1	13,8
<i>в % до області</i>	<i>3,5</i>	<i>13,2</i>	<i>23,5</i>	<i>23,3</i>	<i>25,4</i>	—
Птиця	1348,5	1159,0	1105,3	1110,3	993,5	85,7
<i>в % до області</i>	<i>24,4</i>	<i>25,7</i>	<i>25,3</i>	<i>25,9</i>	<i>22,8</i>	—

Інша ситуація склалась з поголів'ям овець та кіз, яке в 2000 р. порівняно з минулим роком зросло на 400 гол, або на 6,0 %, порівняно з 1990 р. відповідно – на 1,6 тис.гол., або на 29,1 %. Таке збільшення поголів'я овець та кіз відбулося за рахунок господарств населення – на 668 гол. в 2000 р.і в порівнянні з 1999 р. при зменшенні на 268 гол. в сільськогосподарських підприємства всіх форм власності.

За досліджуваний період питома вага поголів'я овець та кіз досліджуваного регіону в області зроста від 3,5 % до 25,4 %. Основними причинами даної ситуації є вплив наслідків аварії на ЧАЕС та важкий фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств.



**Рис. 2.3** Питома вага поголів'я худоби за категоріями господарств в досліджуваному регіоні Житомирської області, %

Не вдалося у 2000 році зупинити і спади зниження продуктивності худоби (табл.2.8). Середньодобовий приріст великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі в 2000 році становив 207,9 г, що в 2 рази менше ніж в 1990 році та найнижчий рівень продуктивності за досліджуваний період по відношенню до середнього по області. Середньорічний надій молока від однієї корови відповідно зменшився на 715,3 кг, або на 26,2 %, середньодобовий приріст свиней - на 66,2 г, або на 33,9 %.

Зниження продуктивності худоби зумовлює перш за все зменшення обсягів виробництва, а також перевитрати кормів на одиницю продукції, зростання трудомісткості виробництва продукції, підвищення собівартості і як результат зниження конкурентоспроможності продукції. Так, витрати кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі в 2000 р. в середньому по семи районах становили 17,91 к.од., що на 4,74 к.од., або на 36,0 % більше ніж в 1986 р. Середня вага однієї голови великої рогатої худоби, яка була

продана сільськогосподарськими підприємствами організаціям м'ясної промисловості в 2000 р. становила 289,4 кг, що на 57,7 кг менше ніж в 1996 р., та на 77 кг – порівняно з 1990 р. Відповідно середня вага реалізації однієї голови свиней становила 134,7 кг, що менше на 4,7 кг та 30,4 кг.

Таблиця 2.8

**Динаміка продуктивності худоби та птиці  
в досліджуваному регіоні Житомирської області**

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі, г	416,0	256,7	244,9	240,1	207,9	81,0
<i>у % до області</i>	<i>98,1</i>	<i>95,4</i>	<i>92,1</i>	<i>94,9</i>	<i>82,5</i>	—
Середньорічний надій молока від однієї корови, кг	2726,7	2137,4	2117,6	2196,1	2011,4	94,1
<i>у % до області</i>	<i>98,2</i>	<i>97,2</i>	<i>98,8</i>	<i>100,6</i>	<i>94,8</i>	—
Середньодобові прирости на вирощуванні та відгодівлі свиней, г	195,3	111,4	117,4	143,1	129,1	115,9
<i>у % до області</i>	<i>87,2</i>	<i>72,4</i>	<i>79,3</i>	<i>107,6</i>	<i>95,0</i>	—
Середньорічна несучість курей несучок, шт	138,6	57,3	32,0	40,0	71,3	124,4
<i>у % до області</i>	<i>71,8</i>	<i>29,7</i>	<i>15,0</i>	<i>20,3</i>	<i>32,4</i>	—

Виробництво м'яса всіх видів у забійній вазі в 2000 р. зменшилось на 6,3 тис.т порівняно з 1996 р. та на 28,9 тис.т порівняно з 1990 р. (табл. 2.9). При чисельності населення в досліджуваному регіоні у 1986 р. 397,5 тис. осіб, на одну людину в середньому за рік вироблялося 114,0 кг м'яса всіх видів у забійній вазі, молока – 835,5 кг, яєць всіх видів – 210 штук, вовни – 0,087 кг. При чисельності населення у 2000 р. 354,9 тис. осіб, що на 42,6 тис., або на 10,7 % менше на одну людину вироблялося м'яса всіх видів на 59,5 % (46,2 кг) менше, молока – на 36,8 % менше (528 кг) , яєць всіх видів – на 12,1 % менше (185 штук), вовни – на 56,3 % менше (0,058 кг). Більш детально ситуацію на ринку м'яса великої рогатої худоби розглянуто в наступному підрозділі.

Якщо в цілому по області вперше за останні роки продукція вирощування худоби і птиці в сільгосппідприємствах перевищила її реалізацію на забій, то в

регіоні дана тенденція залишилась.

Протягом 2000 р. здійснено ряд заходів щодо формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку. В області вже діють товарна агропромислова біржа, 22 районних агроторгові доми (серед яких 7 в досліджуваному регіоні), 12 оптово-продовольчих і 11 оптово-плодоовочевих ринків, 204 магазинів фірмової торгівлі, біля 800 постійних заготівельних пунктів [83]. В попередньому році на полях області працювали 2 машинно-технологічні станції та один механізований загін. В них було 37 тракторів, 28 зернозбиральних комбайнів, 75 збиральних машин, 38 посівних та садильних машин, 4 кормозбиральні комплекси, 73 ґрунтообробні машини та 3 машини по боротьбі із шкідниками сільськогосподарських культур.

Таблиця 2.9

**Виробництво продукції тваринництва  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області  
(всі категорії господарств)**

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
М'яса всіх видів у забійній вазі, тис.т	45,3	22,7	16,7	16,8	16,4	72,2
<i>у % до області</i>	28,5	26,0	25,9	26,0	25,8	—
Молока, тис.т	332,1	241,9	221,2	219,1	187,4	77,5
<i>у % до області</i>	29,5	28,1	29,0	30,1	28,6	—
Яєць усіх видів, млн.шт.	83,3	62,9	61,6	63,4	65,5	104,1
<i>у % до області</i>	21,7	23,3	22,2	23,7	24,2	—
Вовни, т	34,6	9,0	7,4	7,7	13,5	150,0
<i>у % до області</i>	6,8	7,7	17,9	19,9	31,8	—

Економічну ефективність сільськогосподарського виробництва підприємств досліджуваного регіону всіх форм власності в цілому розглянуто в табл. 2.10.

Дані табл. 2.10 свідчать, що при зменшенні загального обсягу валової продукції у порівнянних цінах продуктивність праці в сільському господарстві у 2000 р. порівняно з 1999 р. зросла на 157 грн., що відбулося за рахунок галузі

рослинництва. Зниження продуктивності праці у тваринництві не вдалося зупинити і вона була меншою на 6,6 грн. Відповідно зменшилось виробництво валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь. За рахунок

Таблиця 2.10

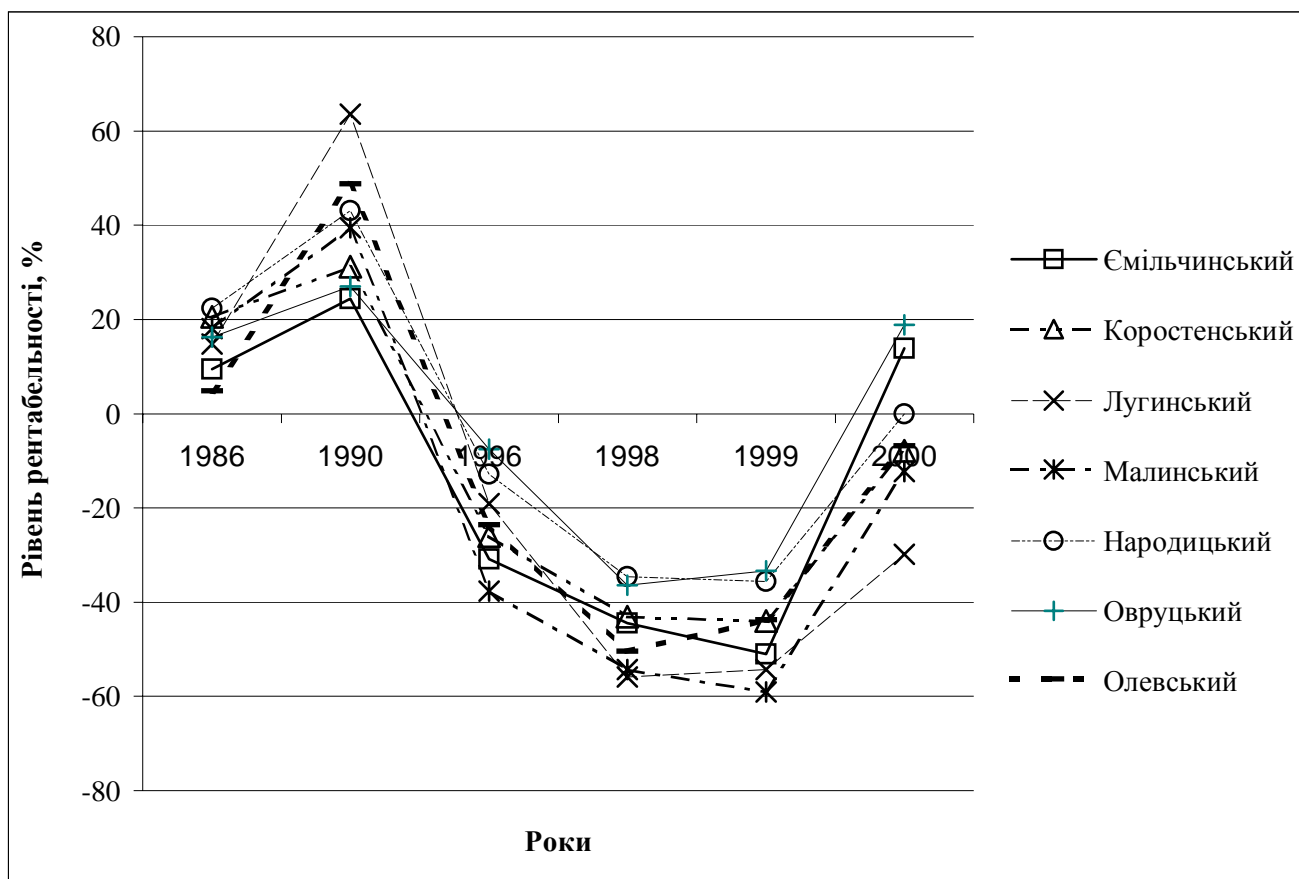
**Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва  
на підприємствах різних форм власності досліджуваного регіону**

Показники	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1999 р.
Валова продукція сільського господарства у порівнянних цінах 1996 року, млн. грн.	363,8	270,9	113,3	65,2	53,6	50,6	94,2
в т.ч. рослинництва	185,3	130,7	51,8	30,5	23,3	26,9	115,5
тваринництва	178,5	140,2	61,5	34,7	30,3	23,7	78,2
Продуктивність праці, грн.	5582	5937	3677	2469	2280	2437	106,9
в т.ч. у рослинництві	5582	6056	3829	2791	2355	3001	127,4
тваринництві	5537	6082	3464	2227	2141	1923	89,8
Вироблено валової продукції, грн на: 1 га сільськогосподарських угідь	773,9	776,9	341,8	201,8	163,8	161,0	98,3
1000 грн. основних виробничих фондів	699,4	519,3	141,1	52,8	45,6	39,1	85,7
Валовий доход, тис.(крб) грн.	168875	545909	16746	-6947	-16289	20966	—
Товарна продукція, тис.(крб.) грн.	313257	662055	53428	51876	51408	65982	128,3
в т.ч. рослинництва	80269	248083	12678	10056	9042	17888	197,8
тваринництва	232988	413972	40750	41820	42366	48094	113,5
Вироблено на 100 га сільськогосподарських угідь товарної продукції, тис. (крб.) грн.	67,9	201,5	16,5	15,9	15,8	21,0	132,9
Прибуток (збиток), тис. (крб.) грн.	45265	235516	-14135	-33731	-31861	-15377	48,3
в т.ч. рослинництва	19887	147100	857	-4414	-4446	3492	—
тваринництва	25378	88416	-14992	-29317	-27415	-18869	68,8
Одержано прибутку (збитку) на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. (крб.) грн.	12,07	74,96	-4,24	-11,33	-10,86	-5,01	46,1
Рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарського виробництва, %	12,4	55,8	-21,8	-42,4	-41,6	-17,2	41,3
в т.ч. у рослинництві	32,3	153,0	16,4	-28,2	-32,7	29,3	—
тваринництві	11,8	29,5	-34,9	-53,8	-51,3	-35,6	69,4

списання заборгованості сільськогосподарськими підприємствам та переходу на

єдиний податок валовий дохід в 2000 р. став позитивним. Товарна продукція зросла як в галузі рослинництва (на 8846 тис. грн.), так і тваринництва (на 5728 тис. грн.). Якщо в рослинництві дане зростання відбулося за рахунок підвищення цін реалізації та кількості реалізованої продукції, то в тваринництві лише за рахунок першого фактора.

Позитивні тенденції в рослинництві не могли не позначитися на фінансовому стані сільгосп підприємств в цілому. Якщо 1999 р. агроформування досліджуваного аграрного ринку закінчили з рівнем збитковості 41,6 %, і отримали 31,9 млн. гривень збитків, то 2000 р. - з рівнем збитковості 17,2 % та від усієї діяльності одержали 15,4 млн. гривень збитків. Якщо в 1999 р. сільськогосподарське виробництво було збитковим в середньому по всіх районах, то в 2000 р. два із семи районів були прибутковими (рис.2.4).



**Рис. 2.4 Рівні рентабельності сільськогосподарського виробництва в розрізі районів**

Безпосередній вплив на регіональний аграрний ринок мають наслідки аварії ЧАЕ. Так, всі 450,2 тис. га на 1 січня 2001 р. сільськогосподарських угідь, що

знаходяться у володінні та користуванні всіх категорій господарств мають різні рівні забруднення цезієм-137 та стронцієм-90 (додаток А).

Незважаючи на щорічне виконання робіт відповідно до Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС (залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів для корів населення; вапнування сільськогосподарських угідь; добування, приготування та внесення сапропелю і торфокомпостів; виконання додаткових санітарно-гігієнічних вимог при проведенні сільськогосподарських робіт на забруднених територіях; виробництво та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями для приватного і суспільного секторів; створення потужностей для переробки сільськогосподарської продукції) в 7,5 % перевіреної продукції в 2000 р. рівень забрудненості був вищим допустимого рівня 1997 р. (ДР-97) (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

**Забрудненість сільськогосподарської продукції цезієм –137  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області**

Райони	1998 р.			1999 р.			2000 р.		
	Кіль- кість проб	в т.ч. вище ДР-97		Кіль- кість проб	в т.ч. вище ДР-97		Кіль- кість проб	в т.ч. вище ДР-97	
		кіль- сть	%		кіль- сть	%		кіль- сть	%
Ємільчинський	21369	1215	5,7	19735	1019	5,2	17343	1116	6,4
Коростенський	6140	168	2,7	5126	274	5,3	9819	386	3,9
Лугинський	11875	1579	13,3	11098	533	4,8	12859	985	7,7
Народицький	11602	1123	9,7	11561	1204	10,4	9019	894	9,9
Овруцький	17653	2013	11,4	17256	997	5,8	14262	834	5,8
Олевський	10870	2358	21,7	12064	1889	15,7	10832	1353	12,5
<b>Всього по 6 районах</b>	<b>79509</b>	<b>8456</b>	<b>10,6</b>	<b>76840</b>	<b>5916</b>	<b>7,7</b>	<b>74134</b>	<b>5568</b>	<b>7,5</b>

В останні роки перевірка забрудненості продукції в Малинському районі проводилась в незначних обсягах, так як лише 572 га сільськогосподарських угідь району мають рівень забрудненості від 5 до 15 Кі/км<sup>2</sup>, решта – до 5 Кі/км<sup>2</sup> і не зустрічається продукція з рівнями забрудненості вище допустимих. В динаміці за останні три роки питома вага забрудненої продукції в середньому по



досліджуваному регіоні зменшилась на 3,1 %. По двох районах (Єсмільчинському та Лугинському) питома вага забрудненої продукції в 2000 р. підвищилась порівняно з минулим роком. Тому на перспективу в даних районах необхідно приділити більш уваги виконанню робіт по зменшенню надходження цезію та стронцію в продукцію рослинництва та тваринництва.

За останні три роки значно зменшилась забрудненість м'яса великої рогатої худоби в цілому по досліджуваному регіоні (табл. 2.12). Якщо в 1998 р. в 5,4 % перевірених проб рівень забруднення цезієм-137 був вищим допустимого, то в 2000 р. – лише в 1,1 %. Дане позитивне зниження забрудненості продукції було досягнуто за рахунок виробництва та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями та преміксів для великої рогатої худоби господарств населення, розташованих у зонах безумовного (обов'язкового) та гарантованого добровільного відселення.

Таблиця 2.12

**Забрудненість основних видів продукції цезієм –137  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області**

Види продукції	1998 р.			1999 р.			2000 р.		
	Перевірено всього, т	в т.ч. вище ДР-97		Перевірено всього, т	в т.ч. вище ДР-97		Перевірено всього, т	в т.ч. вище ДР-97	
		т	%		т	%		т	%
Молоко	10639,8	338,5	3,2	7876,5	95,4	1,2	3315	94,9	2,9
М'ясо	762,4	41,4	5,4	615,2	13,4	2,2	997,5	11,0	1,1
Овочі	725,1	114,4	15,8	1603,6	92,4	5,8	1335,4	8,0	0,6
Картопля	14132,5	1236,5	8,7	7054,0	243,2	3,4	7045	165,2	2,3
Гриби і ягоди	73,6	11,6	15,8	24,8	12,9	52,0	28	13,2	47,1

Система радіологічного контролю за станом сільськогосподарських угідь, продукцією рослинництва та тваринництва, переробної промисловості в досліджуваному регіоні здійснюється спеціальними підрозділами обласної станції хімізації, ветеринарних лабораторій, переробних підприємств, радіоекологами господарств зони гарантованого добровільного відселення.

Організацію виконання Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС в

АПК регіону та відомчий контроль за цільовим використанням коштів Фонду здійснює обласний центр радіологічного контролю.

На підставі звернень населення області, підприємств, обласної державної адміністрації та завдяки особистій підтримці Президента України 1 січня 2000 року вступив у дію Закон України “Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області”. Після прийняття Постанови Кабінету Міністрів України від 3.08.2000 року №1205 “Про затвердження Порядку розгляду та затвердження інвестиційних проектів, що реалізуються у пріоритетних видах економічної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області”, радою з питань територій пріоритетного розвитку схвалено 16 інвестиційних проектів загальною кошторисною вартістю 27 млн. дол. США. Обсяг фактично залучених інвестиційних ресурсів на даний час складає 2,8 млн. дол. США. Слід відмітити, що жоден з проектів безпосередньо не стосується сільського господарства, проте запровадження спеціального інвестиційного режиму стало початком в зупиненні депресивних процесів на територіях пріоритетного розвитку області.

Таким чином, на підставі результатів вивчення стану регіонального аграрного ринку (досліджуваного регіону) можна зробити висновки, що сучасна організація проведення аграрної реформи ще не забезпечила швидкий розвиток сільського господарства. Різний базовий рівень реформованих підприємств значною мірою вплинув на результати їх господарської діяльності, особливо у тваринництві.

Обмежує розвиток сільського господарства повільний процес відновлення та підвищення родючості ґрунтів. Таке зрушення, що мало стати наслідком реформ, в регіоні ще не відбулося. Через це в багатьох районах залишається низькою урожайність сільськогосподарських культур.

Не все зроблено по кількісному розвитку елементів інфраструктури аграрного ринку, особливо в сільській місцевості. Залишається складною ситуація з відновленням основних та оборотних фондів. Без розробки банківської системи пільгового довгострокового кредитування галузі, відновити фонди лише за

рахунок лізингу практично неможливо. Адже протягом останніх років припинилося надходження машин і устаткування в сільське господарство. Машинно-тракторний парк в основному зношений, не застосовуються прогресивні технології, повсюдно переважає ручна праця, зменшилося постачання мінеральних добрив, отрутохімікатів тощо. Необхідно за допомогою лізингу (нині вартість лізингової угоди у 1,3-1,5 рази перевищує ціну технічного засобу) чи інших форм матеріально-технічного забезпечення (пільгового кредитування, бюджетних позичок, власних джерел сільськогосподарських підприємств) оснастити товаровиробників технікою та устаткуванням.

### 2.3. Сучасний стан ринку м'яса великої рогатої худоби

Протягом останніх років в Україні виникла нова продовольча проблема – забезпечення населення окремими поживними речовинами з продуктів харчування і збільшення їх виробництва та постачання на ринок.

В умовах ринкової економіки регіональний рівень споживання тих чи інших продуктів харчування складається під впливом багатьох факторів.

Пріоритетність розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби в регіоні підтверджується даними табл. 2.13 та додатку Б і дослідженнями науковців про те, що виробництво м'яса великої рогатої худоби є більш безпечним, в плані наявності в ньому радіонуклідів, ніж одержуване в цій же зоні молоко [84,85]. При виробництві молока загальний вміст радіоцезію в раціоні не повинен перевищувати 11 кБк на добу, а при виробництві м'яса великої рогатої худоби – 15 кБк.

Таблиця 2.13

**Структура товарної продукції в радіоактивно забруднених районах Житомирської області, %**  
(сільськогосподарські підприємства всіх форм власності)

Види продукції	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	В середньому за останні 3 років
<b>Разом по рослинництву</b>	<b>26,3</b>	<b>39,6</b>	<b>31,8</b>	<b>28,6</b>	<b>25,8</b>	<b>34,0</b>	<b>29,5</b>
Зернові	3,2	2,5	15,3	15,4	12,4	22,9	16,9
Льон-довгунець	5,0	6,8	2,5	2,8	1,0	1,2	1,7
Картопля	10,5	8,2	6,2	4,1	4,7	1,7	3,5
Інша продукція	7,6	22,1	7,8	6,3	7,7	8,2	7,4
<b>Разом по тваринництву</b>	<b>73,7</b>	<b>60,4</b>	<b>68,2</b>	<b>71,4</b>	<b>74,2</b>	<b>66,0</b>	<b>70,5</b>
М'ясо великої рогатої худоби	40,5	36,1	32,9	30,4	32,3	25,3	29,3
Свинина	1,5	1,6	2,0	1,4	1,2	0,3	1,0
Молоко	29,0	20,0	30,7	36,5	36,7	30,6	34,6
Інша продукція	2,7	2,7	2,6	3,1	4,0	9,8	5,6
<b>Всього по регіону</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>	<b>100,0</b>

Дані таблиці свідчать, що основними видами продукції для даного регіону є молоко та м'ясо, які разом займають за досліджуваний період від 69,5 % (1986 р.)

до 55,9 % (2000 р.) у структурі товарної сільськогосподарської продукції. Причиною цього є сприятливі умови Полісся. Враховуючи той фактор, що з молоком виноситься значно більша кількість цезію-137 порівняно з м'ясом великої рогатої худоби - перспективи за розвитком ринку м'яса великої рогатої худоби . Крім того, частка свинини у структурі товарної продукції коливається від 0,3 % до 2 %.

Проте розірвання господарських зв'язків у перші роки незалежності призвело до невідповідностей в технічному, організаційно-кадровому та управлінському секторах, незбалансованості у спеціалізації, кооперації, концентрації виробництва та пропорціях між окремими виробничими підрозділами. Зміна умов функціонування, поширення інфляційних процесів, не дозволили ефективно працювати абсолютній більшості підприємств. Як наслідок, зростала заборгованість між підприємствами, поширився бартер, практично призупинилась інноваційна діяльність. Різко зменшилось поголів'я худоби, обсяги виробництва, реалізації та споживання м'яса.

Таблиця 2.14

**Виробництво м'яса на душу населення, кг**

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1996 р.
Весь світ	33,3	37,3	37,8	37,8	—	—
Україна	84,0	41,3	33,5	33,4	32,7	79,2
Житомирська область	105,7	59,3	44,9	45,3	44,9	75,7
Досліджуваний регіон	125,2	60,5	45,1	47,1	46,2	76,4
<i>Регіон у % до області</i>	<i>118,4</i>	<i>102,0</i>	<i>100,4</i>	<i>104,0</i>	<i>102,9</i>	<i>-15,5</i>
<b>Регіон у % до України</b>	<b>149,0</b>	<b>146,5</b>	<b>134,6</b>	<b>141,0</b>	<b>141,3</b>	<b>-7,7</b>

Дані табл. 2.14 ще раз підтверджують нашу думку про пріоритетність розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні. Так, в 1990 р. в регіоні вироблялося в середньому 125,2 кг м'яса на одну людину, що на 19,5 кг більше ніж в середньому по Житомирській області, та на 41,2 кг – ніж по Україні. При річній потребі людини у м'ясі 78-82 кг регіон був джерелом

забезпечення тваринним білком не лише власного населення. У 2000 р. рівень даного показника порівняно з 1990 р. по регіону зменшився в 2,7 рази, по області – в 2,4 рази, по Україні – в 2,6 рази. Темпи зменшення виробництва м'яса великої рогатої худоби на одну людину в регіоні майже однакові в порівнянні з країною в цілому та вищі ніж в Житомирській області. Зменшення виробництва м'яса відбулося в основному за рахунок зниження обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби та телятини в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності (свинина на регіональному ринку займає незначну питому вагу). Більш детальний аналіз поголів'я та продуктивності худоби на вирощуванні та відгодівлі, виробництва і реалізації м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні наведено в табл. 2.15-2.17.

Таблиця 2.15

**Поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області, гол.**

<b>Райони</b>	<b>1986 р.</b>	<b>1990 р.</b>	<b>1996 р.</b>	<b>1998 р.</b>	<b>1999 р.</b>	<b>2000 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1986 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1990 р.</b>
Ємільчинський	41611	36610	18621	13258	12401	9306	22,4	25,4
Коростенський	71740	37918	20911	12264	10805	7559	10,5	19,9
Лугинський	16919	12887	6435	3375	2907	2397	14,2	18,6
Малинський	34975	30864	16482	10140	10249	8331	23,8	27,0
Народицький	28590	23889	9881	7818	6801	5731	20,0	24,0
Овруцький	40551	39375	29764	22387	19459	15385	37,9	39,1
Олевський	15880	17706	9676	8786	6184	5303	33,4	30
<b>Всього по 7 районах</b>	250266	199249	111770	78028	68806	54012	21,6	27,1
<b>У % до області</b>	<b>36,7</b>	<b>30,3</b>	<b>32,1</b>	<b>27,3</b>	<b>26,8</b>	<b>24,9</b>	—	—
По області	681825	657553	348328	286141	256990	216859	31,8	33,0

Дані таблиці 2.15 свідчать, що як і виробництво м'яса на душу населення так і поголів'я тварин на вирощуванні і відгодівлі в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності в досліджуваному регіоні зменшувались більш високими темпами порівняно з середньообласними рівнями. Якщо в 1986 р.

регіон в загальному поголів'ї сільськогосподарських підприємств області займав 36,7 %, то в 2000 р. 24,9 %. Якщо в 1999 р. порівняно з минулим роком поголів'я худоби по регіону зменшилось на 9222 гол., то в 2000 р. - відповідно з 1999 р. на 14794 гол. Основними причинами є фактори, що пов'язані із загальною економічною кризою та аварією на ЧАЕС.

Зміну поголів'я худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності за різними напрямками продуктивності показано в табл. 2.16 [86]. Що стосується поголів'я м'ясного напрямку продуктивності, то слід відмітити, що фахівцями та науковцями в даній галузі було визначено, що одним з найекономічніших і пріоритетних шляхів виведення тваринництва з кризи є розвиток м'ясного скотарства [87,88,89]. Відповідно було прийнято Національну програму розвитку м'ясного скотарства на 1996-2005 роки. Особливу увагу при цьому було приділено розвитку м'ясного скотарства в районах, що зазнали

Таблиця 2.16

**Поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі, гол.**

<b>Групи тварин</b>	<b>1986 р.</b>	<b>1990 р.</b>	<b>1996 р.</b>	<b>1998 р.</b>	<b>1999 р.</b>	<b>2000 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1996 р.</b>
Середньорічне поголів'я тварин на вирощуванні та відгодівлі <b>молочного напрямку</b>	<b>250266</b>	<b>198455</b>	<b>107040</b>	<b>71136</b>	<b>62399</b>	<b>49171</b>	45,9
<b>М'ясний напрямок</b>	—	<b>794</b>	<b>4730</b>	<b>6892</b>	<b>6407</b>	<b>4841</b>	102,3
в т.ч. основне стадо м'ясної худоби		30	1589	3650	3782	3136	197,4
в т.ч. корови	—	30	743	3010	3016	2732	в 3,7 р.
молодняк до 8 міс. тварини на вирощуванні і відгодівлі	—	—	846	640	766	404	47,8
	—	764	3141	3242	2625	1705	54,3
<b>Всього по регіону, тис. гол.</b>	<b>250,3</b>	<b>199,2</b>	<b>111,8</b>	<b>78,0</b>	<b>68,8</b>	<b>54,0</b>	48,3
Щільність поголів'я худоби на вирощуванні і відгодівлі на 100 га сільськогосподарських угідь, гол.	50,9	56,8	33,9	24,5	21,0	17,5	51,6

радіоактивного забруднення внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС. Дана галузь певною мірою мала розв'язати еколого-економічні та соціальні проблеми даного регіону. На рівні країни було прийнято Програму перепрофілювання господарств на розвиток м'ясного скотарства в забруднених радіонуклідами районах України на 1996-2000 рр. та на рівні області - Житомирським обласним управлінням сільського господарства та продовольства разом з облплемоб'єднанням та ВНА "М'ясне скотарство" було прийнято Програму розвитку м'ясного скотарства Житомирської області на 1996-2000 рр. [90,91]. Відповідно до фінансування цієї програми щорічно (крім 2000 року) закуплялися телички, бугаї та спермодози, виділялись корови та телиці для парування м'ясними плідниками з метою створення м'ясного масиву худоби. З 1996 по 1998 рр. поголів'я м'ясної худоби в цілому по регіону збільшилось на 2162 гол, або на 45,7 %, корів - відповідно на 2267 гол, або в 4,1 рази, тварин на вирощуванні та відгодівлі – на 101 гол., або на 3,2 %. Якщо протягом 1996-1998 рр. фінансування даної програми відбувалось не в повному обсязі, то в 1999 та 2000 рр. взагалі почало сильно зменшуватись і в 2000 р. не було закуплено жодної голови м'ясної худоби. В результаті чого поголів'я м'ясної худоби в 2000 р. майже прирівнялось до рівня початку 1997 р. А програму розвитку м'ясного скотарства виконано на 9,2 % [87]. Планувалось довести поголів'я м'ясної худоби у 2000 р. в досліджуваному регіоні до 52,8 тис.гол., реально ж є 4,8 тис.гол. Корів відповідно планувалося мати 18,5 тис.гол – реально є 3,1 тис.гол.

В цілому по області поголів'я м'ясної худоби на кінець 2000 р. повинно було становити 100 тис. голів всього і 35 тис. корів. Фактично – відповідно 10,7 тис. і 6,3 тис. або 10,7 та 18,0 % від запланованого.

У той же час програма "М'ясне скотарство" передбачає створення в Україні до 2005 р. галузі товарного м'ясного скотарства, яка б не лише задовольняла потреби вітчизняних споживачів у м'ясі великої рогатої худоби, а й давала змогу формувати надійний експортний потенціал. Аналіз виконання першої частини програми в Житомирській області дає підстави зробити висновок, що здійснення цих завдань стає сумнівним.



Основними причинами даної складної ситуації, на нашу думку, є недостатнє фінансування програми “М’ясне скотарство”; невиконання вимог по розведенню м’ясних порід і типів, їх помісей; недоліки у докорінному поліпшенні пасовищ; незбалансованість раціонів; необ’єктивність обліку витрат на виробництво м’яса великої рогатої худоби, що завищує собівартість виробництва та знижує економічну заінтересованість й мотивацію до праці.

Тому в найближчі роки необхідно перш за все призупинити спад молочного поголів’я, а поголів’я м’ясної худоби нарощувати швидшими темпами (завдяки більш інтенсивному відтворенню стада вітчизняних м’ясних порід і типів, використовуючи промислове схрещування бугаїв м’ясних порід із коровами молочних), приділити увагу більш повному використанню природних угідь для пасовищ і сіножатей, створенню культурних пасовищ, використовувати прогресивні технології утримання м’ясної худоби, що не потребують значних капітальних вкладень, створити умови для успішного розвитку і функціонування всіх учасників національного та регіональних ринків м’яса великої рогатої худоби, а також посилити роль держави в намічених процесах.

Таблиця 2.17

**Середньодобові прирости тварин на вирощуванні та відгодівлі  
в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону, г**

<b>Райони</b>	<b>1986 р.</b>	<b>1990 р.</b>	<b>1996 р.</b>	<b>1998 р.</b>	<b>1999 р.</b>	<b>2000 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1986 р.</b>	<b>2000 р. у % до 1990 р.</b>
Ємільчинський	281	296	210	240	214	243	86,5	82,1
Коростенський	209	328	205	200	185	181	86,6	55,2
Лугинський	342	371	300	241	269	101	29,5	27,2
Малинський	359	345	203	232	186	177	49,3	51,3
Народицький	336	317	233	268	249	218	64,9	68,8
Овруцький	382	343	223	192	194	198	51,8	57,7
Олевський	377	312	282	234	221	199	52,8	63,8
<b>В середньому по 7 районах</b>	<b>327</b>	<b>330</b>	<b>237</b>	<b>230</b>	<b>217</b>	<b>188</b>	<b>57,5</b>	<b>57,0</b>
<i>У % до області</i>	<i>91,4</i>	<i>102,7</i>	<i>99,3</i>	<i>93,1</i>	<i>93,2</i>	<i>82,2</i>	—	—
По області	357	322	238	247	233	229	64,1	71,1

На фоні погіршення ситуації на аграрному ринку в цілому по досліджуваному регіоні знизилась також і продуктивність тварин на вирощуванні і відгодівлі в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності (табл.2.17). В 2000 р. порівняно з минулим роком лише в двох районах із семи (Ємільчинському та Овруцькому) підвищилися середньодобові прирости тварин на вирощуванні і відгодівлі відповідно на 29 г і 4 г.

Порівняно з 1990 р. середньодобовий приріст однієї голови великої рогатої худоби в середньому по регіону зменшився на 142 г, або 42,5 %. В 2000 р. порівняно з 1999 р. за рахунок зниження середньодобових приростів в середньому по регіону на 29 г та зменшення поголів'я на 14794 гол. виробництво приросту зменшилось на 1,26 тис. т.

Таблиця 2.18

**Економічна ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності досліджуваного регіону**

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1999 р.
Одержано приросту всього, тис. т	23,83	9,11	6,06	4,96	3,70	74,6
Прямі затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год.	51,03	121,26	157,09	175,98	202,95	115,3
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к.од.	16,65	18,87	21,13	19,97	17,91	89,7
Собівартість 1 ц приросту, (крб) грн.	327,9	325,4	541,3	575,2	587,2	102,1
Вироблено приросту на 100 га сільськогосподарських угідь, ц	68,53	28,76	19,66	15,83	11,94	75,4
Кількість реалізованої великої рогатої худоби в живій вазі, тис. т	40,58	11,86	6,25	5,75	6,46	112,3
Ціна реалізації 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, (крб.) грн.	535,7	85,2	126,7	152,2	206,7	135,8
Прибуток (збиток) від реалізації 1 ц живої ваги худоби, (крб.) грн.	166,6	-53,5	-190,0	-203,8	-186,8	91,7
Прибуток (збиток) від реалізації, всього, млн.(крб.) грн.	67,93	-6,18	-11,94	-11,85	-12,44	105,0
Одержано прибутку (збитку) на 1 гол., (крб.) грн.	343,8	-58,3	-156,9	-202,1	-239,7	118,6
Рівень рентабельності (збитковості), %	45,9	-37,6	-59,1	-55,4	-45,9	-9,5

Зниження продуктивності тварин на вирощуванні та відгодівлі не могло не позначитись на ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби

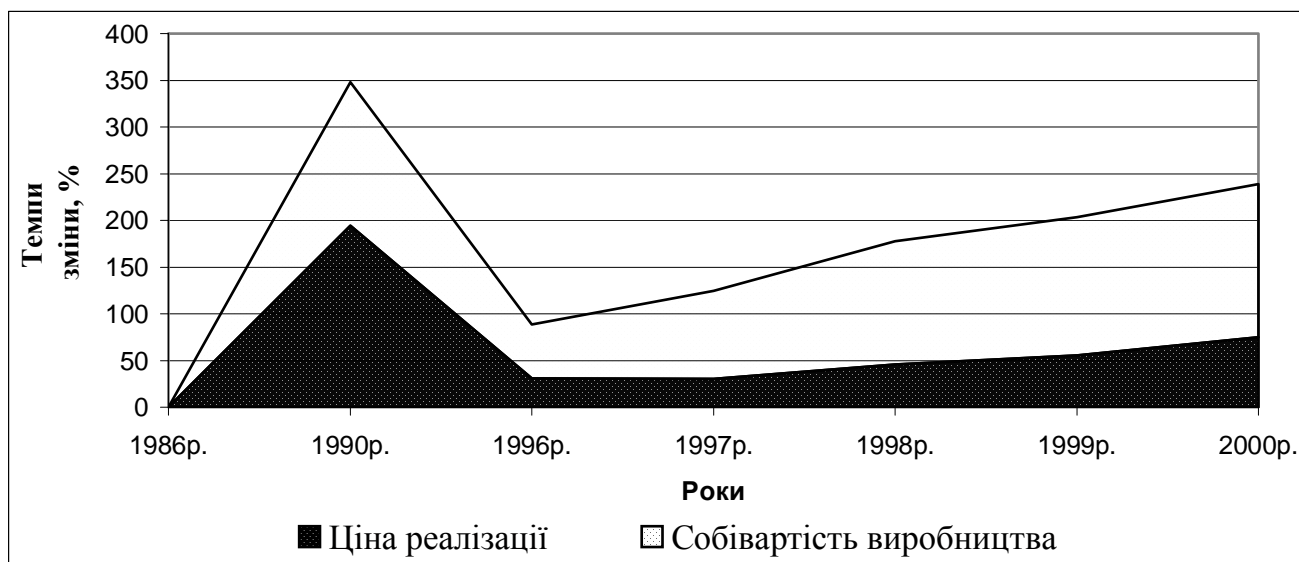
(табл. 2.18). Так, в 2000 р. порівняно з 1999 р. собівартість 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, реалізованої на м'ясо збільшилась на 37,5 грн., або на 10,5 %. Навіть при зростанні ціни реалізації великої рогатої худоби на 35,8 % збиток від реалізації 1 ц становив у 2000 р. 186,8 грн. В результаті чого в 2000 р. від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності отримано 12,4 млн. грн. збитку.

Однією з причини продовження підвищення собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби є зростання прямих затрат праці. В 2000 р. трудомісткість виробництва 1 ц приросту була на 146,11 люд.-год., або в 3,6 рази вищою в порівнянні з 1986 р. Порівняно з 1999 р. відповідно на 27,0 люд.-год., або на 15,3 %. Основними причинами високої трудомісткості виробництва м'яса великої рогатої худоби є зниження рівня механізації основних робіт та те, що при різкому зменшенні поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі середньорічна кількість працівників зайнятих в даній галузі майже не змінилась.

Негативним є той фактор, що при зменшенні поголів'я худоби та приросту кількість реалізованої великої рогатої худоби в живій вазі в 2000 р. зросла на 710 т, тобто в досліджуваному регіоні продовжується “вирізання” худоби.

Крім зменшення обсягів вирощування та реалізації худоби на м'ясо в значній мірі змінилась і структура останньої. Зростають обсяги і частка реалізації худоби населенню в рахунок оплати праці, на ринку та по бартеру. Зокрема, по досліджуваному регіону в 2000 р. видано в натуральну оплату праці та продано в рахунок оплати праці (на зароблені грн.) 15856 ц м'яса великої рогатої худоби, що в 1,8 рази більше порівняно з 1996 р. (9029 ц). Це при тому, що загальний обсяг реалізації великої рогатої худоби на м'ясо в живій вазі за цей же період зменшився в 6,1 рази. Такі зміни є наслідком впливу багатьох факторів. Основними з них є затримка розрахунків переробними підприємствами за куплену продукцію у сільськогосподарських виробників та відсутність обігових коштів у останніх для розрахунку з постачальниками та своїми працівниками. В цих умовах продаж худоби за бартерними угодами є переважно вимушеним кроком. Темпи росту собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби та

ціни її реалізації показано на рис.2.5. У 1986 р. в досліджуваному регіоні рівень рентабельності виробництва м'яса великої рогатої худоби становив 14,8 %. В 1990 р. порівняно з 1986 р. ціна реалізації зросла в 1,9 рази, а собівартість в 1,5 рази, що забезпечило рівень рентабельності виробництва м'яса великої рогатої худоби 45,9 %. Основною причиною зростання ціни реалізації більш високими темпами був високий рівень інфляції.



**Рис. 2.5 Темпи зміни собівартості виробництва та ціни реалізації м'яса великої рогатої худоби, в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності (1986 р.-100 %)**

Одним з важливих факторів формування ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби є рівень інтенсивності [92-94]. Він, як відомо, характеризує обсяг виробництва продукції та ступінь насиченості галузі сукупними вкладеннями коштів з розрахунку на голову худоби. Однак збільшення витрат доцільне лише при відповідному поліпшенні результативності виробництва та економічних показників. Основу інтенсифікації скотарства становлять прогресивні технології виробництва продукції галузі, але в сучасних економічних умовах їх можуть застосовувати лише підприємства, які зберегли ресурсний потенціал або мають можливість залучити в галузь додаткові кошти. Звичайно, що таких підприємств сьогодні небагато і тому вузловою проблемою є фінансування. На думку П.І.Гайдуцького, рівень інтенсивності, прогнози і самодостатність аграрного сектора треба ув'язувати з фінансовими можливостями

вітчизняних споживачів [96]. Він вважає, що має бути досить помірне інтенсифіковане виробництво, або для нинішнього етапу навіть екстенсивне ведення сільського господарства.

Вплив інтенсифікації на ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби визначено по даних 85 сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону (які вибрані для більш детального вивчення окремих питань) за допомогою статистичного групування і програми *Microsoft Excel* (додаток В).

Таблиця 2.19

**Ефективність інтенсифікації виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону за 1998-2000 рр.**

Показники	Групи господарств за розміром витрат на 1 голову, грн.			Показники III групи +, - до I	В середньому
	I до 400	II 400-800	III понад 800		
<i>Кількість господарств у групі</i>	<b>26</b>	<b>33</b>	<b>26</b>	—	<b>85</b>
Витрати на 1 голову, грн.	298,1	549,6	1373,2	1075,1	740,3
Середньодобовий приріст живої маси, г	179,1	237	327,6	148,5	247,9
Собівартість 1 ц приросту, грн.	543,5	888,7	1057,5	514,0	829,9
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к. од.	20,2	22,0	23,5	3,3	21,9
Затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год	211,1	302,1	294,7	83,6	269,3
Собівартість 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, реалізованої на м'ясо, грн.	256,8	376,5	444,9	188,1	359,4
Збиток від реалізації 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, грн.	113,8	230,7	293,6	179,8	212,7
Рівень збитковості, %	44,3	61,3	66,0	22,0	52,5

Підприємства були поділені на три групи за рівнем витрат на одну голову великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі за допомогою команди *Пользовательский автофилтр* програми *Microsoft Excel* (додаток Д). Коефіцієнт регресії між витратами на одну голову та продуктивністю тварин на вирощуванні і відгодівлі становить 0,11 (додаток Е). Тобто при зростанні витрат на одну голову худоби на 1 гривню продуктивність зростає лише на 0,11 г. Коефіцієнт кореляції становить 0,47, що свідчить про середній рівень тісноти зв'язку між даними

факторами. Коефіцієнт детермінації – 0,22 (в середньому продуктивність тварин на вирощуванні та відгодівлі на 22,1 % залежить від рівня інтенсивності).

Зростання рівня інтенсивності виробництва м'яса великої рогатої худоби не забезпечує підвищення ефективності його виробництва. Так як собівартість перевищує ціну реалізації то із збільшенням витрат погіршуються всі економічні показники, а саме: підвищується собівартість 1 ц приросту живої маси великої рогатої худоби, зростають збитки. Це зумовлено в якійсь мірі штучним завищенням суми витрат на поголів'я у досліджуваних господарствах внаслідок:

- збільшення частки постійних витрат (амортизація приміщень і устаткування, витрати на освітлення та обігрівання, поточний ремонт тощо) на голову великої рогатої худоби внаслідок скорочення поголів'я на вирощуванні і відгодівлі;
- завищення вартості кормів внаслідок низької урожайності кормових культур;
- обліку недоброякісних кормів з низьким вмістом перетравного протеїну за ціною біологічно повноцінних;
- списанням на годівлю худобі кормів, які фактично не були згодовані.

За умови ліквідації недоліків в обліку і організації виробництва, збільшення витрат виробництва на 1 гол. до певних меж, особливо головної їх складової — кормів, супроводжуватиметься відповідним підвищенням продуктивності тварин, зниженням собівартості та зростанням рівня рентабельності.

Отже, процес інтенсифікації не завжди слід розглядати лише як додаткові вкладення в розрахунок на голову худоби, оскільки інтенсивність забезпечується не тільки збільшенням маси застосовуваних засобів виробництва, а й переважно підвищенням рівня їх виробничого використання, про що свідчать результати досліджень.

Сьогодні ряд науковців стверджують, що на ринку м'яса великої рогатої худоби велика перспектива в збільшенні пропозиції даного виду продукції у господарств населення. На нашу думку дані твердження помилкові. Питома вага господарств населення на регіональному ринку м'яса великої рогатої худоби зростає лише за рахунок різкого зниження обсягів виробництва в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності. Крім того, світова

практика давно довела низьку життєздатність дрібного господарства в конкурентній боротьбі, неспроможність їх пристосуватися до умов ринку та вимог науково-технічного прогресу. Так, у США кількість фермерських господарств, що займаються відгодівлею великої рогатої худоби (Feedlot) зменшилась з 122,1 тис. в 1970 році до 41,3 тис. в 1999 році (табл.2.20), а поголів'я худоби на відгодівлі зросло на 500 тис. гол [97,98]. Причому в 1999 році 4,6 % фермерських господарств утримували 90,2 % всього поголів'я великої рогатої худоби на відгодівлі [99].

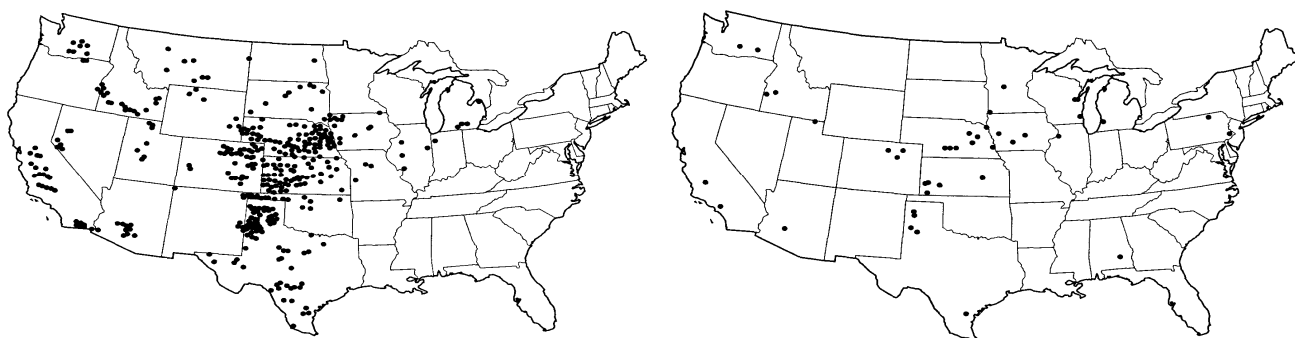
Таблиця 2.20

**Кількість ферм у США, що займаються відгодівлею великої рогатої худоби**

Роки	Ферми з поголів'ям <1000				Ферми з поголів'ям >1000				Всього	
	Кількість ферм, тис.	В % до всього	Поголів'я худоби, млн. гол.	В % до всього	Кількість ферм, тис.	В % до всього	Поголів'я худоби, млн. гол.	В % до всього	Кількість ферм, тис.	Поголів'я худоби, млн. гол.
1985	49,2	96,6	4,6	20,1	1,7	3,3	18,3	79,9	50,9	22,9
1999	39,4	95,1	2,3	9,8	1,9	4,6	21,1	90,2	41,3	23,4
1999 +,- до 1985	-9,8	-1,5	-2,3	-10,3	+0,2	+1,3	+2,8	+10,3	-9,6	+0,5

Зростання розміру американських ферм є результатом їх прагнення до зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби, підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції на відповідному ринку. Розміщення фермерських господарств по відгодівлі великої рогатої худоби зосереджено в малонаселених штатах з невисоким рівнем родючості земель, високою питомою вагою кормової площі у загальній площі ріллі та значною часткою сінокосів і пасовищ. Всі відмічені особливості характерні і для досліджуваного регіону. Розміщення фермерських господарств по відгодівлі великої рогатої худоби в США з середньорічним поголів'ям не менше 4 тис. гол. показано в лівій частині рис. 2.6 (одна крапка представляє одну ферму) [100].

М'ясопереробні заводи розміщені відповідно в зонах знаходження ферм по відгодівлі худоби з метою зменшення втрат при транспортуванні. Розміщення м'ясопереробних підприємств з можливістю переробки не менше 1000 голів худоби за день на одне підприємство показано в правій частині рис. 2.6 [101,102]. Дві третіх даних заводів належать найбільшим компаніям: IBP, ConAgro, Excel і National Beef, які переробляють біля 80 % всього поголів'я великої худоби. Загальна денна можливість переробки худоби цими компаніями складає 95 тис. гол.



**Рис. 2.6 Розміщення в США ферм по відгодівлі великої рогатої худоби та м'ясопереробних підприємств**

З цього випливає висновок, що господарства населення зі своїм дрібним земельним наділом та застарілими знаряддями обробітку ґрунту не нагодують населення нашої країни м'ясом великої рогатої худоби. Необхідно приділити більше уваги посиленню концентрації виробництва м'яса великої рогатої худоби за рахунок створення зон поглибленої спеціалізації, що ми розглянемо у наступному підрозділі [103,104]. Тоді аграрний ринок України розвивався б у відповідності із загальносвітовими закономірностями.

Таким чином, на регіональному ринку м'яса великої рогатої худоби склалась вкрай важка ситуація. Недопустимо низькі середньодобові прирости як молочної, так і м'ясної худоби, низькі здавальні кондиції тварин, вкрай занедбано роботу по відтворенню стада, тому зменшуються обсяги парування й осіменіння маточного поголів'я, а вихід молодняку від 100 корів не задовольняє не тільки вимог нарощування м'ясного контингенту, а й підтримання простого відтворення стада. Тому у більшості господарств досліджуваного регіону створився від'ємний



баланс м'ясних ресурсів.

Критичний стан ринку м'яса великої рогатої худоби спричинений насамперед загальною економічною кризою в країні, безсистемним переходом до нерегульованого ринку. Державні органи влади втратили вплив на економічні процеси у виробництві м'яса великої рогатої худоби, значно послабили контроль за даним ринком [105]. Водночас мала місце необґрунтована цінова політика в скотарській та суміжних галузях. Все це призвело до збільшення собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби та зниження її конкурентоспроможності, чим і скористались інші країни. Подолання кризової ситуації і відродження м'ясного підкомплексу на рівні конкурентоспроможної участі держави на світовому ринку м'яса великої рогатої худоби стало національною проблемою, вирішення якої водночас на макро- і мікрорівнях має не тільки важливе економічне, а й політичне значення у демократичному державотворенні України. Зусилля державних владних структур в центрі, їх органів в областях і районах, а також виробничо-господарських формувань на місцях мають бути спрямовані насамперед на організацію відновлення вже досягнутих в 90-х роках обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби за умов значного підвищення його ефективності та конкурентоспроможності. Відродження скотарської галузі необхідно розпочати із впровадження сучасних високоінтенсивних ресурсощадливих технологій виробництва м'яса великої рогатої худоби. З цією метою слід створити підприємствам, що займаються виробництвом м'яса великої рогатої худоби умови для одержання необхідних кредитних коштів.

Стратегічною ж метою розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби є повне самозабезпечення країни яловичиною в обсягах, необхідних для безпосереднього споживання населенням, забезпечення харчових галузей, які використовують м'ясо великої рогатої худоби як сировину, достатність резерву, в тому числі для збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, використання в інших галузях і т.д.

## **2.4. Вплив основних факторів на формування ринку м'яса великої рогатої худоби**

Як уже зазначалось у попередніх підрозділах, особливістю формування ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні є вплив на його розвиток крім факторів економічного характеру ще й екологічного (внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС).

Відповідно до Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС по розділу “Агропромислове виробництво” та з метою зменшення надходження радіоактивних елементів в продукцію рослинництва і тваринництва в досліджуваному регіоні щорічно проводяться відповідні роботи (табл. 2.21).

В табл. 2.21 вказано лише проведені контрзаходи, що безпосередньо сприяють зниженню забрудненості сільськогосподарської продукції. Не враховано витрати, що пов'язані із веденням лісового господарства, утриманням і реабілітацією виведених із сільськогосподарського обігу угідь другої та третьої зон радіоактивного забруднення, розробкою і впровадженням проектів оптимізації використання сільськогосподарських угідь, організацією служби радіологічного контролю, використанням чорнобильських коштів на цільові програми (“М'ясне скотарство”, “Конярство”, “Репродуктивне скотарство”) та здійснення інших заходів. Дані витрати на нашу думку і на далі повинні фінансуватись прямо на виконання цих заходів. Проте фінансування витрат по виконанню робіт перерахованих в табл. 2.21 на нашу думку здійснюється неефективними шляхами, що більш детально наведено в третьому розділі.

Всього за останніх п'ять років на контрзаходи, які безпосередньо пов'язані із зменшенням надходженням радіоактивних елементів в продукцію рослинництва і тваринництва державою витрачено 12950 тис. грн., з них 48,5 % - на залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів; 16,7 % - на внесення підвищених норм мінеральних добрив на ріллю; 16,1 % - на виробництво та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями для великої рогатої худоби громадського та приватного секторів.

З кожним роком фінансування Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС зменшується, що пов'язано як із загальним природним зниженням радіоактивної забрудненості земель, так і рядом інших об'єктивних факторів [106]. В 2000 р. по досліджуваному регіоні було витрачено фінансових коштів на контрзаходи на

Таблиця 2.21

**Вартість робіт, проведених з метою зменшенню надходження радіонуклідів в продукцію рослинництва та тваринництва в досліджуваному регіоні, тис.грн.**

Назви робіт	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	Разом
Залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів з внесенням підвищених доз мінеральних добрив та вапнуванням	2635,0	1056,0	1127,7	967,4	500,0	<b>6286,1</b>
Внесення підвищених норм мінеральних добрив на ріллю	550,0	567,5	689,1	360,0	—	<b>2166,6</b>
Вапнування сільгоспугідь в зонах безумовного та гарантованого добровільного відселення	310,0	40,0	120,4	150,0	210,0	<b>830,4</b>
Добування, приготування та внесення сапропелю і торфокомпостів в господарствах зони гарантованого добровільного відселення	154,0	110,0	139,3	200,0	195,0	<b>798,3</b>
Виконання додаткових санітарно-гігієнічних вимог при проведенні сільськогосподарських робіт на забруднених територіях	128,0	30,0	29,4	80,0	100,0	<b>367,4</b>
Виробництво та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями для великої рогатої худоби громадського та приватного секторів у зонах безумовного та добровільного відселення	653,8	240,0	315,0	305,0	568,0	<b>2081,8</b>
Створення потужностей для переробки та виробництва чистих продуктів харчування	115,0	35,0	—	70,0	40,0	<b>260,0</b>
Застосування біопрепаратів по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур	60,0	40,0	29,4	30,0	—	<b>159,4</b>
<b>Всього по регіону</b>	<b>4605,8</b>	<b>2118,5</b>	<b>2450,3</b>	<b>2162,4</b>	<b>1613,0</b>	<b>12950,0</b>

2443,4 тис. грн., або на 65,0 % менше порівняно з 1996 роком. У той час коли забрудненість продукції знизилась лише на декілька відсотків. В регіоні в середньому на одного радіоеколога припадає 420 особистих підсобних господарств та 1750 лісових і сільськогосподарських угідь. Вимагає суттєвого

поновлення приладний парк. Зокрема, в Лугинському районі не вистачає 10- гама-спектрометрів.

Крім необхідності щорічного проведення заходів по зниження переходу радіонуклідів в сільськогосподарську продукцію регіональний ринок м'яса великої рогатої худоби має і інші особливості. В результаті радіоактивного забруднення територій досліджуваного регіону протягом всього періоду відбувається процес відселення жителів з небезпечних для здоров'я місцевостей. Крім того, кількість працівників зменшується за рахунок міграції та природного скорочення чисельності населення. Так, в 2000 р. середньорічна чисельність робітників та службовців досліджуваного регіону, зайнятих в сільському господарстві становила 23,2 тис. чол., що на 29,1 тис. менше в порівнянні з 1986 р. Виведення ж земель з сільськогосподарського використання відбувалось лише протягом 1986-1991 р., а з 1996 р. розпочалося незначне повернення реабілітованих земель. В результаті чого зростає навантаження сільськогосподарських угідь на одного працівника, зайнятого в сільському господарстві (табл. 2.22).

Таблиця 2.22

**Сільськогосподарські угіддя на одного середньорічного працівника  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області, га**

Райони	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. +,- до 1986 р.	2000 р. +,- до 1990 р.
Ємільчинський	8,6	10,6	13,7	14,5	17,4	17,9	9,3	7,3
Коростенський	8,8	9,0	13,8	21,6	24,9	29,4	20,6	20,4
Лугинський	6,7	7,5	11,5	13,5	18,0	22,3	15,6	14,8
Малинський	8,8	9,4	12,9	14,9	16,0	19,9	11,1	10,5
Народицький	7,8	6,6	10,8	11,0	11,5	11,9	4,1	5,3
Овруцький	5,1	5,9	7,9	8,9	9,9	9,7	4,6	3,8
Олевський	5,8	7,5	7,5	8,7	10,0	10,7	4,9	3,2
<b>В середньому по 7 районах</b>	<b>7,4</b>	<b>8,1</b>	<b>11,2</b>	<b>13,3</b>	<b>15,4</b>	<b>17,4</b>	<b>10,0</b>	<b>9,3</b>
<i>У % до області</i>	<i>99,1</i>	<i>106,1</i>	<i>112,3</i>	<i>130,3</i>	<i>130,7</i>	<i>138,7</i>	<i>39,6</i>	<i>32,6</i>
По області	7,4	7,6	10,0	10,2	11,8	12,5	5,1	4,9

В 2000 р. по регіону на одного середньорічного працівника, зайнятого в

сільському господарстві припадало на 4,9 га, або на 39,2 % більше сільськогосподарських угідь ніж в середньому по області. Порівняно з 1986 р. цей показник по регіону збільшився в 2,4 рази. Зростання навантаження угідь на одного працівника відбулося по всім районам регіону.

Зменшення кількості працівників, зайнятих в сільському господарстві, погіршення кількісного та якісного стану матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств та погіршення їх фінансового стану в цілому негативно вплинули і на ринок кормів, який органічно поєднаний з ринком м'яса великої рогатої худоби (табл. 2.23).

Таблиця 2.23

**Посівні площі основних кормових культур, тис. га**

Культури	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1986 р.	2000 р. у % до 1990 р.
Кормові коренеплоди	7902	5791	2525	1132	1095	672	8,5	11,6
Багаторічні трави	69720	78317	80490	88928	90019	78313	112,3	100,0
Однорічні трави	29868	26099	32729	28011	20296	14147	47,4	54,2
Кукурудза на силос	21117	24406	5506	4152	3702	1737	8,2	7,1
Силосні культури	2168	852	1404	854	522	497	22,9	58,3
Природні сінокоси та пасовища	17740	12663	9323	7517	5608	5533	31,2	43,7
Поліпшені сінокоси та пасовища	20359	18260	13381	21550	18823	16367	80,4	89,6
<b>Всього по 7 районах</b>	168874	166388	145358	152144	140065	117266	69,4	70,5
Питома вага кормових культур у площі сільськогосподарських угідь, %	35,2	44,9	41,5	44,3	40,7	35,9	+0,7	+9,0
Питома вага сінокосів та пасовищ у площі сільськогосподарських угідь, %	8,6	8,9	7,1	10,3	9,0	8,7	+0,1	-0,2
Відповідно по області	4,8	3,9	3,3	4,3	3,4	3,1	-1,7	-0,8

В 2000 р. площа основних кормових культур порівняно з 1986 р. зменшилась на 51608 га, або в 1,4 рази. Основною причиною зменшення посівної площі кормових культур є виведення з сільськогосподарського обороту земель з

радіаційним рівнем забрудненості вище допустимого. Причому темпи зменшення площі кормових культур були нижчими за темпи зменшення площі сільськогосподарських угідь. Так, в 1990 р. питома вага кормових культур у загальній площі сільськогосподарських угідь становила 44,9 %, що на 9,7 пункти вище в порівнянні з 1986 р. Так як залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів з внесенням підвищених доз мінеральних добрив та вапнуванням є одним з ефективних способів зниження надходження радіонуклідів в продукцію, то площа багаторічних трав в 2000 р. порівняно з 1986 р. зросла на 8593 га. Відповідно питома вага сінокосів і пасовищ у площі сільськогосподарських угідь по регіону значно вища ніж по області.

Із-за невиконання всіх необхідних агротехнічних вимог, різкого зменшення внесення у ґрунт органічних та мінеральних добрив значно знизилась урожайність кормових культур (табл. 2.24).

Таблиця 2.24

**Урожайність основних кормових культур в сільськогосподарських підприємствах досліджуваного регіону Житомирської області, ц/га**

Культури	1986 р.	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1986 р.	2000 р. у % до 1990 р.
Кормові коренеплоди	380,3	217,9	229,0	161,0	177,0	149,4	39,3	68,6
Сіно багаторічних трав	19,4	27,0	15,2	18,4	12,5	10,5	54,1	38,9
Кукурудза на силос	279,6	173,6	157,2	116,8	99,3	119,5	42,7	68,8
Силосні культури	101,7	122,5	67,1	124,9	71,6	125,3	123,2	102,3
Сіно природних сінокосів	12,2	16,4	14,2	7,9	11,9	8,3	68,0	50,6

При суттєвому зменшенні посівних площ та урожайності більшості кормових культур відповідно зменшились їх валові збори (додаток Ж). Так, в 2000 р. було заготовлено сіна (багаторічних трав) 82,2 тис. т, що на 30,3 тис. т менше ніж в 1999 році, та відповідно становить 60,8 % і 38,9 % від 1986 та 1990 р. При підвищенні урожайності силосних культур на 53,7 ц/га та зменшенні посівної площі на 25 тис. га в 2000 р. порівняно з 1999 р. їх валовий збір зменшився на 2,5 тис. т. та становив 28,2 % і 59,6 % від 1986 та 1990 рр. Із-за зменшення

посівної площі на 423 га та зниження урожайності кормових коренеплодів на 27,6 ц/га їх виробництво у 2000 році в порівнянні з минулим зменшилось на 9,4 тис. т і становило відповідно 3,3 % та 7,9 %. Зменшення валових зборів більшості кормових культур негативно вплинуло на поголів'я та продуктивність тварин на вирощуванні і відгодівлі.

На нашу думку серед проблем ринку кормів, що потребують невідкладного вирішення, найважливішими є такі: оновлення та розширення системи машин, що застосовуються в технологічній ланці вирощування кормових культур та приготування кормів до згодовування; поновлення видового та сортового складу кормових культур, забезпечення енергетичної та білкової збалансованості кормів; підвищення рівня продуктивності кормових угідь та вдосконалення системи годівлі худоби; відродження комбікормової промисловості, запровадження економічно доцільного механізму її функціонування в ринковому середовищі [107-109].

Важливим економічним фактором (після ринку кормів) формування досконалого ринку м'яса великої рогатої худоби є збереження ефективного рівня концентрації виробництва [110]. Сьогодні при розподілі сільськогосподарських підприємств та переході до приватної форми власності дуже важливо зберегти цілісними тваринницькі комплекси та інші основні засоби ринку м'яса великої рогатої худоби. Адже світова практика переконливо свідчить про переваги "розумної" концентрації виробництва.

При певній концентрації поголів'я в одному місці набагато легше проводити цілеспрямовану й поглиблену селекційно-племінну роботу за рахунок добре налагодженого обліку, оперативної оцінки продуктивних якостей тварин, здійснення ветеринарно-санітарних заходів тощо. Вирішальну роль відіграє також такий фактор як наявність у великих господарствах спеціалістів високої кваліфікації, оскільки насичення індивідуальних та фермерських господарств спеціалістами ще дуже далеке від оптимального [111,112]. За допомогою статистичних групувань з використанням програми *Microsoft Excel* нами визначено вплив концентрації поголів'я великої рогатої худоби на економічну

ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби у 85 сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності за 1998-2000 рр. (табл. 2.25) [113,114]. Господарства третьої групи в середньому мають найвищу продуктивність худоби, найнижчий рівень витрат кормів і відповідно найменшу собівартість виробництва 1 ц приросту.

Таблиця 2.25

**Вплив концентрації на ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах радіоактивно забрудненої зони Житомирської області(1998-2000 рр.)**

Показники	Групи господарств за питомою вагою виручки від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо та племінні цілі у товарній продукції сільського господарства, %			Показники III групи +/- до I	В середньому
	I до 30	II 30-50	III понад 50		
<b>Кількість господарств у групі</b>	<b>19</b>	<b>39</b>	<b>27</b>		<b>85</b>
Питома вага виручки від реалізації великої рогатої худоби на м'ясо та племінні цілі у товарній сільськогосподарській продукції, %	24,1	38,8	66,1	42,0	43,0
Середньодобовий приріст живої ваги, г	224,5	244,9	274,3	49,8	247,9
Собівартість 1 ц приросту, грн.	870,1	833,8	785,7	-84,4	829,9
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к. од.	24,6	22,0	19,1	-5,6	21,9
в т.ч. концентрованих	3,4	2,3	1,8	-1,6	2,5
Затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год	344,0	287,7	176,2	-167,8	269,3
Повна собівартість 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, реалізованої на м'ясо, грн.	361,9	359,0	357,3	-4,6	359,4
Збиток від реалізації 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, грн.	231,0	222,0	185,1	-45,9	212,7
Рівень збитковості, %	61,7	53,1	42,7	-19,0	52,5

Проте повна собівартість 1 ц живої ваги великої рогатої худоби реалізованої на м'ясо майже однакова по всіх трьох групах, що свідчить про високу вартість транспортування худоби з підприємства до ринку реалізації і диспаритет цін на сільськогосподарську продукцію. Коефіцієнт регресії між концентрацією виробництва м'яса великої рогатої худоби та собівартістю 1 ц приросту становить – 3, тобто в середньому по досліджуваній сукупності підприємств зростання



першого фактора на 1 % веде до зниження собівартості виробництва 1 ц приросту на 3 грн. (додаток З).

Коефіцієнт кореляції, який становить 0,27 свідчить про слабкий зв'язок безпосередньо між цими факторами і коефіцієнт детермінації вказує, що результативний фактор залежить від концентрації виробництва лише на 3,0 %. І це на нашу думку є вірним оскільки підвищення концентрації виробництва веде до зниження трудомісткості виробництва, яка уже безпосередньо впливає на собівартість виробництва м'яса великої рогатої худоби .

Розрахунок вищезгаданих статистичних коефіцієнтів зроблено за допомогою команди *Майстер функцій* програми *Microsoft Excel* (додаток И).

Таким чином, усі процеси, що відбуваються на регіональному ринку м'яса великої рогатої худоби слід розглядати лише за пріоритетності екологічних проблем. Це основна особливість розвитку регіонального АПК в цілому та окремих його галузей на сучасному етапі виходу з економічної та екологічної криз.

Одна з основних особливостей ефективного виробництва і формування досконалого ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні полягає в тому, що воно має бути екологічно безпечним, менш трудомістким, давати конкурентоспроможну та високоякісну продукцію. Виробництво екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби слід організувати так, щоб якомога менше шкодити природі, чітко дотримуватись екологічних вимог і нормативів. Важливо щоб цей аспект знайшов відображення у собівартості та цінах на екологічно чисте м'ясо великої рогатої худоби, як у країнах з розвиненими ринковими відносинами [115].

Для обмеження негативних антропогенних навантажень на природне середовище з боку АПК в цілому і тваринництва зокрема, підвищення ефективності та конкурентоспроможності агропромислового виробництва слід перейти до еколого-економічної концепції функціонування АПК, до пріоритетності екології над економікою. Згідно з розробками Інституту аграрної економіки УААН еколого-економічна концепція сільськогосподарської діяльності, функціонування АПК передбачає: “зводячи до мінімуму негативні

навантаження на природу, ефективно використовувати її біокліматичний потенціал і при оптимальних рівнях затрат праці та матеріально-технічних ресурсів досягти стабільно високої віддачі в агропродовольчій сфері з одночасним збереженням якості навколишнього середовища [116].

Функціонування ринку не можна розглядати відірвано від тих соціально-економічних та політичних процесів, які відбуваються в суспільному житті. Дії ринкових регуляторів зображенні у вигляді схеми (рис. 2.7) [117]. Для продовольчих ринків характерний значно вищий рівень регіоналізації, ніж інших споживчих ринків. Система реальних планомірно-ринкових відносин в Україні лише починає формуватися. Слід мати на увазі, що ринок виступає не кінцевою метою радикальної перебудови економічної системи суспільства, а лише засобом розв'язання його кардинальних соціально - економічних проблем з метою докорінних змін в умовах буття, реального підвищення добробуту народу. Отже, йдеться про необхідність формування соціально орієнтованого ринку, або соціального ринкового господарства.

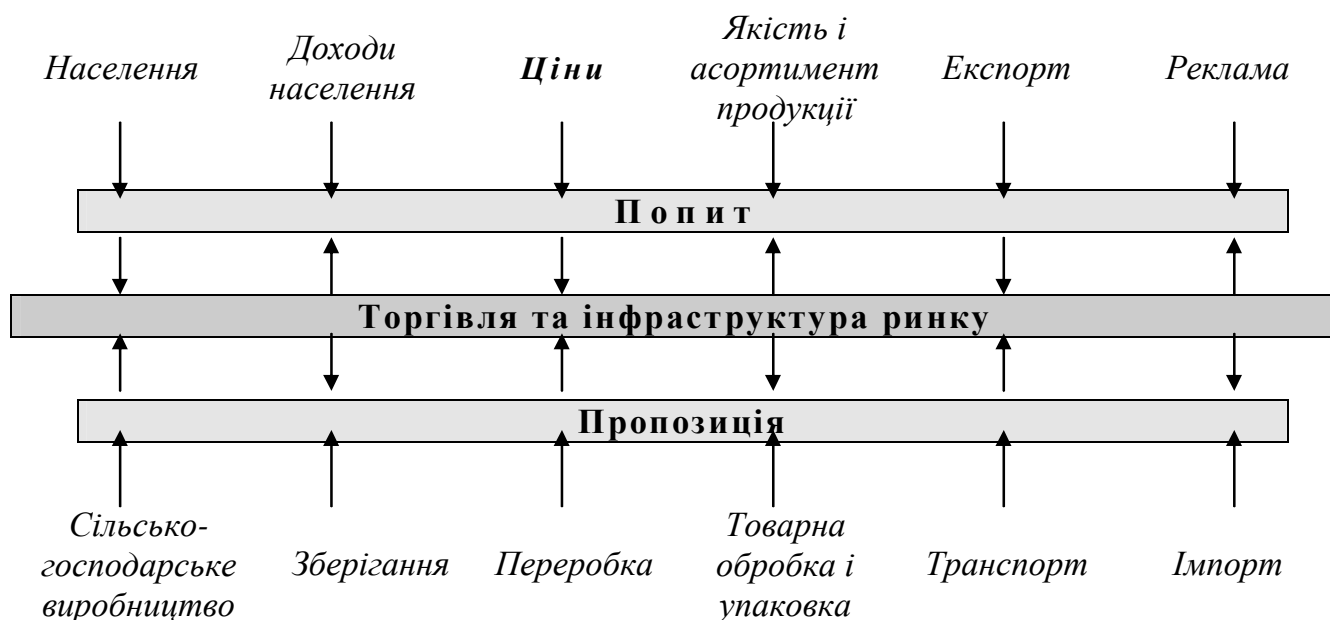


Рис. 2.7 Механізм функціонування аграрного ринку

Формування ринкових відносин в аграрній сфері економіки полягає в особливостях сільського господарства, яке значною мірою залежить від кон'юнктури ринку, а продовольчий ринок найбільш вразливий з соціальної

точки зору, оскільки його розвиток безпосередньо пов'язаний з рівнем життя населення, його платоспроможністю. Проблеми розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби потребують здійснення системи макроекономічних заходів, зокрема:

↳ стимулювання виробників продукції АПК з метою нарощування обсягів виробництва і товарообігу;

↳ економічного регулювання раціональної структури ринку і ринкових відносин з боку уряду шляхом розробки перспективних цільових продовольчих програм, інвестиційної політики, фінансово-економічних заходів;

↳ системного наукового прогнозування, балансових розрахунків і застосування методів оптимізації намічених рішень для визначення стратегічних цілей;

↳ введення системи контролю за цінами і забезпечення співвідношення попиту і пропозиції на ринку, гарантованої прибутковості виробництва і захисту прав споживачів;

↳ запровадження відповідної фінансово-кредитної й податкової політики;

↳ регулювання експортного руху сировини і продукції переробки, зменшення залежності від імпортних поставок.

Формування ринку продовольчої продукції, особливо в умовах її дефіциту, повинно залишатись однією із важливих функцій держави, що впливає із необхідності створення державного фонду і запасів сировини та продуктів її переробки; та збереження певної частини централізованих поставок сировини і продуктів її переробки за держзамовленням. Проблеми розвитку ринку продовольства охоплюють комплекс питань теоретичного та практичного характеру. Вирішення їх ускладнюється відсутністю практики зворотного шляху - від командно-адміністративної системи до системи, що функціонує на основі ринкових законів, приватної власності, змішаного типу економіки і водночас в умовах розладу виробництва, тощо [118].

Слід також зауважити, що проблема стабілізації АПК є не тільки українською, а й всезагальною. Свого часу вона проявила себе надзвичайно гостро у багатьох країнах і вирішувалась виключно шляхом налагодження механізмів організації та

управління сільськогосподарським ринком. Прикладом може бути Європейський Союз, в рамках якого зараз функціонують 22 організованих продуктивних ринки. Франція, Нідерланди та багато інших країн мають високоорганізовані аграрні ринки.

Світова практика свідчить, що організація та управління сільськогосподарським ринком здійснюється на чіткій законодавчій основі. Так, у Франції це закон 80-502 від 4 липня 1980 р. щодо міжпрофесійних об'єднань як центрів організації та управління продуктивними ринками. В Нідерландах практичні заходи по організації галузевих ринків прийнятим у 1950 р. Законом про організацію сільського господарства покладені на вертикальні виробничі палати. У США також існує великий законодавчий масив з питань регулювання ринку, зокрема, відстеження фермерських витрат. Конгрес намагається сам регламентувати законами навіть дрібні деталі регулюючого механізму. Окремі аспекти регулювання розробляються на рівні штатів. У Канаді прийнято Закон про сільськогосподарську стабілізацію, який має організаційно-регулююче спрямування. У ФРН завершення першого етапу становлення системи державного втручання в аграрну сферу ознаменувалось прийняттям Сільськогосподарського закону 1955 р. Третій етап розпочався відомим "планом Мансхолта", дія якого поширювалась на всі країни ЄС. Інтегральні процеси в АПК цієї країни ініціювались законом 1969 р. про структуру ринку. В Японії на законодавчій основі функціонують оптові ланки ринкової інфраструктури. Локальна нормотворча діяльність в Італії представлена міжгалузевими угодами.

В Україні в ході проведення аграрної реформи питанням організації та управління сільськогосподарським ринком приділялось недостатньо уваги. Реформування здійснюється переважно в напрямі створення власника, тобто під знаком абсолютизації відносин власності. Певні надії покладались на автоматичне ринкове саморегулювання. Східноєвропейські країни пішли іншим шляхом. Вже на другому-третьому році реформ вони відмовились від політики невтручання та принципів вільного підприємництва часів Адама Сміта, перейшли до організації сільськогосподарського ринку на основі його державного регулювання. Завдяки

цьому спад виробництва та споживання їм вдалося втримати майже на рівні продовольчої безпеки (10-15% досягнутого рівня споживання та 25-30% досягнутого рівня виробництва) і вже з 1993-1994 рр. забезпечити хоча й нестійке, але зростання.

Враховуючи світовий досвід, Коваленко Ю.С. пропонує концептуальні основи Закону України “Про організацію сільськогосподарського ринку”, що показані на рис. 2.8 [119]. Його основним завданням є утвердження організації сільськогосподарського ринку як обов’язкової складової аграрної реформи, визначення в найбільш істотних рисах змісту основних організаційних методів та засобів їх підтримки. Закон стане базою для прийняття необхідних механізмів прямої дії. Їх доцільно готувати в процесі розробки Державної програми організації сільськогосподарського ринку як ґрунтового науково-технічного документа, що акумулює в собі світовий досвід та визначає шляхи його практичного використання в Україні з урахуванням її особливостей.

Щодо змістовного наповнення Закону, то узагальнення доступної інформації про світовий досвід країн з розвинутою економікою дозволяє запропонувати таку тематичну схему Закону (див. рис. 2.8). Остання передбачає чотири складові організації сільськогосподарського ринку: персоніфікацію продуктових ринків, формування складу їх операторів, ринкову інфраструктуру, державний протекціонізм. Для кожної складової створюються нові або використовуються певні установи та застосовуються відповідні методи організації й управління.

Ринок м’яса великої рогатої худоби завжди відрізнявся від інших ринків сільськогосподарської продукції тим, що довгий час жорстко регулювався державними органами різного рівня. Лише з початку 90-х років в Україні ринок почав формуватися на принципах переважно саморегулюваного з застосуванням елементів державного управління. Адміністративні методи поступово змінювались на економічні. Проте повноцінний ринок м’яса великої рогатої худоби все ще не склався: механізм його управління недосконалий і формується безсистемно, без урахування специфіки і перспектив розвитку кон’юнктури; складові механізми діють рівнонаправлено, зменшуючи ефективність заходів

державної підтримки. У зв'язку з цим значні кошти, що виділяються з бюджету на регулювання, використовуються не раціонально, часто перерозподіляються між суб'єктами ринку таким чином, що ефект від регулювання взагалі зводиться нанівець.



**Рис.2.8 Тематична схема Закону України  
“Про організацію сільськогосподарського ринку”**

У виробництві м'яса великої рогатої худоби задіяна значна частина виробничого потенціалу. Ринок м'яса великої рогатої худоби останнього десятиріччя поступово якісно змінюється, хоча й залишається прикладом недосконалого ринку. Проте він знаходиться у стадії динамічного перетворення і формування повноцінного ринку. Він має реальну можливість, завершивши перехідний період, в найближчій перспективі стати повноцінним ринком. Ринок м'яса великої рогатої худоби повинен завдяки розвитку інфраструктури

поступово набирати рис “прозорості” й економічної передбачуваності процесів, що на ньому відбуваються.

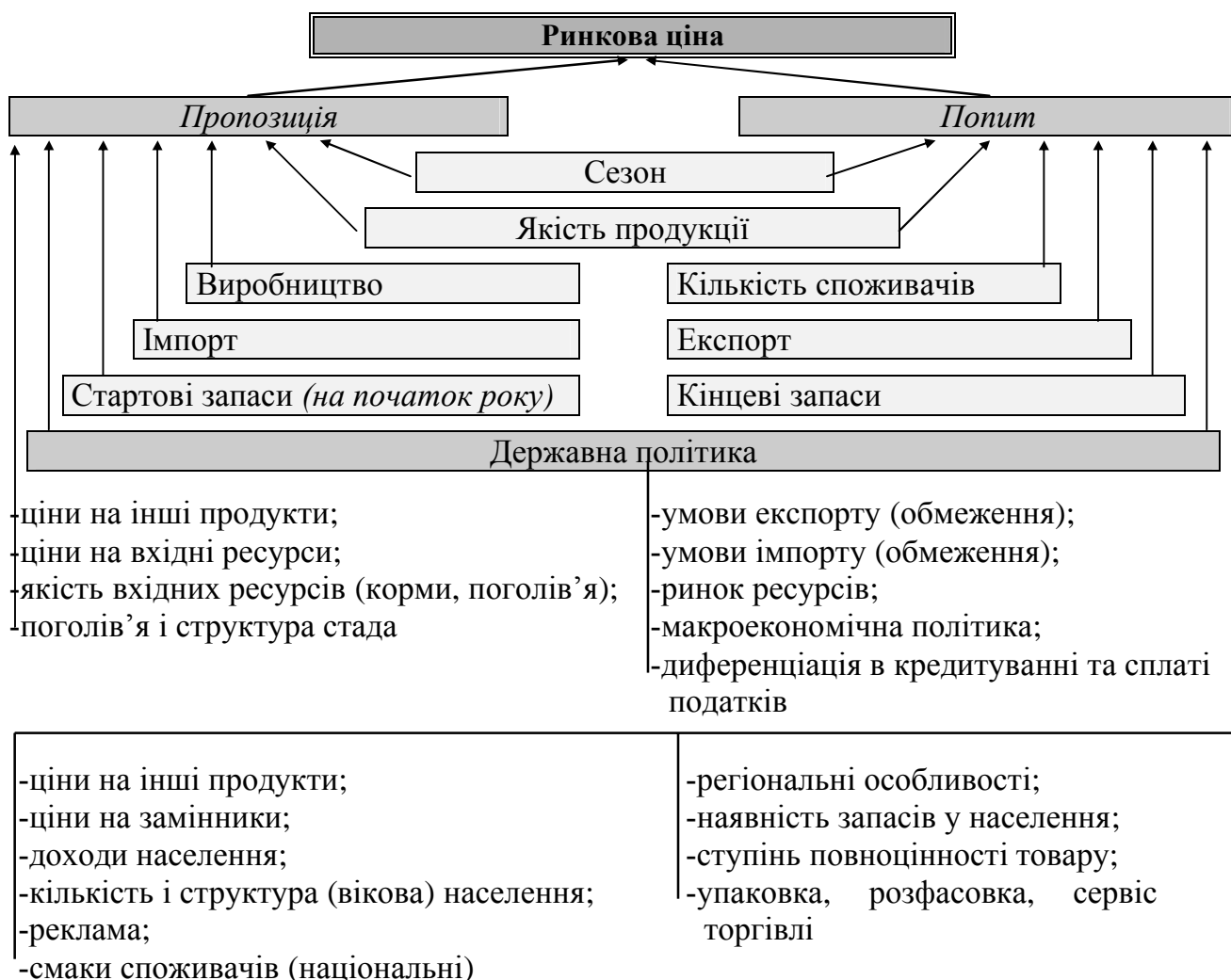
Ринок м'яса великої рогатої худоби функціонує не в автономному режимі, а в певному економічному макросередовищі, в тісному поєднанні з іншими ринками. Саме тому кардинальні зміни в політиці урядів на макро - та галузевому рівнях можуть суттєво впливати на механізми функціонування окремих ринків і, особливо такого соціально-пріоритетного як м'яса великої рогатої худоби. Держава не в змозі ні ввести, ні скасувати об'єктивні економічні закони розвитку. Проте вона здатна створити умови, за яких суспільство в цілому, окремі галузі, ринки можуть ефективно і прогнозовано розвиватись.

Проблема формування і розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби нерозривно пов'язана також з проблемою ціноутворення, оскільки процес останнього зараз, в умовах, наближених до ринкових, має певну специфіку, на відміну від умов командно-адміністративної системи. Принципова відмінність в ціноутворенні в ринкових умовах полягає в тому, що при командно-адміністративній системі виробник виходив на ринок із продукцією, ціну на яку він встановлював сам, базуючись на досягнутому рівні собівартості виробництва одиниці продукції на даному підприємстві. Економічне середовище було таким, що будь-яка продукція, високої чи низької якості, продавалась, витрати підприємства покривались, воно ще й отримувало плановий прибуток, оскільки вважалось, що для нормального процесу розширеного відтворення потрібно мати 30 – 40 % - ий рівень рентабельності.

В умовах вільних цін, приватної власності і конкуренції орієнтація ринку змінюється в напрямку споживача, тобто виробляється те, що продається. Виробник виходить на ринок із продукцією, ціна на яку вже встановилась. Єдиною можливістю для виробника регулювати свій прибуток залишається зниження собівартості одиниці продукції, причому, головним чином - в частині змінних витрат, оскільки постійні витрати не залежать в цілому від кількості виробленої продукції. Формування і прогнозування ціни в ринкових умовах тісно пов'язані між собою з точки зору правильності розуміння механізмів здійснення цих процесів, оскільки без достатнього реального розуміння процесу формування

ціни неможливо зрозуміти суть і принципи її прогнозування.

Всі фактори і моменти, які тим чи іншим чином впливають на рівень ціни на м'ясо великої рогатої худоби в ринкових умовах, можна систематизувати і класифікувати, що видно на рис. 2.9. Окремі з факторів впливають лише на попит, інші лише на пропозицію. Однак, такі фактори, як якість продукції, сезонність виробництва продукції, державна політика в однаковій мірі і одночасно можуть впливати як на обсяг пропозиції, так і на величину попиту на товар [120].



**Рис.2.9 Ціноутворюючі фактори на ринку м'яса великої рогатої худоби**

Тому виникає необхідність кількісно оцінювати діючі механізми; розробляти їх на перспективу таким чином, щоб сприяти розвитку саме тих ланок товаропросування, які на кожному конкретному етапі стримують розвиток ринку.

Ефект від заходів регулювання не можна одержати відразу після введення, а тому необхідно мати прогнози кон'юнктури на перспективу, щоб вибирати



відповідний механізм управління ринком з урахуванням інвестиційності системи. Ефективність будь-яких заходів регулювання повинна відстежуватись в часі і ті, які не виправдали себе мають змінюватись на прогресивніші.

## **ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2**

Таким чином, на підставі результатів аналізу основних нормативно-правових актів що стосуються формування та функціонування аграрного ринку на Україні в цілому і зокрема м'яса великої рогатої худоби можна зробити висновок про наявність необхідної правової бази.

Основними видами продукції для даного регіону є молоко та м'ясо, які разом займають за досліджуваній період від 69,5 % (1986 р.) до 55,9 % (2000 р.) у структурі товарної сільськогосподарської продукції. Причиною цього є сприятливі умови Полісся. Враховуючи той фактор, що з молоком виноситься значно більша кількість цезію-137 порівняно з м'ясом великої рогатої худоби - перспективи за розвитком ринку м'яса великої рогатої худоби .

Зменшення поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі зниження її продуктивності зумовлюють перш за все зменшення пропозиції м'яса великої рогатої худоби, а також перевитрати кормів на одиницю продукції, зростання трудомісткості виробництва продукції, підвищення собівартості і як результат зниження конкурентоспроможності продукції. Витрати кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі в 2000 р. в середньому по семи районах становили 17,91 к.од., що на 4,74 к.од., або на 36,0 % більше ніж в 1986 р. Середня вага однієї голови великої рогатої худоби, яка була продана сільськогосподарськими підприємствами організаціям м'ясної промисловості в 2000 р. становила 289,4 кг, що на 57,7 кг менше ніж в 1996 р., та на 77 кг – порівняно з 1990 р.

Однією з причини продовження підвищення собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби є зростання прямих затрат праці. В 2000 р. трудомісткість виробництва 1 ц приросту була на 146,11 люд.-год., або в 3,6 рази вищою в

порівнянні з 1986 р. Порівняно з 1999 р. відповідно на 27,0 люд.-год., або на 15,3 %. Основними причинами високої трудомісткості виробництва м'яса великої рогатої худоби є зниження рівня механізації основних робіт та те, що при різкому зменшенні поголів'я великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі середньорічна кількість працівників зайнятих в даній галузі майже не змінилась.

Зростання рівня інтенсивності виробництва м'яса великої рогатої худоби не забезпечує підвищення ефективності її виробництва. Так як собівартість перевищує ціну реалізації то із збільшенням витрат погіршуються всі економічні показники, а саме: підвищується собівартість 1 ц приросту живої маси великої рогатої худоби, зростають збитки. Це зумовлено в якійсь мірі штучним завищенням суми витрат на поголів'я у досліджуваних господарствах.

Сучасний стан ринку м'яса великої рогатої худоби характеризується досить повільним формуванням ринкової схеми просування продукції до споживача, яка була б здатна забезпечити скорочення її втрат, підвищення якості та сприяти формуванню ринкових цін.

Ринок м'яса великої рогатої худоби залишається ринком деформованої структури попиту внаслідок низької платоспроможності більшості населення. На сьогодні у більшості випадків в ланцюгу *"виробник - оптовик - роздрібний продавець - споживач"*, який лише формується, відсутні тривалі, стабільні зв'язки, не запроваджено контрактний механізм. Поява на ринку м'яса великої рогатої худоби неорганізованих посередницьких структур, багаторазовий перепродаж товарів цими структурами призводять до завищення роздрібних цін. Торгівля великою рогатою худобою в основному ґрунтується на особистих контактах учасників ринку, у більшості товаровиробників відсутні навички та уміння знаходити вигідні умови для реалізації своєї продукції. Вони ще більше ускладнюються внаслідок того, що не створена мережа посередницьких структур, які б сприяли впровадженню механізму реалізації великою рогатою худоби, що гарантує усім його учасникам на конкурентній основі збут продукції за вигідною ціною. Відсутня ринкова інформація.

Обмежує розвиток регіонального ринку повільний процес відновлення та

підвищення родючості ґрунтів. Таке зрушення, що мало стати наслідком реформ, в регіоні ще не відбулося. Через це в багатьох районах залишається низькою урожайність сільськогосподарських культур.

Не все зроблено по кількісному розвитку елементів інфраструктури аграрного ринку, особливо в сільській місцевості. Залишається складною ситуація з відновленням основних та оборотних фондів. Без розробки банківської системи пільгового довгострокового кредитування галузі, відновити фонди лише за рахунок лізингу практично неможливо. Адже протягом останніх років припинилося надходження машин і устаткування в сільське господарство. Машинно-тракторний парк в основному зношений, не застосовуються прогресивні технології, повсюдно переважає ручна праця, зменшилося постачання мінеральних добрив, отрутохімікатів тощо. Необхідно за допомогою лізингу (нині вартість лізингової угоди у 1,3-1,5 рази перевищує ціну технічного засобу) чи інших форм матеріально-технічного забезпечення (пільгового кредитування, бюджетних позичок, власних джерел сільськогосподарських підприємств) оснастити товаровиробників технікою та устаткуванням.

Важливим економічним фактором формування досконалого регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби є збереження ефективного рівня концентрації виробництва. Сьогодні при розподілі сільськогосподарських підприємств та переході до приватної форми власності дуже важливо зберегти цілісними тваринницькі комплекси та інші основні засоби ринку м'яса великої рогатої худоби. Адже світова практика переконливо свідчить про переваги "розумної" концентрації виробництва.

Особливістю формування ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні є вплив на його розвиток крім факторів економічного характеру ще й екологічного (внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС). Тому усі процеси, що відбуваються на регіональному ринку м'яса великої рогатої худоби слід розглядати лише за пріоритетності екологічних проблем. Це основна особливість розвитку регіонального АПК в цілому та окремих його галузей на сучасному етапі виходу з економічної та екологічної криз.

## РОЗДІЛ 3

### ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ РИНКУ М'ЯСА ВЕЛИКОЇ РОГАТОЇ ХУДОБИ НА ПЕРСПЕКТИВУ

#### **3.1. Можливості саморегуляції ринку та перспективи зростання пропозиції м'яса великої рогатої худоби**

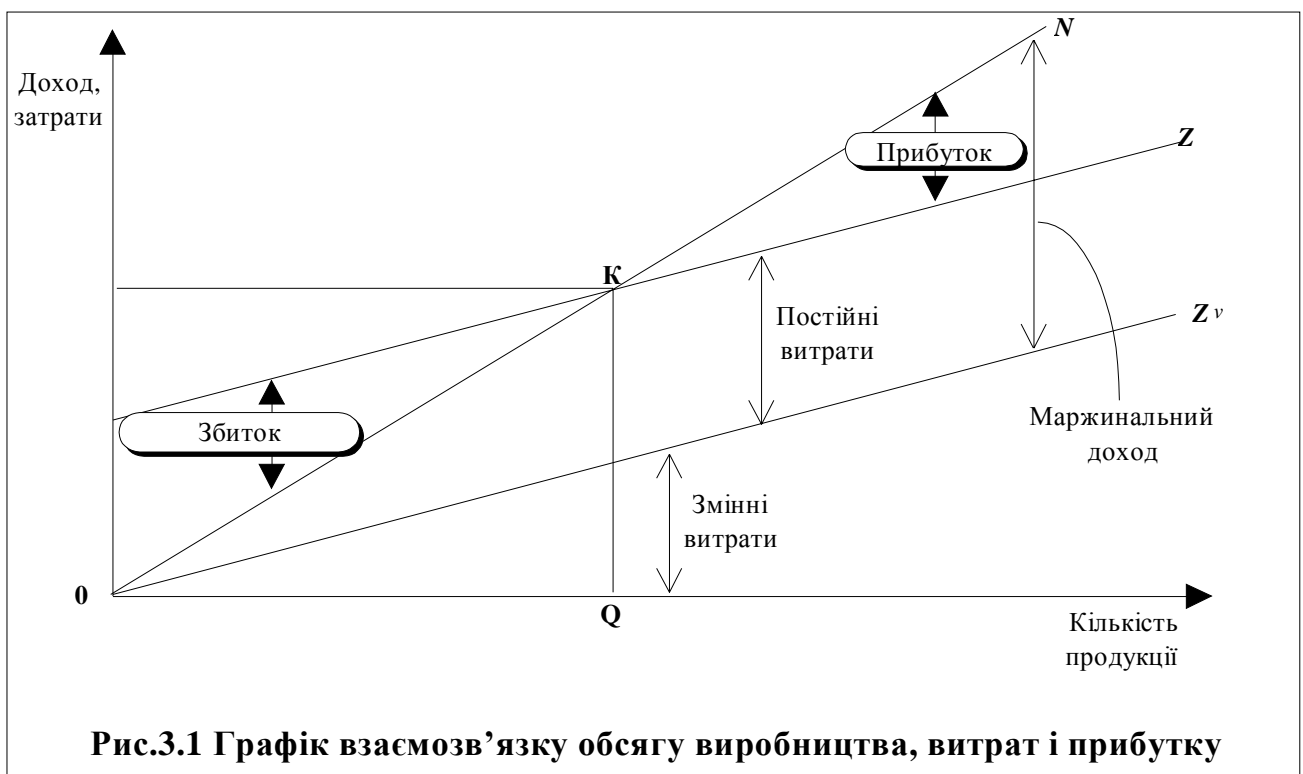
В умовах ринкової економіки взаємодія конкурентних сил попиту і пропозиції встановлює ціну на рівні, на якому величина попиту і пропозиції співпадають. Тому для успішного виробництва і продажу будь-якого виду продукції необхідно завжди своєчасно аналізувати співвідношення обсягу виробництва (реалізації) із затратами і прибутком з метою дослідження причинно-наслідкових зв'язків між найважливішими факторами та показниками кінцевих результатів фінансово-господарської діяльності підприємства, наукового обґрунтування управлінських рішень [121]. Основними факторами, що впливають на прибуток в даному випадку будуть затрати і обсяг реалізації продукції. Вітчизняні та зарубіжні вчені пропонують розв'язання даної задачі через розподіл всіх затрат на умовно-постійні (далі постійні) та змінні витрати, тобто по системі “директ-костінг”, або її ще називають системою “витрати-обсяг-прибуток”, “системою управління собівартістю” чи “системою управління підприємством”. В процесі аналізу співвідношення обсягу реалізації, затрат виробництва і прибутку від реалізації по даній системі вирішуються наступні основні проблеми:

- розраховується обсяг реалізації в натуральному і вартісному виразі, при якому забезпечується повне покриття затрат підприємства на виробництво даного виду продукції (якщо декілька - то даного асортименту), тобто “точку беззбитковості”, або її ще називають критичним обсягом реалізації. В даній точці підприємство не має ні прибутку, ні збитку від реалізації даного виду чи асортименту продукції;
- розраховується критичний рівень постійних витрат, критична ціна реалізації одиниці продукції, мінімальний маржинальний доход на одиницю продукції (при потребі можна розрахувати необхідний обсяг реалізації даного виду чи

асортименту продукції для одержання запланованої суми прибутку при відомих постійних витратах, ціні реалізації і змінних витратах на одиницю продукції та обсяг реалізації, що приносить однаковий прибуток при різних варіантах виробництва (різна структура затрат, цін і ін.);

➤ проводиться аналітична оцінка обсягу реалізації, при якому підприємство може бути конкурентоспроможним на відповідному ринку в даний момент часу.

Для розподілу всіх затрат на постійні і змінні найбільш застосовують такі методи: максимального і мінімального обсягу виробництва (реалізації), графічний, алгебраїчний, кореляційно-регресійний. Після розподілу витрат в прямокутній системі координат будується графік співвідношення обсягу реалізації, витрат і прибутку та проводяться необхідні розрахунки (рис.3.1) [122].



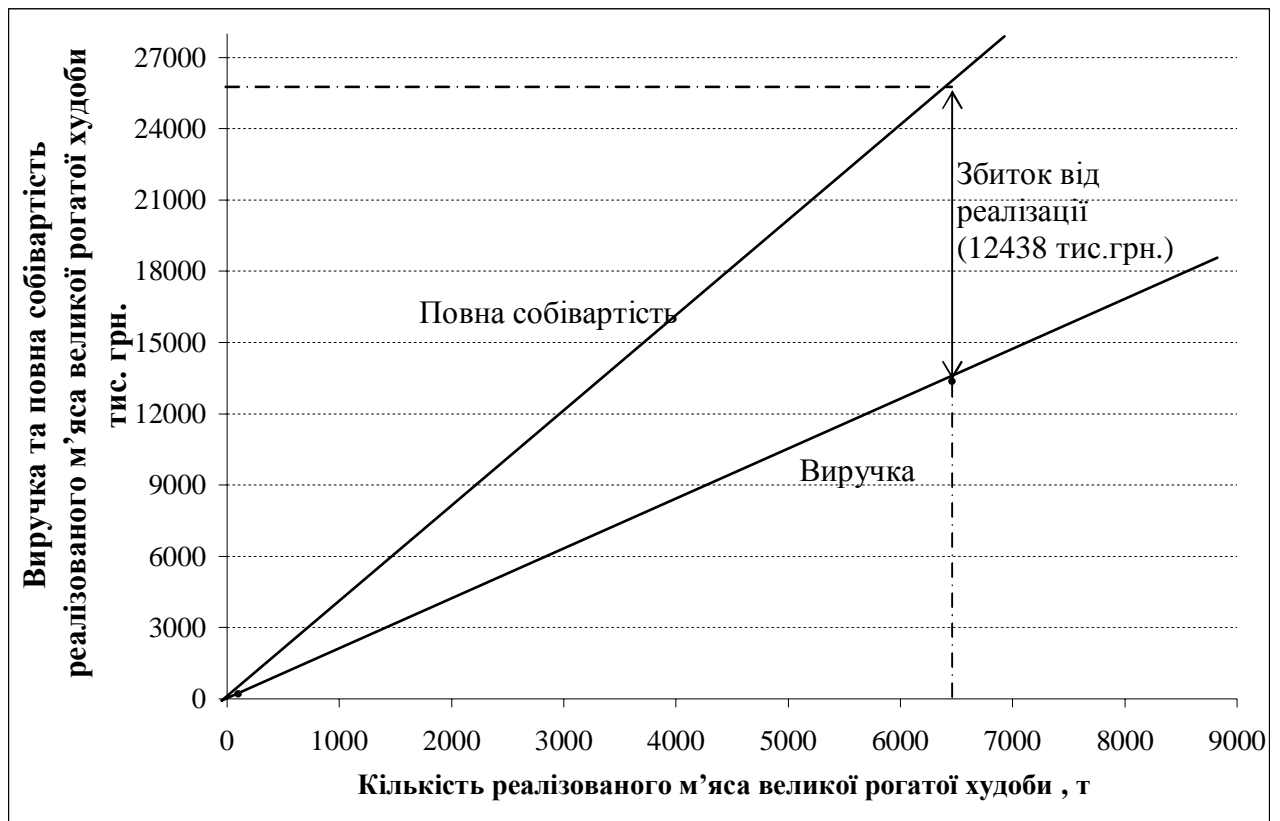
По осі ординат відображаються дані про прибуток і витрати виробництва, а по осі абсцис - кількість реалізованої продукції. В точці критичного обсягу реалізації (К) підприємство не має ні прибутку, ні збитку. Тобто виручка від реалізації продукції (N) дорівнює валовим витратам на її виробництво (Z). Справа від критичної точки показано зону прибутковості реалізації конкретного виду

продукції в даний момент часу. Для кожного значення (кількості реалізованої продукції) сума прибутку визначається як різниця між виручкою та витратами виробництва, або між величиною маржинального доходу і постійних витрат. Маржинальний дохід представляє собою різницю між виручкою від реалізації продукції і змінними витратами. Коли виробник реалізує кількість продукції, що знаходиться в зоні збитковості, то він має прийняти рішення про збільшення обсягу виробництва і реалізації, або про вихід з даного ринку. Прийняття першого рішення призводить до зростання пропозиції і відповідно до зниження ціни реалізації на даний вид продукції, що знову ж таки спонукає виробників, для яких реалізація продукції по даній ціні стає збитковою до залишення відповідного ринку. Вихід же окремих товаровиробників з ринку призводить до зменшення пропозиції і зростання ціни реалізації даного виду продукції (в результаті її дефіциту). Дана ситуація зацікавлює нових товаровиробників до входження на даний ринок. Участь держави в даному процесі здійснюється через податки і обов'язкові платежі, що відображається в собівартості виробництва продукції. Таким чином, відбувається безперервний процес саморегуляції окремих ринків, не залишаючи лишків і запасів у виробників і не створюючи дефіциту для потенційних покупців в ринковій економіці.

Нами вивчено особливості саморегуляції ринку м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні. За допомогою графічного методу побудовано графік на основі даних про виробництво і реалізацію м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності досліджуваного регіону в 2000 році (рис. 3.2).

Побудований графік наглядно показує, що при кількості реалізованого м'яса великої рогатої худоби 64603 ц сільськогосподарськими підприємствами у 2000 р. і повній собівартості реалізованого м'яса великої рогатої худоби 25760 тис. грн. одержано 12438 тис. грн. збитку всього, або 186,81 грн. на кожний центнер реалізованого м'яса великої рогатої худоби. Збільшення кількості реалізованого м'яса великої рогатої худоби не буде призводити до його прибутковості, а навпаки до зростання величини збитку. І причина полягає не в тому, що

господарства знаходяться в зоні збитковості реалізації м'яса великої рогатої худоби. Реалізація м'яса великої рогатої худоби в даній ситуації є збитковою при будь якій кількості. Виходячи з теоретичних основ ринкової економіки, товаровиробники повинні були б зменшувати виробництво м'яса великої рогатої худоби і залишати даний ринок. Проте ситуація набагато складніша, адже в даному регіоні 23,2 тис. чол. зайняті безпосередньо в сільському господарстві і для яких дане виробництво є одним з можливих місць роботи та зайнятості.



**Рис.3.2** Взаємозв'язок кількості реалізації, рівня витрат та збитку від реалізації м'яса великої рогатої худоби, 2000 р.

Однією з основних причин даної ситуації на ринку м'яса великої рогатої худоби є висока собівартість його виробництва. Остання в свою чергу зумовлена рядом суб'єктивних внутрігосподарських факторів та загальним диспаритетом цін на сільськогосподарську і промислову продукцію (табл. 3.1).

Так, за 1991-1996 рр. в Україні ціни на промислові товари, які придбає сільське населення, зросли в 280 тис. разів, а на сільськогосподарську продукцію — лише в 60 тис. разів (табл.3.1). Про розміри витрат сільськогосподарських

товаровиробників свідчить наступне порівняння: якщо в 1990 р. за одну тону пшениці можна було придбати 5 тонн азотних добрив або 1,5 тонни бензину, або 2 тонни дизельного палива; за 57 тонн пшениці —трактор Т-150 К, за 45 тонн — комбайн СК-5 "Нива" , то в 1998 р. за одну тону пшениці давали лише 450 кг азотних добрив або 150 кг бензину, або 160 кг дизельного палива. За трактор Т-150 К треба було віддати вже 364 тонни пшениці 3-го класу, а за комбайн СК-5 "Нива" — 1304 тонни [123]. Подібне відбувається з цінами на електроенергію, без якої галузь не може функціонувати.

Таблиця 3.1

**Динаміка індексів цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію і споживані сільським господарством матеріально-технічні ресурси промислового походження, разів**

Показники	Роки									
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Індекси цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію:										
до попереднього року	1,9	18,5	39,6	6,7	4,3	1,6	1,1	1,1	1,3	1,2
до 1990 року	1,9	35,6	1408,0	9367,3	40541,4	66488,0	69878,8	76866,8	99311,8	128211,7
Індекси цін на споживані матеріально-технічні ресурси промислового походження:										
до попереднього року	1,8	43,2	56,6	8,3	5,7	1,7	1,1	1,1	1,3	1,2
до 1990 року	1,8	79,0	4469,0	37048,3	210804,6	360475,9	403733,0	448143,6	591549,6	780821,4

Тому для формування досконалого ринку м'яса великої рогатої худоби в даній ситуації необхідно здійснювати пошук внутрігосподарських резервів зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби (що буде досліджено в наступному підрозділі) та можливостей зростання його пропозиції.

За результатами проведених досліджень ми вважаємо, що основна роль у зростанні пропозиції м'яса великої рогатої худоби і підвищенні його якості в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності належить інтенсифікації вирощування великої рогатої худоби районуваних порід на основі випереджаючого розвитку кормової бази, впровадження промислового



схрещування молочної чорно-рябої породи та м'ясних порід, створення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

Інтенсифікація виробництва м'яса великої рогатої худоби буде сприяти використанню досягнень науково-технічного прогресу, особливо у генетиці, кормовиробництві, годівлі й утриманні тварин, а також здійсненню ветеринарно-профілактичних заходів.

Створення самостійної галузі м'ясного скотарства й організація промислового схрещування в господарствах досліджуваного регіону необхідні через неможливість забезпечення населення м'ясом лише за рахунок інтенсивного використання районованих молочних порід та значного винесення радіонуклідів з молоком. М'ясна продуктивність тварин спеціалізованих м'ясних порід значно вища, а затрати кормів, коштів і праці на одиницю продукції нижчі, що особливо актуально в зв'язку з негативним впливом наслідків аварії на Чорнобильській АЕС на демографічний стан населення.

Таким чином, виробництво м'яса великої рогатої худоби у досліджуваному регіоні передбачається здійснювати за трьома основними напрямками:

- прискорення розвитку галузі м'ясного скотарства за рахунок розширеного відтворення наявного контингенту м'ясної худоби і використання для відтворення помісних телиць, одержуваних при промисловому схрещуванні в молочному скотарстві;
- ширше застосування промислового схрещування корів молочних порід із плідниками спеціалізованих м'ясних порід, інтенсивна відгодівля помісного молодняка;
- ефективне використання тварин районованих молочних і комбінованих порід, інтенсифікація вирощування молодняка й збільшення чисельності поголів'я, що забивають у старшому віці з більшою живою вагою, підвищення його генетичного потенціалу м'ясної продуктивності.

Враховуючи наявне поголів'я худоби молочного та м'ясного напрямів продуктивності, обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств за останні роки, їх потенційні можливості і кормову базу,

а також перепрофілювання окремих господарств на розвиток м'ясного скотарства нами розроблена перспективна схема збільшення обсягів виробництва м'яса великої рогатої худоби до 2005 року (рис.3.3).

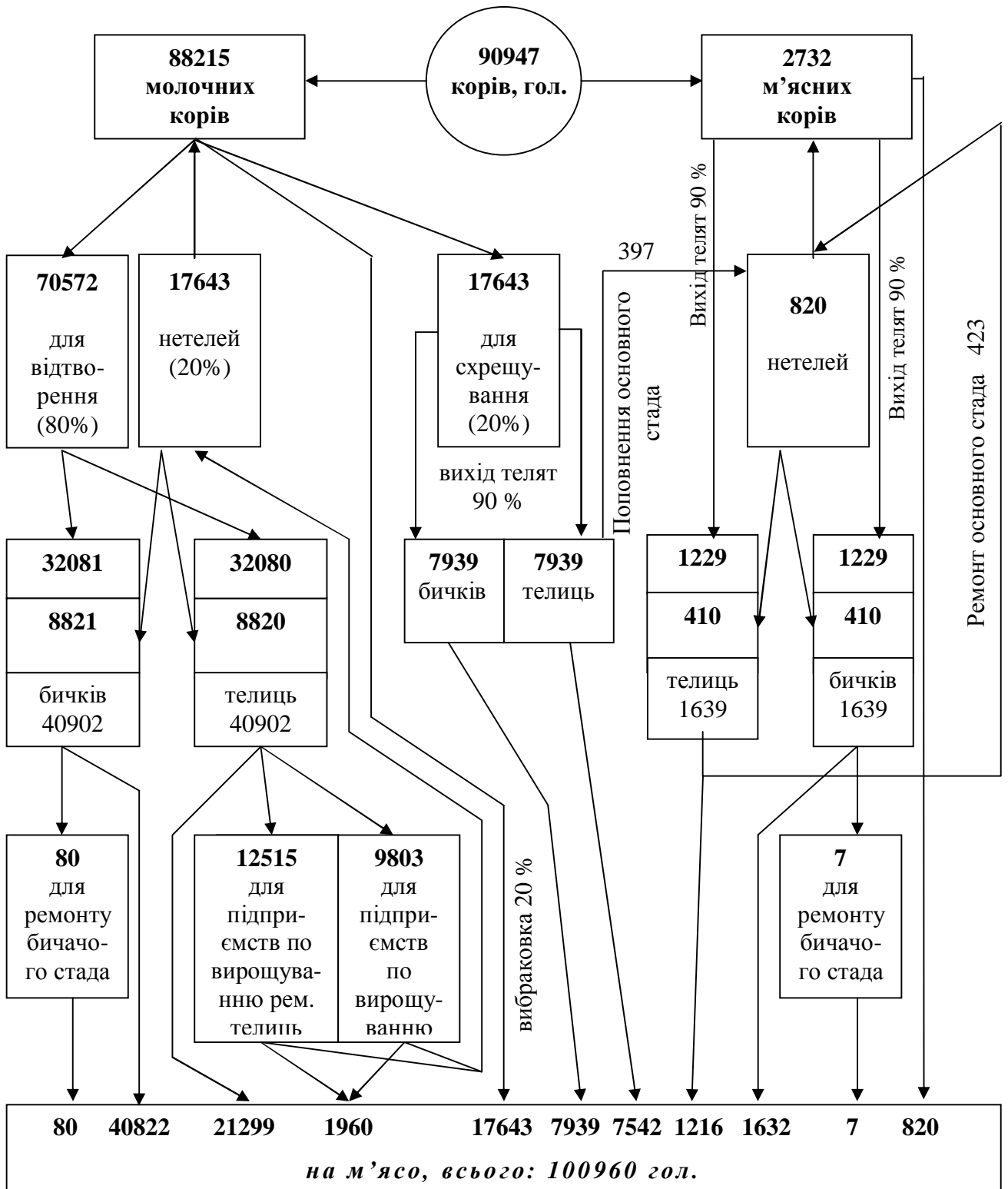


Рис. 3.3 Перспективна схема організації виробництва м'яса великої рогатої худоби в радіоактивно забруднених районах Житомирської області до 2005 року

При дотриманні всіх зоотехнічних вимог (без “вирізання” стада) кількість реалізованої худоби на м’ясо у 2005 році буде становити 100960 голів. Якщо довести середню вагу реалізації великої рогатої худоби на м’ясо хоча б до рівня 1990 року - 366,4 кг (в 2000 р. 289,4 кг), то реалізація м’яса (в живій вазі) становитиме 36991,7 т. У той час коли в 2000 р. реалізовано всієї худоби та птиці 9,5 тис. т. Порівняно з минулими роками майже такий рівень виробництва м’яса великої рогатої худоби (36991,7 т) в досліджуваному регіоні був у 1991 році. Тобто протягом 2001-2005 рр. зусилля повинні бути направлені на досягнення рівня реалізації великої рогатої худоби на м’ясо в живій вазі на рівні 1991 р., а протягом 2005-2010 рр. – на подальше нарощування обсягів виробництва м’яса великої рогатої худоби.

З метою реалізації наших досліджень та розрахунків щодо перспектив виробництва м’яса великої рогатої худоби необхідне виконання ряду завдань:

- ✓ зниження собівартості виробництва м’яса великої рогатої худоби на основі дотримання організаційно технологічних вимог;
- ✓ раціональна організація кормової бази на основі отримання якісних і дешевих кормів, повноцінної годівлі ними худоби протягом року та створення страхових запасів на випадок неврожаю;
- ✓ впровадження системи пільгових позик для відтворення стада, придбання основних засобів, санітарно-ветеринарних препаратів тощо;
- ✓ створення умов на початковому етапі для впровадження досягнень науково-технічного прогресу і росту ефективності виробництва. В подальшій роботі цю вимогу постійно буде ставити сам ринок;
- ✓ створення таких сільськогосподарських підприємств, в яких мали б місце високий рівень трудової дисципліни та мотивація праці як для робітників, так і для керівництва. Для підприємств, в яких у структурі товарної продукції значне місце займає тваринництво, при переході на приватну власність краще зберегти їх цілісність з метою використання виробничих потужностей галузі. Не слід розраховувати на особисті підсобні господарства по забезпеченню населення м’ясом. Обмеживши до мінімуму споживання ресурсів і перейшовши до ручного

способу виконання практично всіх технологічних операцій, ці господарства здатні саморозширюватись лише до того рівня, поки не вичерпається їх основний ресурс — праця членів сімей;

- ✓ встановлення науково - обґрунтованих еквівалентних відносин між сільським господарством і промисловістю;

- ✓ формування єдиного економічного простору в межах держави, вихід на ринки ближнього та дальнього зарубіжжя. Орієнтація на найбільш ефективні канали збуту на основі аналізу маркетингової інформації внутрішнього і зовнішніх ринків, активізація участі в біржовій торгівлі, обмеження посередництва в комерційній діяльності.

Виконання вищеназваних вимог є на нашу думку досить терміновим. Адже залежно від ринку м'яса великої рогатої худоби в даному регіоні визначається стратегія швидкого виходу з кризи, відродження агропромислового виробництва і всієї економіки в цілому.

### **3.2. Підвищення конкурентоспроможності м'яса великої рогатої худоби**

Сільськогосподарське виробництво України в умовах переходу до ринку переживає затяжну кризу як в рослинництві, так і в тваринництві. З кожним роком зменшується кількість реалізованої продукції і ефективність її виробництва. Спочатку це призводило до зростання цін на неї (через перевищення попиту над пропозицією) і забезпечувало навіть у певній мірі прибутковість виробництва.

Останнім часом при низькій купівельній спроможності населення і впливу багатьох інших факторів (високій собівартості) виробництво м'яса великої рогатої худоби стало збитковим і його пропозиція в значній мірі задовольняє існуючий попит на внутрішньому ринку.

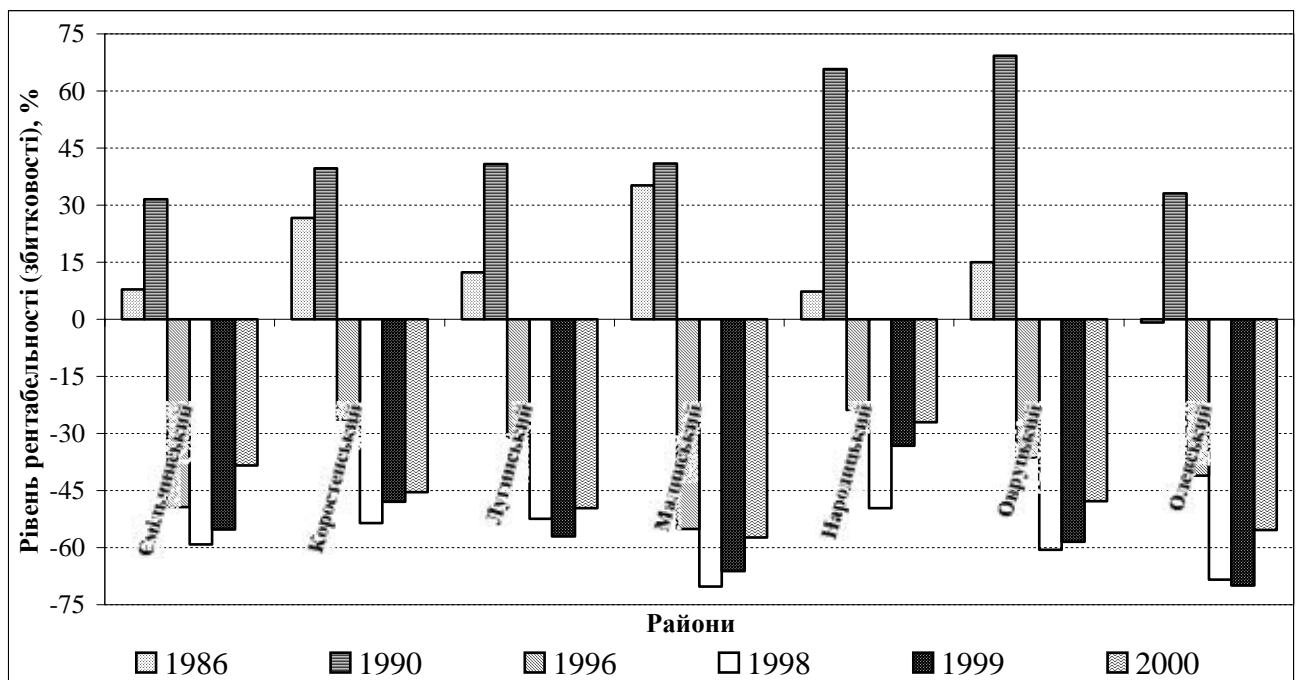
Одним з найважливіших напрямів підвищення конкурентоспроможності продукції є її цінова перевага, для забезпечення якої собівартість, як базова величина ціни повинна формуватися за низько витратним принципом, що досягається за рахунок удосконалення галузевої структури суб'єктів господарювання, науково - обґрунтованої спеціалізації і концентрації виробництва, підвищення продуктивності праці, ефективним використанням ресурсів і виробничого потенціалу та врахуванням вимог ринку [124].

За адміністративно - командної системи та централізованого планування ціни на сільськогосподарську продукцію складалися на основі собівартості її виробництва та запланованого прибутку. Якщо собівартість перевищувала ціни реалізації, то часто застосовувалися пряме дотування та компенсація даної різниці. В нових умовах ціноутворення відбувається на основі попиту та пропозиції і виробник реалізує свою продукцію за ціною, що уже склалася на ринку. Таким чином, виробництво м'яса великої рогатої худоби в більшості сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності стало збитковим (рис. 3.4) [125].

В середньому у 1990 р. із-за високого рівня інфляції виробництво м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні було прибутковим. Причому

рівень рентабельності у всіх районах був значно вищий порівняно з 1986 р. Якщо у 1986 р. найвищий рівень рентабельності виробництва м'яса великої рогатої худоби становив 35,2 % у Малинському районі і найнижчий - 7,3 % у Народицькому, то в 1990 р. даний показник по 7 районах коливається від 33,1 до 69,2 %. Величина індексу інфляції в 1990 р. становила 2100,0 % до минулого року. Тому витрати зроблені на початку року знецінювались до його закінчення і це забезпечувало прибутковість виробництва м'яса великої рогатої худоби.

Починаючи з 1995 р. темпи інфляції різко знизились і виробництво м'яса великої рогатої худоби стало збитковим. У 1996 р. в розрізі районів рівень збитковості коливався від 23,8 до 55,1 %, у 1997 р. - від 54,0 до 68,2 %, у 1998 р. від 49,6 до 70,2 %, у 1999 р. – від 48,0 до 70,0 % і у 2000 р. - від 27,0 до 57,4 %. Найвищим рівень збитковості був протягом 1997-1998 рр.



**Рис. 3.4** Динаміка рівнів рентабельності (збитковості) виробництва м'яса великої рогатої худоби в досліджуваному регіоні Житомирської області

Починаючи з 1999 р. збитковість виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності почала знижуватись. Проте її рівень ще дуже високий і тому одним з основних завдань формування досконалого ринку м'яса великої рогатої худоби, крім зростання пропозиції його виробництва (що ми досліджували в минулому підрозділі), є пошук резервів

зниження собівартості виробництва останнього.

Дослідження показують, що основною причиною високої собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби є високі рівні трудомісткості виробництва та витрат кормів.

Аналіз залежності собівартості виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби від трудомісткості та витрат кормів в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності дає змогу перейти від простої констатації факту високої собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби до пояснень, дозволяє виявити резерви зростання прибутковості виробництва даного виду м'яса та шляхи використання їх на практиці, встановити ступінь залежності результативної ознаки від основних факторів. Співзалежність між собівартістю і трудомісткістю виробництва м'яса великої рогатої худоби представлена в табл.3.2.

Таблиця 3.2

**Групування сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону Житомирської області за собівартістю та трудомісткістю виробництва м'яса великої рогатої худоби (1998-2000 рр.)**

Групи господарств за собівартістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби , грн	Кількість господарств за трудомісткістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби , люд.-год.			Всього
	до 125	[125-275]	понад 275	
I - до 600	17	11	3	31
II - 600-1000	5	17	8	30
III - понад 1000	1	9	14	24
Всього	23	37	25	85

Дані таблиці свідчать, що у підприємствах з нижчою трудомісткістю виробництва м'яса великої рогатої худоби відповідно і нижча собівартість його виробництва. Так, в першій групі (за трудомісткістю) 17 підприємств з 23, або 73,9 % мають собівартість виробництва 1 ц приросту до 600 грн. і в третій групі – відповідно 14 з 25, або 56,0 % мають найвищу собівартість.

Коефіцієнт регресії між собівартістю і трудомісткістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби становить 1,49 (додаток К). Це означає, що при збільшенні

трудомісткості виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби на 1 люд.-год. собівартість зростає відповідно на 1,49 грн. Коефіцієнт кореляції становить 0,65, що свідчить про досить тісний зв'язок між даними факторами. Коефіцієнт детермінації відповідно 0,423. Тобто собівартість виробництва м'яса великої рогатої худоби в середньому на 42,3 % залежить від трудомісткості виробництва.

Таблиця 3.3

**Вплив трудомісткості виробництва м'яса великої рогатої худоби на його ефективність в сільськогосподарських підприємствах радіоактивно забруднених районів Житомирської області (1998-2000 рр.)**

Показники	Групи господарств за трудомісткістю виробництва м'яса великої рогатої худоби , люд.-год.			Показники III групи +,- до I	В середньому
	I до 125	II 125-275	III понад 275		
Кількість господарств у групі	23	37	25		85
Затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год	87,9	172,7	547,3	459,4	269,3
Витрати на 1 гол великої рогатої худоби на відгодівлі та вирощуванні, грн.	521,6	703	996,3	474,7	740,3
Середньодобовий приріст живої ваги, г	275,4	256,2	212,1	-63,3	247,9
Собівартість 1 ц приросту, грн.	514,9	776,3	1198,5	683,6	829,9
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к. од.	21,4	20,4	23,9	2,5	21,9
в т.ч. концентрованих	2,3	2,6	2,6	0,3	2,5
Повна собівартість 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, реалізованої на м'ясо, грн.	303,2	369	406,0	102,8	359,4
Збиток від реалізації 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, грн.	146,3	216	275,8	129,5	212,7
Рівень збитковості,%	40,0	53,1	64,4	24,4	52,5

Зростання трудомісткості виробництва м'яса великої рогатої худоби призводить відповідно до зниження ефективності її виробництва (табл. 3.3). Дані таблиці свідчать, що всі показники які в певній мірі залежать від трудомісткості виробництва м'яса великої рогатої худоби (витрати на одну голову худоби на вирощуванні та відгодівлі, собівартість 1 ц приросту та повна собівартість 1 ц живої ваги реалізованої на м'ясо) третьої групи, відповідно вищі за показники



першої групи.

Наступним фактором, що має найвагомійший вплив на собівартість виробництва м'яса великої рогатої худоби є витрати кормів (табл.3.4). В 1990 р. по досліджуваних районах питома вага витрат на корми в собівартості коливалась від 39,9 % до 69,3 %, у 1996 р. - відповідно від 30,6 до 79,3 %, у 2000 р. – від 40,2 % до 70,9 %.

Таблиця 3.4

**Питома вага витрат на корми в собівартості виробництва  
1 ц приросту тварин на вирощуванні та відгодівлі, %**

Райони	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. у % до 1999 р.	2000 р. у % до 1990 р.
Ємільчинський	50,8	45,7	58,5	55,8	40,2	72,0	79,2
Коростенський	57,6	55,9	70,6	71,2	70,9	99,6	123,2
Лугинський	69,3	79,3	67,3	60,5	56,1	92,6	80,9
Малинський	39,9	37,1	36,1	48,3	58,9	121,9	147,5
Народицький	49,9	30,6	46,8	46,5	40,2	86,5	80,6
Овруцький	42,2	44,7	59,2	48,8	48,8	100,0	115,7
Олевський	40,0	53,6	56,1	51,2	69,1	134,8	172,7
В середньому по 7 районах	49,9	49,6	56,4	54,6	54,9	100,4	109,9
У % до області	132,6	85,7	103,7	105,1	105,8		
По області	37,7	57,8	54,4	52,0	51,8	99,7	137,7

Таблиця співзалежності між собівартістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби і витратами кормів свідчить, що з 26 підприємств, які мають найнижчу собівартість виробництва м'яса великої рогатої худоби (до 600 грн.) 50 % - підприємства з найнижчими витратами кормів (табл.3.5). З 21 підприємства, що мають найвищу собівартість виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби (понад 1000 грн.) жодне не увійшло в першу підгрупу за витратами кормів (до 13 ц к.од.) і 81,0 % даних підприємств мають витрати кормів на 1 ц приросту понад 23 ц к.од. Тобто у господарствах з меншими витратами кормів відповідно нижча собівартість виробництва м'яса великої рогатої худоби і навпаки.

Коефіцієнт регресії між собівартістю та витратами кормів на виробництво 1 ц

м'яса великої рогатої худоби становить 18,68 (додаток М). Тобто при зростанні витрат кормів на 1 ц к.од. з розрахунку на 1 ц приросту собівартість відповідно зростає на 18,68 грн.

Коефіцієнт кореляції становить 0,62, що свідчить про досить тісний зв'язок між даними факторами і підтверджує наші дослідження. В середньому за досліджуваний період собівартість виробництва 1 ц приросту на 38,4 % залежить від витрат кормів (коефіцієнт детермінації – 0,384).

Таблиця 3.5

**Групування сільськогосподарських підприємств досліджуваного регіону Житомирської області за собівартістю та витратами кормів на виробництво 1 ц м'яса великої рогатої худоби в середньому за 1998-2000 рр.**

Групи господарств за собівартістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби, грн.	Кількість господарств за витратами кормів на виробництво 1 ц м'яса великої рогатої худоби, ц к.од.			Всього
	до 13	13-23	понад 23	
I - до 600	13	9	4	26
II - 600-1000	8	22	8	38
III - понад 1000	—	4	17	21
Всього	21	35	29	85

Внаслідок тісного зв'язку між досліджуваними факторами зростання витрат кормів призводить до зниження економічної ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби в цілому (табл. 3.6) [106].

Кількісне співвідношення між собівартістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби та трудомісткістю і витратами кормів показано в табл.3.7. Так, якщо у підприємствах III групи порівняно з I трудомісткість вища на 255.87 люд.-год., витрати кормів - на 2.82 ц к.од., то і відповідно собівартість вища на 1037,96 грн. По всіх трьох групах сільськогосподарських підприємств має місце наступна залежність: чим вищі трудомісткість і витрати кормів на виробництво 1 ц м'яса великої рогатої худоби тим вища і його собівартість.

Часткові коефіцієнти регресії між собівартістю, трудомісткістю та витратами кормів на 1 ц приросту ВРХ становлять 0,68 і 10,70. Перший (0,68) вказує, що із збільшенням трудомісткості виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби на

1 люд.-год. собівартість відповідно зростає на 0,68 грн., за умови, що витрати кормів залишаються незмінними. Даний частковий коефіцієнт регресії 0,68 нижчий від того, що був розрахований лише між собівартістю і трудомісткістю (1,49 - без врахування витрат кормів). Це обумовлено взаємозв'язком між трудомісткістю і витратами кормів на виробництво 1 ц м'яса великої рогатої худоби.

Таблиця 3.6

**Вплив зміни витрат кормів на ефективність виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах радіоактивно забруднених районів Житомирської області (1998-2000 рр.)**

Показники	Групи господарств за витратами кормів на 1 ц приросту, ц к.од.			Показники III групи +/- до I	В середньому
	I до 13	II 13-23	III понад 23		
Кількість господарств у групі	21	35	29		85
Витрати кормів на 1 ц приросту, ц к. од.	9,7	18,5	37,5	27,8	21,9
в т.ч. концентрованих	1,6	2,4	3,5	1,9	2,5
Затрати праці на 1 ц приросту, люд.-год	216,6	191,2	400,1	183,5	269,3
Витрати на 1 гол великої рогатої худоби на відгодівлі та вирощуванні, грн.	657,8	720,4	842,7	184,9	740,3
Середньодобовий приріст живої ваги, г	246,9	276,5	220,3	-26,6	247,9
Собівартість 1 ц приросту, грн.	545,16	674,39	1270,2	725,0	829,9
Збиток від реалізації 1 ц живої ваги великої рогатої худоби, грн.	188,4	226,7	223,0	34,6	212,7
Рівень збитковості, %	53	53,9	50,6	-2,4	52,5

Другий частковий коефіцієнт регресії (10,71) означає, що із збільшенням витрат кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби на 1 ц к.од. собівартість відповідно зростає на 10,70 грн. Він також і по тій же причині менший від розрахованого раніше (18,68) парного коефіцієнта регресії між собівартістю та витратами кормів. Рівняння регресії, що описує зв'язок собівартості виробництва 1 ц приросту з трудомісткістю та витратами кормів має вид:

$$y = 411,72 + 10,71x_1 + 0,68x_2,$$

де  $y$  – собівартість виробництва 1 ц приросту, грн.

$x_1$  – витрати кормів на 1 ц приросту, ц к.од.

$x_2$  – трудомісткість виробництва 1 ц приросту, люд.-год.

Таблиця 3.7

**Залежність собівартості виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби від трудомісткості та витрат кормів в сільськогосподарських підприємствах радіоактивно забруднених районів Житомирської області (1998-2000 рр.)**

Групи підприємств за собівартістю виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби, грн.	Кількість підприємств	Середня собівартість виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби, грн.	Середня трудомісткість виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби, люд.-год.	Середні витрати кормів на 1 ц приросту великої рогатої худоби, ц к.од.
I - до 600	37	441,93	166,47	17,10
Показники I групи у % до підсумку	43,5	49,1	57,8	75,0
II - 600-1000	24	778,00	274,83	19,92
Показники II групи у % до підсумку	28,2	86,5	95,5	87,4
III - понад 1000	24	1479,89	422,34	31,37
Показники III групи у % до підсумку	28,2	164,4	146,7	137,6
Показники III групи +,- до показників I групи	—	1037,96	255,87	14,27
В середньому по досліджуваній сукупності підприємств	85	829,9	269,30	21,90

Таким чином, основними резервами зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності досліджуваного регіону і як наслідок зростання прибутковості його виробництва та пропозиції (адже пропозиція будь-якого виду продукції зростає лише тоді коли його виробництво забезпечує певний прибуток в даний період часу і при даній ціні, що склалася на ринку) є підвищення продуктивності худоби на основі повноцінної годівлі при найменших витратах кормів та праці.

Резерви зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби досліджено за допомогою багатофакторного кореляційно – регресійного аналізу з використанням прикладного пакету *Аналіз даних* програми *Microsoft Excel* (додатки Н - Р) [131]. Визначено вплив тринадцяти факторів на зміну собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби (табл. 3.8). Множинний коефіцієнт

кореляції становить 0,98, що свідчить про досить тісний зв'язок між результативною ознакою та змінними. Коефіцієнт детермінації становить 0,951, тобто зміна собівартості 1 ц приросту великої рогатої худоби на 95,1 % залежить від включених в модель факторів.

Таблиця 3.8

**Резерви зниження собівартості виробництва  
м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах  
радіоактивно забруднених районів Житомирської області**

Фактори	Зміна собівартості 1 ц приросту при зміні фактора на одиницю
Середньорічний приріст 1 гол. великої рогатої худоби, кг	-4,63
<b>Витрати на 1 гол. великої рогатої худоби, грн.:</b>	
прямі затрати праці, люд.-год.	0,04
оплата 1 люд.-год.	29,34
Матеріальні витрати:	
витрати кормів, ц к.од.	9,15
вартість 1 ц к.од.	6,17
інша продукція	0,12
нафтопродукти	0,84
електроенергія	0,15
паливо	2,57
запчастини, ремонтні і будівельні матеріали	4,78
оплата послуг і робіт, виконаних сторонніми організаціями	2,80
амортизація основних засобів	2,21
інші витрати	1,44

Рівняння регресії, що описує зв'язок собівартості виробництва 1 ц приросту з визначеними факторами має вид:

$$y = 347,97 - 4,63x_1 + 0,04x_2 + 29,34x_3 + 9,15x_4 + 6,17x_5 + 0,12x_6 + 0,84x_7 + 0,15x_8 + 2,57x_9 + 4,78x_{10} + 2,80x_{11} + 2,21x_{12} + 1,44x_{13},$$

де  $y$  – собівартість виробництва 1 ц приросту, грн.

$x_1$  - середньорічний приріст 1 гол. великої рогатої худоби, кг

$x_2$  – прямі затрати праці на 1 гол., люд.-год.

$x_3$  – оплата 1 люд.-год., грн.

$x_4$  – витрати кормів на 1 ц приросту, ц к.од.

$x_5$  – вартість 1 ц к.од., грн.

$x_6$  – витрати іншої продукції в середньому на 1 гол., грн.

$x_7$  – витрати нафтопродуктів в середньому на 1 гол., грн.

$x_8$  – витрати електроенергії в середньому на 1 гол., грн.

$x_9$  – витрати палива на 1 гол., грн.

$x_{10}$  – припадає витрат на запчастини, ремонтні і будівельні матеріали в середньому на 1 гол., грн.

$x_{11}$  – припадає витрат на оплату послуг і робіт виконаних сторонніми організаціями в середньому на 1 гол., грн.

$x_{12}$  – припадає суми амортизації основних засобів в середньому на 1 гол., грн.

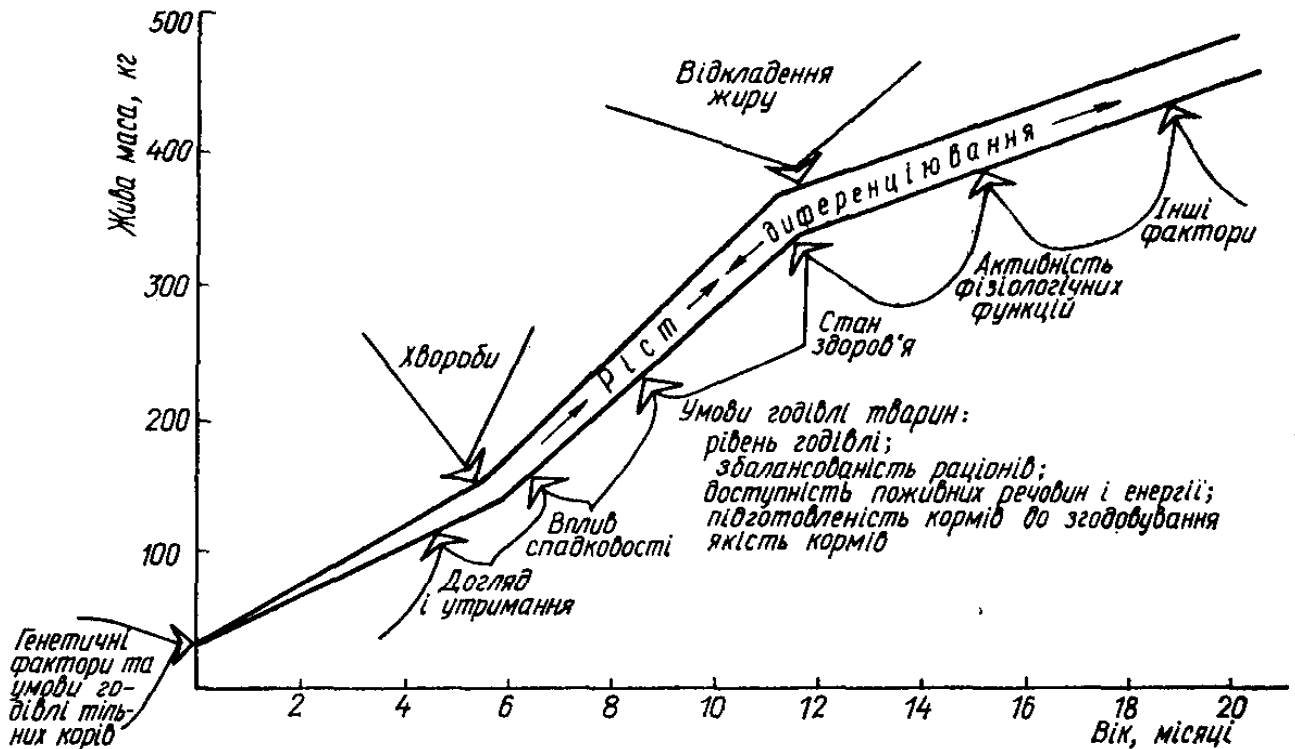
$x_{13}$  – припадає інших витрат в середньому на 1 гол., грн.

Використання вищевизначених резервів зниження собівартості виробництва 1 ц приросту можливе за умови впровадження в сільськогосподарське виробництво інтенсивних методів, прогресивних технологій, зміцнення кормової бази.

Важливе значення має скорочення строків вирощування молодняка великої рогатої худоби та збільшення його середньоздавальної живої ваги. Наукові дослідження показують, що бички можуть досягати найбільшої живої ваги у віці не старше 13-17 місяців (рис. 3.5) [132]. Основне завдання полягає в тому, щоб ця здатність до високої енергії росту була максимально використана. Адже низькі середньодобові прирости худоби, розрив не тільки між їхніми фактичними величинами і біологічним потенціалом, а й оптимальними зумовлені годівлею кормами незбалансованими за поживними речовинами, енергією, вітамінами та біологічно активними речовинами в усі періоди їхнього росту. Особливо це проявляється при дорощуванні і заключній відгодівлі. В цей період тварини здатні забезпечувати максимальні прирости живої маси.

Інтенсивність росту тварин в значній мірі залежить від підготовки кормів до згодовування, доступності і перетравності поживних речовин. Важливе значення має здобрювання та змішування кормів, їх збагачення. Досвід виробництва м'яса великої рогатої худоби в США свідчить, що за рахунок використання вологих

кормосумішей можна одержувати на 15-18 % більше продукції, ніж при роздільному згодовуванні кормів. При цьому також краще поїдаються малоцінні корми, які в звичайному вигляді споживаються в малих кількостях. Тому майже кожна ферма, що займається відгодівлею великої рогатої худоби має кормоцех, що показаний на рис. 3.6 та додатку С.



**Рис. 3.5 Вплив основних факторів на формування м'ясної продуктивності у великої рогатої худоби**

Підприємства досліджуваного регіону багато втрачають і від того, що не забезпечують високоякісної годівлі корів під час внутрішньоутробного розвитку плода і телят у молозивний період. Якщо, крім цього, врахувати доступність поживних речовин корму, залежність від ритмічного згодовування кормів, їх доброякісності й смакових показників, забезпеченість тварин можливостями для активного руху (моціону) і відпочинку, профілактику захворювань і порушень обміну речовин, то стане зрозумілою та багатofакторність, від якої залежить формування м'ясної продуктивності великої рогатої худоби.

**Рис.3.6 Кормоцех для приготування кормосумішей, США, 2000 р.**

Таким чином, можливості галузі й наявні резерви виробництва м'яса великої рогатої худоби можуть бути максимально використані при забезпеченні високої віддачі виробничих потужностей, виконанні комплексу необхідних організаційно-технологічних заходів. Високої ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби досягають там, де комплексно розв'язують усі технологічні питання вирощування та відгодівлі худоби. При цьому важливо мати поголів'я з високим генетичним потенціалом м'ясної продуктивності (практично за рахунок чистопородного розведення і промислового схрещування) й міцну кормову базу, розраховану на повне задоволення потреб тварин протягом усього періоду їх утримання.



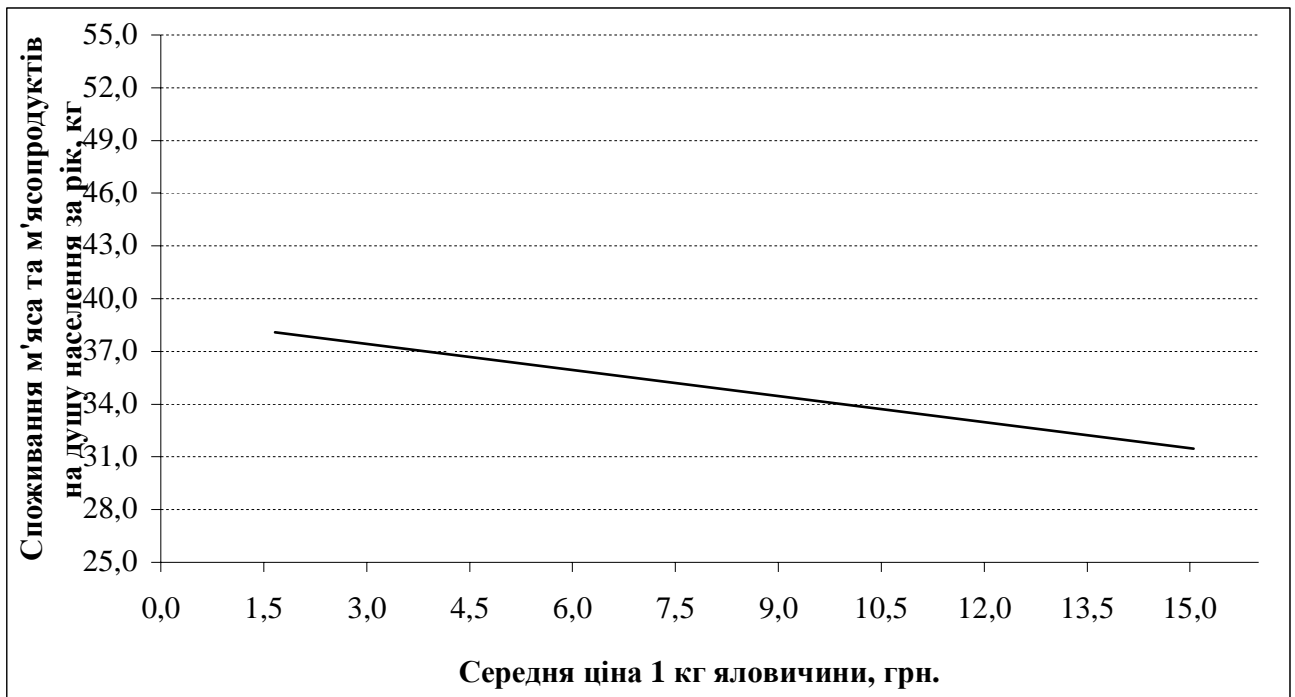
### **3.3. Формування попиту на м'ясо великої рогатої худоби та підтримка товаровиробника**

Оптимальне функціонування продовольчого ринку передбачає органічну цілісність і взаємозв'язок всіх його складових елементів. Кожний аспект має певні характеристики, закони розвитку, специфіку взаємодії і взаємовпливу.

Попит як економічну категорію товарного виробництва визначають як представлену на ринку платоспроможну потребу в товарах, як форму прояву потреб суспільства в товарах [134-136]. Для будь-якого ринку характерна така тенденція закону попиту: попит перебуває в обернено пропорційній залежності від ціни: чим вища ціна, тим менша кількість попиту і навпаки [137]. Це відбувається за двох причин.

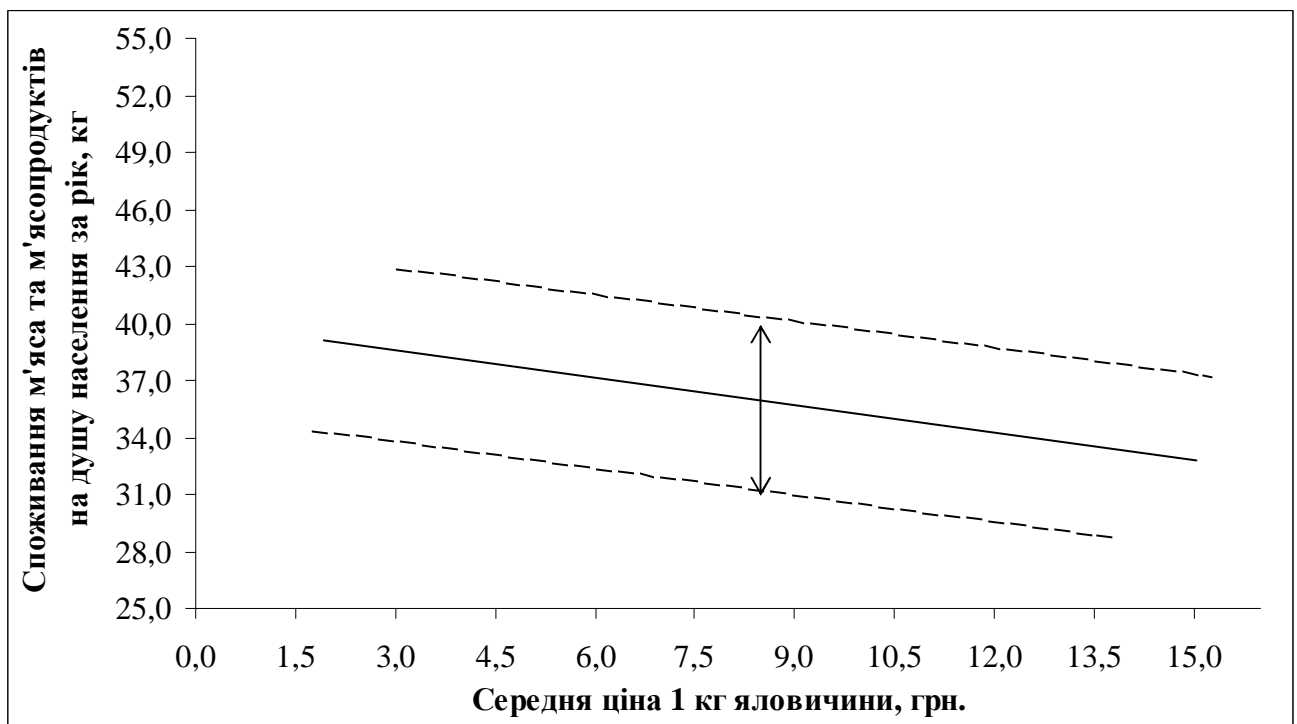
По-перше, якщо ціна, наприклад, на яловичину знижується, а ціни на інші товари залишаються незмінними, покупець старається замінити дешевим товаром ті товари які він споживав раніше. По-друге, якщо ціна на яловичину знижується при незміні інших цін та доходів населення, то реальна купівельна спроможність людей зростає і вони купляють як правило більше саме того товару, який дешевший.

Закон попиту описує взаємозалежність між кількістю товару, яку люди бажають і можуть купити та ціною на даний товар при інших рівних умовах. Це взаємовідношення між споживанням м'яса та м'ясопродуктів в перерахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти в натурі) та цінами на яловичину, свинину та м'ясо птиці в Житомирській області показано на рис. 3.7 та додатку Т. Дані рисунки називаються прямими попиту на м'ясо та м'ясопродукти, які свідчать, що із зростанням цін на яловичину, свинину та птицю попит на м'ясо і м'ясопродукти знижується. Результатом зміни ціни на яловичину при інших рівних умовах є переміщення по прямій попиту з одної крапки в іншу, що лежить на цій же прямій. Це переміщення по прямій попиту називається зміною величини попиту.



**Рис. 3.7** Пряма попиту на м'ясо та м'ясопродукти, 1996-2000 рр.

Вищезазначені прямі попиту відображають залежність лише між двома факторами. Однак на зміну попиту на м'ясо та м'ясопродукти впливають також такі фактори як середньорічна заробітна плата, інші грошові доходи та витрати населення і т.п. Вплив інших факторів призведе не до переміщення по прямій попиту, а до переміщення самої прямої (рис.3.8).



**Рис. 3.8** Переміщення прямої попиту при врахуванні впливу інших факторів

Дане переміщення прямої попиту називається зміною попиту.

Таким чином, зміна величини попиту на м'ясо та м'ясопродукти (переміщення вздовж по прямій попиту) відбувається в результаті зміни цін на яловичину, свинину та птицю. Зміна ж попиту (переміщення прямої попиту) відбувається під впливом комплексу факторів.

Нами досліджено попит на м'ясо та м'ясопродукти, а не безпосередньо на м'ясо великої рогатої худоби і в цілому по області, а не по досліджуваному регіоні за наступними причинами. Рівень споживання основних продуктів харчування населенням визначається управліннями статистики лише в середньому по області [138]. При цьому використовується балансовий метод, який враховує кількість виробленої продукції всього, кількість вивезеної та завезеної, зміну запасів на кінець календарного року у порівнянні з початком, а також втрати продукції сільськогосподарськими виробниками, в промисловості, в організаціях оптової та роздрібною торгівлі, в дорозі та ін.(табл.3.9). Відповідно до

Таблиця 3.9

## Баланс м'яса та м'ясопродуктів, тис. т

Показники	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Запаси на початок року	1,8	1,8	1,9
Виробництво за рік	64,5	54,6	41,8
Куплено в торгівельній мережі, споживкооперації	6,6	4,9	4,6
Одержано в рахунок оплати праці	9,6	9,9	9,7
Куплено на ринках (включаючи завезену продукцію)	10,9	15,4	17,1
Інші надходження (включаючи бартер)	8,4	8,6	3,0
Використано на корм	0,2	0,2	0,0
Витрачено на споживання	64,2	53,1	51,2
Передано заготівельним організаціям та споживкооперації	11,4	11,8	7,6
Продано на ринках (включаючи вивіз за межі області)	14,0	18,3	11,4
Інші витрати (включаючи бартер)	10,2	9,9	6,0
Запаси на кінець року	1,8	1,9	1,9

номенклатури товарів народного споживання (затвердженої Міністерством статистики України), які обертаються на внутрішньому ринку України і враховуються в оптовому та роздрібному товарообороті, враховуючи загальноприйнятту в міжнародній практиці систему обліку та звітності споживання продуктів харчування визначається по 10 групам: 1) м'ясо та м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти в натурі); 2) молоко та молочні продукти (в перерахунку на молоко); 3) яйця; 4) риба і рибопродукти; 5) олія; 6) картопля; 7) овочі та баштанні культури; 8) цукор; 9) хлібні продукти (хліб та макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупи, борошно); 10) фрукти, ягоди, виноград [139,140].

При дослідженні попиту на м'ясо великої рогатої худоби слід розрізняти номінальну та реальну заробітну плату. Номінальна заробітна плата – це нарахування працівникам у грошовій та натуральній формах (незалежно від джерел фінансування, крім коштів фонду соціального страхування) за відпрацьований час або виконану роботу, премії, доплати, надбавки, а також інші види оплати за невідпрацьований час. Реальна заробітна плата характеризує кількість товарів і послуг, що можна придбати на номінальну заробітну плату.

Таблиця 3.10

**Індекси заробітної плати та роздрібних цін на споживчі товари та послуги в середньому по Житомирській області, % (грудень до грудня попереднього року)**

Роки	Індекс роздрібних цін на споживчі товари та послуги	Індекс номінальної заробітної плати	Індекс реальної заробітної плати
1996	140,2	96,1	94,2
1997	108,9	94,2	94,5
1998	119,2	87,3	86,9
1999	116,5	121,6	104,4
2000	123,7	122,3	119,5

Дані табл. 3.10 свідчать, що індекси споживчих цін (індекси інфляції) в Житомирській області, які є показниками зміни загальних рівнів цін і тарифів на товари та послуги, що купує населення для невиробничого споживання протягом останніх п'яти років були значно вищі індексів номінальної заробітної плати.

Тому споживання основних продуктів харчування населенням Житомирської області за останні десять років зменшилось за всіма видами крім картоплі, овочів і баштанних культур (табл.3.11). Зокрема споживання м'яса та м'ясопродуктів зменшилось на 29,9 кг, або на 45,4 %. Така ж тенденція має місце і в цілому по Україні [141,142]. Так, в 1990 р. споживання м'яса та м'ясопродуктів на душу населення в середньому по Україні становило 68,2 кг, а в 2000 р. — 32,5 кг, що відповідно на 35,7 кг, або на 52,3 % менше. Найнижчі значення даного показника у 2000 р. були в Луганській області (22,8 кг), Дніпропетровській та Чернівецькій областях (26,4 кг).

Таблиця 3.11

**Споживання основних продуктів харчування** (на душу населення за рік, кг)

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. +,- до 1990 р.
М'ясо та м'ясопродукти в перерахунку на м'ясо (включаючи сало і субпродукти в натурі)	65,8	41,1	37,6	37,0	35,9	<b>-29,9</b>
Молоко та молочні продукти (в перерахунку на молоко)	434,4	322,6	300,8	284,8	258,0	<b>-176,4</b>
Яйця, штук	259	179	181	183	185	<b>-74</b>
Риба і рибопродукти	19,8	3,2	5,1	6,8	8,5	<b>-11,3</b>
Олія	8,4	5,6	6,4	7,4	7,8	<b>-0,6</b>
Картопля	149,9	162,9	155,9	155,4	174,5	<b>24,6</b>
Овочі та баштанні культури	83,9	101,5	110,0	111,7	103,3	<b>19,4</b>
Цукор	52,7	34,2	33,2	31,2	37,4	<b>-15,3</b>
Хлібні продукти (хліб та макаронні вироби в перерахунку на борошно, крупи, борошно)	105,6	103,3	105,6	100,2	101,2	<b>-4,4</b>
Фрукти, ягоди, виноград	29,1	26,0	34,5	21,5	20,3	<b>-8,8</b>

Таким чином, рівень споживання м'яса та м'ясопродуктів в Житомирській області майже дорівнює середньому по Україні, у той час як рівні споживання хлібних продуктів, олії, плодів, ягід та винограду одні з найнижчих в Україні, а картоплі – найвищий.

Зменшення споживання м'яса та м'ясопродуктів населенням стало причиною зміни попиту на даний вид продукції (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

## Попит на м'ясо та м'ясопродукти (включаючи субпродукти та жир-сирець, тис.т)

Показники	1990 р.	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. +,- до 1990 р.
<b>Україна</b>	3536,7	1761,4	1672,5	1646	1611	-1925,7
Індекс зміни (у % до попереднього року)	—	49,8	95,0	98,4	97,9	—
<b>Житомирська область</b>	100,3	56,5	54,6	53,2	51,2	-49,1
Індекс зміни (у % до попереднього року)	—	56,3	96,6	97,4	96,2	—

Як і темпи зниження рівня споживання м'яса та м'ясопродуктів в середньому на душу населення темпи зміни попиту на даний вид продукції по Житомирській області майже однакові з середніми по Україні.

Більш детальні дослідження впливу основних факторів на зміну попиту на м'ясо та м'ясопродукти в цілому по Житомирській області за 1996 –2000 рр. свідчать, що при зростанні цін на яловичину в 5 разів, свинину — 3,9 рази та птицю—2,3 рази, грошові доходи населення зросли лише в 1,6 рази (табл. 3.13).

Крім того, при зростанні середньорічної заробітної плати працівників, зайнятих в галузях економіки та середнього розміру пенсій за цей же період дослідження в 1,6 рази витрати однієї людини на платні послуги зросли в 4,2 рази. Витрати населення на платні послуги включають витрати на побутові послуги, пасажирського транспорту, зв'язку, житлово-комунального господарства, з виховання та освіти, туристсько-екскурсійні, санаторно-курортні, закладів культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, правового характеру та установ банків України [143]. Дана тенденція мала місце протягом всього періоду дослідження. Найвищі темпи зміни цін спостерігалися на житлово-комунальні послуги, зв'язку та пасажирського транспорту. Лише в 2000р. порівняно з 1999 р. при зростанні середньорічної заробітної плати працівників зайнятих в галузях економіки на 22,3 % ціни на житлово-комунальні послуги зросли на 24,0 %.

Таким чином, при постійному зменшенні реальної заробітної плати відбувається збільшення питомої ваги витрат населення на платні послуги та зменшення — на купівлю продуктів харчування, що і зумовлює низький попит на м'ясо та м'ясопродукти.

Вивчення тенденцій зміни факторів, що визначають попит на м'ясо і м'ясопродукти в досліджуваному регіоні показало, що їх рівень дещо нижчий як в

Таблиця 3.13

## Вплив основних факторів на зміну попиту на м'ясо та м'ясопродукти

Показники	1996 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2000 р. порівняно з 1996 р., разів
Середня ціна реалізації в торговельній мережі, грн. за кг					
яловичини	2,18	3,74	4,23	10,93	5,0
свинини	3,34	5,37	5,90	12,90	3,9
птиці	4,10	5,42	7,33	9,41	2,3
ковбаси вареної та сосисок вищого гатунку	4,54	7,42	8,04	12,30	2,7
Грошові доходи населення, млн. грн.	1041,7	1180,7	1234,0	1643,5	1,6
в т.ч. оплата праці	533,9	512,7	583,8	771,6	1,4
надходження від продажу продуктів сільського господарства	33,5	35,2	45,8	109,8	3,3
пенсії, допомоги та стипендії	397,7	487,1	478,2	622,0	1,6
доходи від продажу іноземної валюти	39,2	125,4	53,7	85,0	2,2
Грошові витрати і заощадження, млн. грн.	887,1	1180,7	1046,0	1477,7	1,7
в т.ч. купівля товарів і оплата послуг	638,1	782,3	799,5	1124,3	1,8
обов'язкові платежі та добровільні внески	76,7	117,9	107,9	149,0	1,9
приріст заощаджень у вкладах та придбання цінних паперів	91,9	56,4	40,5	63,0	0,7
придбання іноземної валюти	78,0	187,5	65,7	80,4	1,0
Середньомісячна заробітна плата працівників зайнятих в галузях економіки, грн.	102	118	134	164	1,6
Середньомісячна оплата праці в сільськогосподарських підприємствах, грн.	64	76	85	92	1,4
Середній розмір місячної пенсії, грн.	48,62	54,20	63,90	76,25	1,6
Середньорічні витрати 1 людини на послуги, грн.	50,4	142,6	159,8	211,6	4,2

розрізі районів, так і в цілому по регіону (табл. 3.14). Так, за останні три роки середньорічна заробітна плата працівників, зайнятих в галузях економіки зросла на 29,8 % в Олевському районі, на 41,8 % - в Коростенському, на 34,6 % - в

Лугинському, на 48,1 % - в Малинському, на 21,4 % - в Народицькому, на 31,0 % - в Овруцькому та на 25,5 % - в Олевському, у той час як в середньому по області - на 48,4 %.

Таблиця 3.14

**Аналіз формування попиту на м'ясо великої рогатої худоби  
в радіоактивно забруднених районах Житомирської області**

Райони	Середньорічна заробіт- на плата працівників, зайнятих в галузях економіки, грн.			Середня ціна 1 кг яловичини в торговельній мережі, грн.			Платні послуги на душу населення, грн.		
	1998 р.	1999 р.	2000 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Ємільчинський	1008	1116	1308	2,50	4,20	9,00	54,2	62,9	79,8
Коростенський	1320	1416	1872	3,34	3,80	7,50	54,3	48,7	70,6
Лугинський	1248	1428	1680	2,80	4,10	8,00	66,0	65,3	75,6
Малинський	1548	1812	2292	4,20	4,70	11,00	139,5	133,5	159,7
Народицький	1176	1248	1428	3,20	3,90	8,50	95,2	98,8	92,6
Овруцький	1356	1488	1776	3,30	4,40	8,40	81,7	103,5	143,7
Олевський	1176	1284	1476	3,50	5,50	9,00	53,2	50,3	76,5
В середньому по 7 районах	1262	1399	1690	3,26	4,37	8,77	77,7	80,4	99,8
У % до області	89,1	87,0	85,9	87,2	103,3	80,3	54,5	50,3	47,2
По області	1416	1608	1968	3,74	4,23	10,93	142,6	159,8	211,6

Дослідження залежності попиту на м'ясо та м'ясопродукти в Україні за останні три роки від таких основних факторів як грошові доходи населення, середні ціни на яловичину, свинину та м'ясо птиці, середньорічна заробітна плата та середні витрати населення на послуги показали, що перший на 78,2 % залежить від вказаних факторів (додаток У).

Рівняння регресії, що описує залежність попиту на м'ясо та м'ясопродукти від вищевказаних факторів має вид:

$$y = 44,11 + 0,02x_1 - 0,35x_2 - 0,13x_3 - 0,52x_4 + 0,04x_5 - 0,03x_6$$

де  $y$  – споживання м'яса та м'ясопродуктів на душу населення за рік, кг

$x_1$  – грошові доходи населення (в середньому на 1 мешканця в рік), грн.

$x_2$  – середня ціна 1 кг яловичини в торгівельній мережі, грн.



$x_3$  – середня ціна 1 кг свинини в торгівельній мережі, грн.

$x_4$  – середня ціна 1 кг м'яса птиці в торгівельній мережі, грн.

$x_5$  – середньорічна заробітна плата 1 працівника, грн.

$x_6$  – середня величина витрат 1 жителя на послуги, грн.

Таким чином, враховуючи той факт, що стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку будь-якої країни є підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощування виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості і збалансованості за поживними елементами дослідження попиту на м'ясо та м'ясопродукти має важливе значення.

Дослідження показали, що попит на м'ясо та м'ясопродукти не залежить від фізіологічних потреб різних соціальних, професійних та етнічних груп людей, адже це лише бажані обсяги споживання м'яса. Попит на даний вид продукції залежить від реальних доходів населення, рівномірності їх розподілу та співвідношення напрямів витрат. Зростання нерівномірності розподілу доходів призводить до збільшення бідних верств населення та зменшення споживання м'яса. Це негативно відбивається на регіональному аграрному ринку, оскільки попит на продукти харчування падає і товаровиробники не одержують необхідних коштів для модернізації та розширеного відтворення. Споживання м'яса в досліджуваному регіоні (35,9 кг на душу населення) нижче критично небезпечної межі. Критично небезпечним вважається рівень споживання продовольства у половинному обсязі від науково - обґрунтованих раціональних нормативів [144].

В плановій системі господарювання, що передувала сучасним ринковим відносинам, жорсткий державний контроль за цінами і відповідна політика доходів населення створювали надлишок платоспроможного попиту над пропозицією. В умовах “неотовареності” грошової маси рівень споживання визначався, головним чином, розвитком виробництва, обсяги якого залежали від наявності ресурсів, але не гальмувалися труднощами збуту. Перехід до вільних цін докорінно змінив ситуацію. При збалансованості попиту і пропозиції як рівень виробництва, так і рівень споживання м'яса великої рогатої худоби обмежуються розмірами платоспроможного попиту, який визначає ємність внутрішнього ринку.

Тому реальні доходи населення слід розглядати як несучу макроекономічну конструкцію, від якої залежить стан всього регіонального аграрного ринку.

Кардинальне значення в підвищенні економічної ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби і як наслідок зростання його пропозиції і попиту має удосконалення цінового механізму. Цінова політика на ринку м'яса великої рогатої худоби повинна здійснюватись на основі ринкового ціноутворення із застосуванням системи її державного регулювання, що передбачає цінову стабілізацію і еквівалентність товарообміну між промисловістю та сільським господарством за принципом ціни виробництва на рівні середньої норми прибутку на авансований капітал. Такий підхід забезпечить ціновий паритет.

На продукти, передбачені державними програмами, встановлюються ціни підтримки як гарантовані мінімальні, нижче яких не повинні оплачувати продукцію заготівельні організації та переробні підприємства. Ціни підтримки визначають на основі середніх нормативів витрат виробництва та мінімального прибутку по кожному конкретному продукту і забезпечують їх відшкодування.

В разі реалізації продукції, передбаченої державними програмами, за ціною, нижчою від еквівалентної, товаровиробнику відшкодовується різниця між цільовою (еквівалентною) і середньою ринковою ціною. З цією метою в державному бюджеті повинен передбачатись спеціальний фонд регулювання доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Ціни на м'ясо великої рогатої худоби повинні розглядатись на всіх етапах відтворювального процесу – від ферми до споживача. Тобто, закупівельні ціни на велику рогату худобу, оптово-відпускні та роздрібні ціни на м'ясо великої рогатої худоби утворюють взаємопов'язану систему.

Обґрунтування оптових цін на кінцеву продукцію доцільно розглядати за умов інтеграції двох сфер економіки - II та III сфер АПК. Основна вимога - взаємовигідність інтересів. У зв'язку з цим на основі методичних рекомендацій по формуванню цін реалізації сільгосппродукції визначаються і оптові ціни [145]. Принцип їх побудови такий, як і для аграрного сектора, тобто з урахуванням норм та нормативів витрат ресурсів на переробку, зберігання і реалізацію продукції.

При визначенні маси прибутку враховується вкладений капітал.

Питанням ціноутворення в аграрному секторі економіки приділяється багато уваги українськими вченими, проте залишається майже не вивченим дане питання для регіонів, що зазнали радіоактивного забруднення. Адже для виробництва сільськогосподарської продукції з рівнями забруднення нижче допустимих необхідне виконання відповідних контрзаходів. Сьогодні останні здійснюються відповідно до Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС під організацією та контролем обласного центру радіологічного контролю. Тобто кошти Фонду розподіляються “зверху”, що не забезпечує в повній мірі їх об’єктивне та ефективне використання.

На нашу думку обласний центр радіологічного контролю повинен займатися питаннями проведення контрзаходів по утриманню, відновленню та реабілітації локальних територій зони безумовного (обов’язкового) відселення, розробкою та впровадженням проектів оптимізації використання сільськогосподарських угідь, здійсненням радіологічного контролю забрудненості сільськогосподарської продукції цезієм-137. Решта контрзаходів направлених на зниження забрудненості продукції рослинництва і тваринництва повинні здійснювати самі товаровиробники. Додаткові витрати, які пов’язані з виробництвом екологічно чистої продукції повинні відшкодовуватись державою при умові, що рівень забруднення продукції не перевищує контрольних рівнів для даного регіону. Проведення необхідних контрзаходів самими товаровиробниками буде забезпечувати використання коштів за цільовим призначенням та вищу ефективність самих контрзаходів.

Керівники та спеціалісти сільськогосподарських підприємств всіх форм власності володіють ситуацією, знають рівні забруднення ґрунтів та агрохімічні й ландшафтні їх властивості, можуть достатньо точно прогнозувати накопичення радіоактивного цезію рослинами та перехід його у тваринницьку продукцію залежно від рівня агротехніки та годівлі худоби. Нині стало значно менше “несподіванок”, коли продукція рослинництва чи тваринництва виявляється забрудненою вище нормативів.

Нами досліджено можливі середні величини державних виплат виробникам всіх категорій при виробництві екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби (забрудненість цезієм-137 нижча встановленого контрольного рівня в регіоні). (табл. 3.15).

Таблиця 3.15

**Динаміка державних виплат при виробництві екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби в Ємільчинському районі Житомирської області, тис.грн.**

Назви робіт	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів з внесенням підвищених доз мінеральних добрив та вапнуванням	741,4	250,0	205,4	245,4	33,5
Внесення підвищених норм мінеральних добрив на ріллю	53,0	—	62,2	11,0	—
Вапнування сільгоспугідь	30,0	—	1,7	6,0	—
Добування, приготування та внесення сапропелю, торфокомпостів і т.д.	12,0	6,8	11,3	8,0	17,5
Виконання додаткових санітарно-гігієнічних заходів при проведенні сільськогосподарських робіт	26,8	5,0	5,1	14,0	5,4
Застосування біопрепаратів по боротьбі з шкідниками та хворобами с.-г. культур	7,0	6,5	3,6	6,0	—
Всього витрат	870,2	268,3	289,3	290,4	56,4
Площа сільськогосподарських угідь, тис. га	104,2	103,1	102,5	102,5	97,3
Рівень фінансування витрат, %	21,3	7,7	7,9	7,9	1,4
Державні виплати на 1 га угідь при 100 % фінансуванні, грн	39,4	33,8	35,4	35,4	42,9
Виробництво та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями	52,4	31,0	58,5	17,5	56,1
Реалізовано м'яса великої рогатої худоби всіма категоріями господарств, ц	14586,0	8022,0	4946,0	4084,0	7548,0
Державні виплати на 1 ц реалізованого м'яса ВРХ, грн.	16,90	50,65	149,37	54,43	528,57

Розрахунки здійснено для кожного району окремо, так як рівень забрудненості земель в середньому по районах різний. Державні виплати виробникам екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби будуть здійснюватись за двома напрямками: в залежності від площі сільськогосподарських угідь, що використовуються та кількості реалізованого м'яса великої рогатої худоби .

Розмір виплат по кожному напрямку встановлено на основі даних обласної

служби радіологічного контролю про проведенні контрзаходи за останні 5 років та рівень їх фінансування від нормативно необхідної величини. Важливим моментом є те, що величини базових розрахункових державних виплат кожного наступного року необхідно коригувати на річний рівень інфляції.

Так, для Ємільчинського району в якому із 119 населених пунктів на 1.01.2001 року 44 (37,0 % від всього) знаходилось в третій зоні (гарантованого переселення) та 75 - в четвертій зоні середня сума державних виплат товаровиробникам в 2002 р. на кожний гектар сільськогосподарських угідь повинна бути не меншою 38,0 грн. і за кожний реалізований центр екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби , додатково – 59,8 грн.

Для сільськогосподарських підприємств Коростенського району, в якому із 112 населених пунктів лише 1 знаходиться у другій зоні, 25 – у третій та 86, або 76,8 % - у четвертій зоні забруднення суми державних виплат у 2002 р. повинні становити відповідно не менше 51,1 та 17,39 грн. У порівнянні з попереднім районом виплата за реалізацію кожного центнера чистого м'яса великої рогатої худоби на 42,39 грн. менша, що пов'язано з нижчою щільністю забруднення земель і необхідністю проведення меншої кількості контрзаходів.

Для наступного району (Лугинського) сума виплат уже зростає із-за вищої забрудненості земель. В даному районі із 50 населених пунктів 4 знаходиться в другій зоні забруднення, 34, або 68,0 % - в третій і 12 – в четвертій. За останні п'ять років було виконано контрзаходів на 1532,9 тис. грн., що становить 14,5 % від всього по шести районах. Виготовлено та використано комбікормів відповідно на 366,8 тис. грн., або 17,6 %. Базові величини державних виплат на 2002-2005 рр. для даного регіону повинні становити не менше 95,7 грн. на кожний га сільськогосподарських угідь та 157,61 грн. додатково за кожний реалізований центр екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби .

Свого максимального значення державні виплати сільськогосподарським товаровиробникам досягають у Народицькому районі – відповідно 137,0 грн. та 126,09 грн. За 1996-2000 рр. в даному районі проведено контрзаходів на 1703,6 тис. грн., що становить 16,1 % від загальної вартості, та використано

комбікормів з радіопротекторними властивостями на 229,8 тис. грн., що становить відповідно 11,0 %. Для району з найменшою площею сільськогосподарських угідь (серед досліджуваних районів) та кількістю реалізованого м'яса великої рогатої худоби дана частка витрат на контрзаходи досить висока. Так, в 2000 р. питома вага сільськогосподарських угідь Народицького району в загальній площі угідь досліджуваного регіону становила лише 6,5 %. З 66 населених пунктів 23 (34,8 %) знаходиться в другій зоні (обов'язкового переселення), 35 (53,0 %) – в третій зоні (гарантованого добровільного переселення) та 8 - в четвертій.

Для виробників м'яса великої рогатої худоби Овруцького району, що характеризується середнім рівнем забрудненості земель, базові величини державних виплат становлять відповідно 88,0 грн. та 45,65 грн. В даному районі із 62843 га сільськогосподарських угідь 3793 га мають рівень забрудненості цезієм-137 до 1 Кі/км<sup>2</sup>, 53737 га – 1-5 Кі/км<sup>2</sup>, 4834 га – 5-15 Кі/км<sup>2</sup> та 479 га – понад 15 Кі/км<sup>2</sup>. Із 146 населених пунктів 15 знаходиться в другій зоні забруднення, 101 (69,2 %) – в третій та 30 – в четвертій.

Щодо Олевського району, то слід відмітити, що із 45240 га сільськогосподарських угідь 14658 га (32,4) мають рівень забруднення цезієм-137 до 1 Кі/км<sup>2</sup>, 29613 га (65,5 %) – 1-5 Кі/км<sup>2</sup> та 971 га (2,1 %) – 5-15 Кі/км<sup>2</sup>. Із 61 населеного пункту 2 - знаходиться в другій зоні забруднення, 45 (73,8 %) – в третій та 14 - в четвертій. Базова величина державних виплат для виробників екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби даного району повинна бути не меншою 76,1 грн. на 1 га сільськогосподарських угідь та 71,74 грн. на кожний центр реалізованого м'яса великої рогатої худоби.

Таким чином, найбільша величина державних виплат в середньому на 1 га сільськогосподарських угідь та на 1 ц реалізованого м'яса великої рогатої худоби припадає на Лугинський і Народицький райони (табл.3.16).

Дані розрахунки проводились лише для шести із семи досліджуваних районів, так як в Малинському районі у 2000 р. не проводився ні один контрзахід. Радіоекологами доведено, що обсяг проведених контрзаходів в даному районі до 2000 року достатній для виробництва сільськогосподарської продукції з рівнями

забруднення нижче допустимих рівнів 1997 р. Лише один населений пункт (572 га сільськогосподарських угідь) Малинського району із 104 знаходиться в другій зоні забруднення, решта – в четвертій. Тому виплати для виробників м'яса великої рогатої худоби даного єдиного населеного пункту повинні здійснюватись в середньому на рівні Коростенського району.

Таблиця 3.16

**Суми щорічних державних виплат виробникам екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби радіоактивно забруднених районів Житомирської області на 2002-2005 рр.**

Райони	На 1 га сільсько-господарських угідь		На кожний центр реалізованого м'яса великої рогатої худоби	
	сума, грн.	у % від середнього	сума, грн.	у % від середнього
Ємільчинський	38,0	46,9	60,0	75,2
Коростенський	51,0	63,0	17,0	21,3
Лугинський	96,0	118,5	158,0	198,0
Народицький	137,0	169,1	126,0	157,9
Овруцький	88,0	108,6	46,0	57,6
Олевський	76,0	93,8	72,0	90,2
В середньому по регіону	81,0	100,0	79,8	100,0

Крім здійснення підтримки виробництва екологічно чистого м'яса великої рогатої худоби і як результат формування досконалого ринку в досліджуваному регіоні на державу покладається велике завдання захисту внутрішнього ринку. Світовий досвід розвинутих країн світу свідчить, що з метою збереження і розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва, обмеження його від впливу світового ринку провадиться політика аграрного протекціонізму. Так, підтримуючи внутрішнє виробництво, США застосовують політику обмеження імпорту товарів. Багато країн коригують свій ціновий механізм незалежно від дії внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища. За даними Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), рівень державних субвенцій сільському господарству за моделлю ЕПС (еквівалент продуктових субвенцій у

відсотках до вартості аграрної продукції) у 1998 році становив у Швейцарії 73%, Норвегії — 70, Ісландії — 69, Японії — 63, Республіці Корея — 59, у країнах ЄС — 45, Туреччині — 39, США — 22, Мексиці — 19, Канаді — 18, Австралії — 7, Новій Зеландії — 1%, Росії — близько 8-9% [126]. Загальна сума субвенцій на розвиток сільського господарства у країнах - членах ОЕСР у 1998 році становила 273649 млн. дол. США, у країнах ЄС – 129808 млн. дол.

Тобто для стабілізації ринку м'яса великої рогатої худоби необхідна гнучка система протекціонізму та державних дотацій, яка б дозволяла регулювати ці процеси правовими методами. Через обмеженість ресурсів доцільно розробити свою модель субсидування сільського господарства по галузях, окремих культурах та видах продукції. Це дозволяло б раціонально розподіляти кошти, закладені у бюджеті України, для розвитку агропромислового комплексу по областях, районах, окремих сільськогосподарських товаровиробниках. Основне завдання, що стоїть перед державними інституціями, створення стійкого економічного (“правил гри”) і господарського механізмів на селі, які сприяли б збільшенню виробництва м'яса великої рогатої худоби. Для цього необхідно забезпечити державне регулювання м'ясного підкомплексу; удосконалити фінансово-кредитний механізм, забезпечити своєчасне надходження бюджетних і кредитних ресурсів; встановити і постійно утримувати на належному рівні паритет цін у міжгалузевому обміні продукцією сільського господарства; розвивати науково-технічний прогрес; удосконалити податкову політику; економічно захистити і підтримувати вітчизняних товаровиробників; зберегти і в подальшому розвивати інфраструктуру як ринку м'яса великої рогатої худоби так і аграрного ринку та села в цілому.

Зарубіжний досвід сучасного ринкового господарства, насамперед Західної Європи, США та Японії, свідчить, що сільськогосподарське виробництво не є саморегулюючим сегментом економіки. В Україні ж відхід держави від функції регулятора аграрно-економічних відносин — одна з основних причин кризового стану вітчизняного виробництва. В галузі державного регулювання аграрного сектора, зокрема м'ясного підкомплексу, необхідно створити систему підтримки



вітчизняних виробників шляхом надання прямих субвенцій, різних компенсацій і дотацій, пільгових кредитів та продажу виробничих ресурсів сільському господарству, інвестицій у будівництво, удосконалення лізингових операцій, податкової політики та ін.

Суттєві зміни, що відбуваються в аграрному секторі у процесі реформування та перебудови економіки, зруйнували систему централізованих державних заготівель сільськогосподарської продукції, яка майже повністю поглинала її товарні обсяги. На зміну прийшов ринок зі своїми правилами, вимогами і традиціями. По-іншому формується ринкова інфраструктура як складова ринкового середовища, інші умови обслуговування процесу купівлі-продажу. Умови та методи реалізації сільськогосподарської продукції стають складнішими, сучасний ринок, хоча і не зовсім досконалий, висуває виробникам чи власникам продукції високі вимоги щодо її якості, формування однорідних оптових партій, гарантії виконання угод. Процес пристосування до нових правил торгівлі, до конкуренції виявився для виробників агропродукції досить болісним, хоча вони і отримали право вільного вибору покупця, часу і місця продажу продукції, порядку розрахунків.

Виробництво продукції, ринок продажу та інфраструктуру, що обслуговує їх, слід розглядати як єдину систему, що може розвиватися та ефективно функціонувати лише за умови тісного узгодження та ресурсно-економічної збалансованості усіх складових. Однак структура маркетингової служби в досліджуваному регіоні не враховує зазначені положення і потребує серйозного поліпшення. Лише з початку 2000 р. почала діяти Житомирська агропромислова біржа, яка помітно пожвавила оптову торгівлю сільськогосподарською продукцією, сприяла обмеженню бартерних операцій. У сільській місцевості ринкова інфраструктура взагалі не задовольняє потреб виробників у скороченні неефективних затрат часу, коштів та залишків нереалізованої продукції. На початок року в досліджуваному регіоні на 642 сільських населених пунктів та 14 селищ міського типу діяло 7 агроторгових домів. Майже не практикується проведення аукціонів. У населення існують труднощі, пов'язані з

транспортуванням вирощеної у власному господарстві продукції та високими витратами на оплату ринкового збору, оскільки не завжди вдається продати велику кількість товару, переважно — це роздрібна торгівля.

Вивчення ситуації свідчить про доцільність розробки на обласному та районних рівнях дво-трирічної програми удосконалення ринкової інфраструктури. Дана робота повинна здійснюватися із залученням та кооперуванням коштів існуючих формувань, зокрема заготівельних контор споживчої кооперації, заготівельних пунктів переробних заводів та інших підприємств, служб агротехсервісу, агропостачу, а також сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств та інших формувань, які можуть взяти участь в інвестуванні практичних заходів, спрямованих на реалізацію положень Указу Президента України від 6. 06. 2000 року “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку”.

Суб'єкти господарювання АПК поряд з матеріально-технічним забезпеченням відчують потребу в інформації про ціни на сільськогосподарську продукцію та виробничі ресурси. В процесі підготовки виробничо-економічних рішень їм також потрібна правова, законодавча, технологічна та інша науково-виробнича інформація. Досвід роботи регіону свідчить, що виробникам потрібна не окрема інформація, а сукупність показників і відомостей, на основі яких можливе прийняття обґрунтованих управлінських рішень. При цьому не всім виробникам під силу розібратись у значній кількості різної за темами інформації. Це пояснюється віддаленістю від комунікацій обласного центру чи іншого великого населеного пункту; недостатньою оснащеністю сучасними, особливо комп'ютерними засобами зв'язку, і як наслідок відсутністю навичок роботи з ними; значною виробничою завантаженістю тощо. Наявність зазначених проблем свідчить про потребу товаровиробників в отриманні інформаційно-консультаційної чи дорадчої допомоги. Доцільність же надання певного виду дорадчих послуг у свою чергу пов'язується із ступенем його внеску у вирішення проблем товаровиробників та його сприянням реалізації певних державних сільськогосподарських програм.

В останні роки погіршились виробничі та економічні відносини між учасниками технологічного циклу: вирощування худоби - переробка - реалізація. Послабились кооперативні зв'язки між репродукторними підприємствами і підприємствами, що дорощують і відгодовують молодняк, між виробниками м'яса і комбікормовими заводами. Тому важливим є також питання економічних взаємовідносин та пошуку найбільш доцільних форм інтеграції (співпраці) виробників сільськогосподарської сировини і переробних підприємств з метою повного використання виробничих потужностей, збільшення виробництва готової продукції та зміцнення ринку м'яса великої рогатої худоби [147]. Адміністративна система управління перестала діяти, а ринковий механізм практично не запрацював і не став регулятором виробництва і реалізації м'яса великої рогатої худоби.

За таких умов необхідно формувати інтегровані структури з включенням в них сільськогосподарських, переробних, обслуговуючих, торгівельних підприємств, банківських установ, інших юридичних осіб, включаючи зарубіжних з метою встановлення стабільних технологічних і економічних зв'язків між учасниками інтегрованого формування і забезпечення більш повного використання потужностей тваринницьких комплексів, комбікормових заводів, м'ясокомбінатів. Це можуть бути асоціації, акціонерні товариства, фінансово-агропромислові групи, корпорації тощо.

В розробках моделі значне місце мають зайняти питання кооперації реформованих господарств по репродукції, дорощуванню та відгодівлі молодняка великої рогатої худоби для завантаження наявних потужностей. Відновити кооперацію на адміністративних засадах в ринкових умовах вже не можливо. Тому треба йти шляхом створення господарських об'єднань по виробництву м'яса великої рогатої худоби .

В сучасних умовах практично проблема реалізації м'яса вийшла на перший план. Тому при обґрунтуванні інтегрованих об'єднань особливу увагу слід приділити створенню в них служб (підрозділів, структур) по вивченню внутрішнього та зовнішнього ринків м'яса великої рогатої худоби та організації

централізованої реалізації худоби та продукції переробки, надання практичної і консультативної допомоги учасникам об'єднання щодо реалізації продукції [129].

### **ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3**

Регіональний ринок м'яса великої рогатої худоби на сучасному етапі не здатний до саморегуляції. Виходячи з теоретичних основ ринкової економіки, товаровиробники повинні були б зменшувати виробництво м'яса великої рогатої худоби і залишати даний ринок.

Однією з основних причин даної ситуації на ринку м'яса великої рогатої худоби є висока собівартість його виробництва. Остання в свою чергу зумовлена рядом суб'єктивних внутрігосподарських факторів та загальним диспаритетом цін на сільськогосподарську і промислову продукцію.

Основна роль у зростанні пропозиції м'яса великої рогатої худоби і підвищенні його якості в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності належить інтенсифікації вирощування великої рогатої худоби районуваних порід на основі випереджаючого розвитку кормової бази, впровадження промислового схрещування молочної чорно-рябої породи та м'ясних порід, створення галузі спеціалізованого м'ясного скотарства.

Створення самостійної галузі м'ясного скотарства й організація промислового схрещування в господарствах досліджуваного регіону необхідні через неможливість забезпечення населення м'ясом лише за рахунок інтенсивного використання районуваних молочних порід та значного винесення радіонуклідів з молоком. М'ясна продуктивність тварин спеціалізованих м'ясних порід значно вища, а затрати кормів, коштів і праці на одиницю продукції нижчі, що особливо актуально в зв'язку з негативним впливом наслідків аварії на Чорнобильській АЕС на демографічний стан населення.

Враховуючи наявне поголів'я великої рогатої худоби молочного та м'ясного напрямів продуктивності, обсяги виробництва м'яса великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств за останні роки, їх потенційні можливості і кормову базу, а також перепрофілювання окремих господарств на розвиток м'ясного скотарства

кількість реалізованої худоби на м'ясо у 2005 році буде становити 100960 голів.

Аналіз залежності собівартості виробництва 1 ц м'яса великої рогатої худоби від основних факторів в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності дає змогу перейти від простої констатації факту високої собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби до пояснень, дозволяє виявити резерви зростання прибутковості виробництва даного виду м'яса та шляхи використання їх на практиці, встановити ступінь залежності результативної ознаки.

Основними резервами зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності досліджуваного регіону і як наслідок зростання прибутковості його виробництва та пропозиції (адже пропозиція будь-якого виду продукції зростає лише тоді коли його виробництво забезпечує певний прибуток в даний період часу і при даній ціні, що склалася на ринку - це в повній мірі стосується і виробництва м'яса великої рогатої худоби) є підвищення продуктивності худоби на основі повноцінної годівлі при найменших витратах кормів та праці.

При збалансованості попиту і пропозиції як рівень виробництва, так і рівень споживання м'яса великої рогатої худоби обмежуються розмірами платоспроможного попиту, який визначає ємність внутрішнього ринку. Тому для розвитку регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби, для його стабілізації, необхідно як першочерговий захід припинити подальше падіння реальних доходів населення.

Виробництво продукції, ринок продажу та інфраструктуру, що обслуговує їх, слід розглядати як єдину систему, що може розвиватися та ефективно функціонувати лише за умови тісного узгодження та ресурсно-економічної збалансованості усіх складових.

## ВИСНОВКИ

1. Продовольча безпека являє собою основну складову загальноекономічної безпеки будь-якої країни. Для України проблема продовольчої безпеки нині набуває особливого значення, що зумовлено насамперед сучасним станом розвитку агропромислового комплексу та моделі економіки в цілому. Глибока затяжна загальноекономічна криза в Україні призвела до критичного стану в сільському господарстві, а споживання більшості продуктів харчування населенням України нижче критичного рівня. З огляду на зазначене пошук шляхів розвитку регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби є актуальним.

2. Ринок не слід розглядати як силу, що сама по собі автоматично гармонізує економічні відносини. За сучасних розмірів агропромислового виробництва та при значній взаємозалежності окремих його частин стихійні ринкові зв'язки, як показала світова практика, породжують диспропорції й можуть дестабілізувати не лише аграрний сектор, а й всю національну економіку. Тому необхідна свідомі і цілеспрямована діяльність по організації регулювання аграрного ринку.

3. Ринок м'яса, як один із суб'єктів господарської діяльності агропромислового комплексу, є незалежною і відокремлюваною частиною продовольчого ринку України. З організаційного боку за своєю сукупністю він повинен бути витриманий в певних регламентуючих рамках. А саме - бути єдиним, тобто його диференціація не прийнятна до адміністративного і відомчого ділення; відкритим, тобто рівнодоступним для всіх суб'єктів, і еквівалентним.

4. Повноцінний ринок м'яса великої рогатої худоби ще не сформувався: механізм його управління недосконалий і формується безсистемно, без урахування специфіки і перспектив розвитку кон'юнктури; складові механізми діють рівнонаправлено, зменшуючи ефективність заходів державної підтримки. У зв'язку з цим значні кошти, що виділяються з бюджету на регулювання, використовуються не раціонально, часто перерозподіляються між суб'єктами ринку таким чином, що ефект від регулювання взагалі зводиться нанівець.

Необхідними умовами формування ринку м'яса великої рогатої худоби в Україні є: реальний плюралізм форм власності та форм господарювання;

неспроможність суб'єктів підприємницької діяльності впливати на рівень цін, що передбачає відсутність монополій (в т.ч. олігополій як колективних монополій) та підвищення ефективності функціонування ринку; розвинуте антимонопольне законодавство та наявність достатніх механізмів його реалізації. Останнє значно послаблює монополістичні тенденції в економіці і сприяє ефективному функціонуванню сучасного ринку; високорозвинута система економічного та адміністративного регулювання економіки з боку держави (при переважанні економічних методів), що сприяє формуванню регульованого ринку; наявність і доступність всебічної інформації про ринок, яка передбачає розвиток маркетингової діяльності; конкурентна боротьба між суб'єктами підприємницької діяльності; розгалужений та розвинутий комплекс об'єктів власності, які можуть стати предметом купівлі - продажу.

5. Для цивілізованого реформування м'ясного підкомплексу України необхідно розвивати інфраструктуру, яка ефективно генерує ринкові ціни і є корисною для всіх його учасників. В сучасних умовах найбільше підходять елементи ринкової інфраструктури, що потребують незначних капіталовкладень і орієнтовані на операції з реальним товаром. Необхідними елементами інфраструктури ринку м'яса великої рогатої худоби є транспорт, складське господарство, зв'язок, системи цінового моніторингу, стандартизації, сертифікації, страхування, місця контактування товаровиробників з покупцями їх продукції.

6. Розвиток регіонального ринку м'яса великої рогатої худоби на забруднених територіях має здійснюватись на основі науково обґрунтованої стратегії, спрямованої на мінімізацію колективних доз опромінення населення України, реабілітацію цих територій, відродження традиційних для них сільсько-господарських культур, оптимізацію ведення сільського господарства. Станом на 1 січня 2001 року в регіоні було розташовано 659 населених пунктів, у яких проживає 354,9 тисяч осіб, що становить 25,0 % від загальної чисельності населення області і 15,1 % від чисельності громадян, які проживають на радіо-активно забруднених територіях України. З них 46 адміністративно-територіальні

одиниці знаходяться в зоні обов'язкового переселення (II), 285 – в зоні гарантованого переселення (III) та 328 – в зоні посиленого радіоекологічного контролю (IV).

Основними напрямками зниження радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції є здійснення комплексу організаційних, агрономічних, агротехнічних та зоотехнічних заходів. Проведення даних заходів дає змогу одержувати м'ясо, що відповідає допустимим рівням 1997 року і контрольним рівням в даному регіоні.

7. Сповільнення процесів відтворення та оновлення матеріально-технічної бази призвело не тільки до зростання в сільському господарстві частки ручної праці, а й до суттєвого зменшення обсягів виробництва валової продукції. Так, за період 1996-2000 рр. валова продукція аграрного сектору у господарствах всіх категорій регіону зменшилась на 21,2 %, а в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності на 48,0 %. За цей же період посівні площі основних сільськогосподарських культур зменшились в середньому на 25,7 %, поголів'я великої рогатої худоби – на 42,3 %, свиней – 31,5 %, птиці – 14,3 %.

8. Незважаючи на щорічне виконання робіт відповідно до Програми мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС (залуження і перезалуження луків і пасовищ, створення випасів для корів населення; вапнування сільськогосподарських угідь; добування, приготування та внесення сапропелю і торфокомпостів; виконання додаткових санітарно-гігієнічних вимог при проведенні сільськогосподарських робіт на забруднених територіях; виробництво та впровадження комбікормів з радіопротекторними властивостями для приватного і суспільного секторів; створення потужностей для переробки сільськогосподарської продукції) в 7,5 % перевіреної продукції в 2000 р. рівень забрудненості був вищим допустимого рівня 1997 р. (ДР-97).

9. Пріоритетність розвитку ринку м'яса великої рогатої худоби в регіоні підтверджується структурою товарної продукції аграрних підприємств, питомою вагою природних кормових угідь та дослідженнями науковців про те, що виробництво м'яса великої рогатої худоби є більш безпечним, в плані наявності в



ньому радіонуклідів, ніж одержуване в цій же зоні молоко. Проте розірвання господарських зв'язків у перші роки незалежності призвело до невідповідностей в технічному, організаційно-кадровому та управлінському секторах, незбалансованості у спеціалізації, кооперації, концентрації виробництва та пропорціях між окремими виробничими підрозділами. Зміна умов функціонування, поширення інфляційних процесів, не дозволили ефективно працювати абсолютній більшості підприємств.

10. Регіональний ринок м'яса великої рогатої худоби має і інші особливості. В результаті радіоактивного забруднення територій протягом всього періоду відбувається процес відселення жителів з небезпечних для здоров'я місцевостей, зменшується кількість працівників за рахунок міграції та природного скорочення чисельності населення. Так, в 2000 р. середньорічна чисельність робітників та службовців, зайнятих в сільському господарстві становила 23,2 тис. чол., що на 29,1 тис. менше в порівнянні з 1986 р. Виведення ж земель з сільськогосподарського використання відбувалось лише протягом 1986-1991 р., а з 1996 р. розпочалося незначне повернення реабілітованих земель.

11. Зменшення кількості працівників, зайнятих в сільському господарстві, погіршення кількісного та якісного стану матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств та погіршення їх фінансового стану в цілому негативно вплинули і на ринок кормів, який органічно поєднаний з ринком м'яса великої рогатої худоби. При суттєвому зменшенні посівних площ та урожайності більшості кормових культур відповідно зменшились їх валові збори. Так, в 2000 р. було заготовлено сіна (багаторічних трав) 82,2 тис. т, що на 30,3 тис. т менше ніж в 1999 році, та відповідно становить 60,8 % і 38,9 % від 1986 р. та 1990 р. При зменшенні посівної площі силосних культур на 25 тис. га в 2000 р. порівняно з 1999 р. їх валовий збір зменшився на 2,5 тис. т. та становив 28,2 % і 59,6 % від 1986 та 1990 рр. Із-за зменшення посівної площі на 423 га та зниження урожайності кормових коренеплодів на 27,6 ц/га їх виробництво у 2000 році в порівнянні з минулим зменшилось на 9,4 тис. т і становило відповідно 3,3 % та 7,9 %.

12. Важливим економічним фактором формування досконалого ринку м'яса

великої рогатої худоби є збереження ефективного рівня концентрації виробництва. Сьогодні при розподілі сільськогосподарських підприємств та переході до приватної форми власності важливо зберегти цілісними тваринницькі комплекси та інші основні засоби ринку м'яса великої рогатої худоби. Дослідження свідчать про переваги “розумної” концентрації виробництва. При певній концентрації поголів'я в одному місці набагато легше проводити цілеспрямовану й поглиблену селекційно-племінну роботу за рахунок добре налагодженого обліку, оперативної оцінки продуктивних якостей тварин, здійснення ветеринарно-санітарних заходів тощо.

13. Зростання пропозиції м'яса великої рогатої худоби у 2005 р. до 36991,7 т можливе при виконанні наступних завдань: зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби на основі дотримання організаційно технологічних вимог; раціональної організації кормової бази на основі отримання якісних і дешевих кормів, повноцінної годівлі ними худоби протягом року та створення страхових запасів на випадок неврожаю; впровадження системи пільгових позик для відтворення стада, придбання основних засобів, санітарно-ветеринарних препаратів тощо; створення умов на початковому етапі для впровадження досягнень науково-технічного прогресу і росту ефективності виробництва; встановлення науково - обґрунтованих еквівалентних відносин між сільським господарством і промисловістю; формування єдиного економічного простору в межах держави, вихід на ринки ближнього та дальнього зарубіжжя; орієнтації на найбільш ефективні канали збуту на основі аналізу маркетингової інформації внутрішнього і зовнішніх ринків, активізації участі в біржовій торгівлі, обмеження посередництва в комерційній діяльності.

14. Одним з основних напрямів підвищення конкурентоспроможності м'яса великої рогатої худоби є його цінова перевага, для забезпечення якої собівартість, як базова величина ціни повинна формуватися за низько витратним принципом. Основними резервами зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах всіх форм власності на перспективу і як наслідок зростання прибутковості його виробництва та

збільшення пропозиції є підвищення продуктивності худоби на основі повноцінної годівлі при найменших витратах кормів та праці. Резерви зниження собівартості виробництва м'яса великої рогатої худоби досліджено за допомогою багатофакторного кореляційно – регресійного аналізу з використанням прикладного пакету *Аналіз даних* програми *Microsoft Excel*.

15. Ринок м'яса великої рогатої худоби залишається ринком деформованої структури попиту внаслідок низької платоспроможності більшості населення. Так, індекси споживчих цін (індекси інфляції), які є показниками зміни загальних рівнів цін і тарифів на товари та послуги, що купує населення для невиробничого споживання протягом останніх п'яти років були значно вищі індексів номінальної заробітної плати. Споживання м'яса та м'ясопродуктів за останні десять років зменшилось на 29,9 кг, або на 45,4 %. Дослідження зміну попиту на м'ясо та м'ясопродукти за 1996 –2000 рр. свідчать, що при зростанні цін на яловичину в 5 разів, свинину — 3,9 рази та птицю—2,3 рази, грошові доходи населення зросли лише в 1,6 рази.

Попит на м'ясо та м'ясопродукти на 78,2 % залежить від таких основних факторів як грошові доходи населення, середні ціни на яловичину, свинину та м'ясо птиці, середньорічна заробітна плата та середні витрати населення на послуги.

16. Кардинальне значення в підвищенні економічної ефективності виробництва м'яса великої рогатої худоби і як наслідок зростання його пропозиції і попиту має удосконалення цінового механізму.

Для виробництва сільськогосподарської продукції з рівнями забруднення нижче допустимих необхідне виконання відповідних контрзаходів. На нашу думку, дані заходи повинні здійснювати самі товаровиробники. Додаткові витрати, які пов'язані з виробництвом екологічно чистої продукції повинні відшкодовуватись державою при умові, що рівень забруднення продукції не перевищує контрольних рівнів для даного регіону.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Экономика аграрного рынка / В.Г. Еникеев, Л.И. Жуков, П.В. Смекалов и др.—Е.: Изд-во Урал. ун-та, 1993.— С. 27
2. Виробнича сила аграрної науки / В.М. Кандиба, В.С. Линник, О.М. Маменко та ін.—К.: Урожай, 1991.— 152 с.
3. Agricultural and Environmental Resource Economics/ Edited by Gerald A. Carlson, David Ziberman, and John Miranowski. New York, Oxford.: Oxford University Press, 1993.— P. 335.
4. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т.: Пер. с англ. под ред. Пороховского А.А. Т. 1. — Таллин: “Реферто”, 1993. — С.61
5. Довідник підприємця. (Укладачі: М.Ф. Черенок, Т.Ф. Зайченко). — К.: Журналіст України — Сервісрічтранс — Слово, 1992. —С.44
6. Ермошенко Н.Н., Скворцова Н.Н. Словарь-справочник предпринимателя. — К.: УкрИНТЭИ, 1993. — С.119
7. Прусова Л.Г. Экономика в схемах. Экономика в таблицах. — К.: ВИПОЛ, 1995. — С.126
8. Яцків М.І. Теорія економічного аналізу. — Львів: Світ, 1993. — С.8
9. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні. — Львів: “Українські технології”, 1998. — С.52
10. Основи економічної теорії: Підручник/ За ред. проф. С.В. Мочерного. — Тернопіль: АТ “Тарнекс” за участю АТ “НОЙ” та вид-ва “Світ”, 1993 — С.152
11. Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в аграрному комплексі України та завдання вчених економістів - аграрників (Доповідь на Всеукраїнських зборах вчених економістів - аграрників 14 січня 1999 р.) // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 5.
12. Чухно А.А. Ринок. – К.: Т-во "Знання" УРСР, 1991. — С.4 — (Сер.3

"Економіка і управління"; №3).

13. Мочерний С.В. Основи економічних знань. — К.: Феміна, 1995. — С.129.
14. Ринок / Упоряд., авт. вступ. ст. А.А.Чухно. — К.: Україна, 1995. — С.98.
15. Мацибора В.І. Економіка сільського господарства: Підручник.—К.: Вища шк., 1994.— С. 223.
16. Мочерний С.В. Основи економічних знань. — К.: Феміна, 1995. — С.131.
17. Худолій Л.М. Економічний механізм формування і функціонування ринку зерна в Україні. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — С.8.
18. Ефективність методів інтенсифікації виробництва продуктів тваринництва: (Тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.) / Відп. ред. А.О. Омеляненко.— Харків, 1996.—151с.
19. Березівський П.С. Економічна ефективність скотарства та шляхи її підвищення.— Л.: Укр. технології, 1998.—155 с.
20. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т.: Пер. с англ. под ред. Пороховского А.А. Т. 1. — Таллин: “Реферто”, 1993. — С.102.
21. Макконел К.Р., Брю С.Л. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т.: Пер. с англ. под ред. Пороховского А.А. Т. 2. — Таллин: “Реферто”, 1993. — С.65-66.
22. Самуельсон П. Економіка: Підручник. — Львів. Світ. 1993. — С.8.
23. Юрчишин В.В. Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 32.
24. Саблук П.Т. Стан економіки і реформ в аграрному комплексі України та завдання вчених економістів - аграрників (Доповідь на Всеукраїнських зборах вчених економістів - аграрників 14 січня 1999 р.) // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 7.
25. Губський Б.В. Аграрний ринок. — К.: Нора-прінт, 1998. — С.5.
26. Ковальчук О.Д. Функціонування та розвиток ринку яловичини на Поліссі Житомирщини //Вісник ДААУ.—1999, №1-2.— С. 162-167.
27. Основи економічної теорії: Підручник/ За ред. проф. С.В. Мочерного. —

- Тернопіль: АТ “Тарнекс” за участю АТ “НОЙ” та вид-ва “Світ”, 1993 — С.162.
28. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука.—К.:ІАЕ, 2000. — С. 223.
  29. Шевченко Г.О. Ринок м'ясної продукції // Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / під редакцією П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. — К.: УкрІНТЕІ, 1993. — С. 187.
  30. Зубець М.В. Напрями економічного зростання агропромислового комплексу України.— К.: Аграрна наука, 1999.— 56 с.
  31. Щепієнко П.В. М'ясний підкомплекс України (проблеми розвитку та ефективності).— К.: ІАЕ УААН, 1999.— 64с.
  32. Фінанси зарубіжних корпорацій: Навч. посібник / В.М. Суторміна, В.М. Федосов, Н.С. Рязанова; за ред. В.М. Федосова.— К.:Либідь, 1993.— С.73.
  33. Основні наукові розробки Інституту для впровадження у виробництво / Ін-т тваринництва УААН.— Харків, 1992.— 72с.
  34. Економіка сільського господарства / П.П. Руснак, В.В. Жебка, М.М. Рудий, А.А. Чалий / За ред. П.П. Руснака.—К.: Урожай, 1998.— 320 с.
  35. Економіка сільського господарства: Навч. посібник / В.А. Павчак, Р.А. Іванух, В.Г. Поплавський; За ред. В.А. Павчака.—К.: Вища шк.. 1990— С.54.
  36. Ермошенко Н.Н., Скворцова Н.Н. Словарь-справочник предпринимателя. — К.: УкрІНТЭІ, 1993. — С.62
  37. Довідник підприємця. (Укладачі: М.Ф. Черенок, Т.Ф. Зайченко). — К.: Журналіст України — Сервісрічтранс — Слово, 1992. —С.23.
  38. Гриценко А., Соболев В. Ринкова інфраструктура: суть, функції, будова // Економіка України. — 1998. — №4. С. 35.
  39. Губський Б.В. Аграрний ринок. — К.: Нора-прінт, 1998. — С.26
  40. Худолій Л.М. Формування інфраструктури продовольчого ринку // Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / За ред.

- П.Т.Саблука, В.П.Ситника, О.М.Шпичака — К.: ІАЕ УААН, 1997. — С.168.
41. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади/ За ред. П.Т. Саблука.—К.:ІАЕ УААН, 2000.— С 34-73.
  42. Гарасим П.М., Черевко Г.В. Аграрна економіка: реформи та стабілізація кризи.— Л.: ЛДАУ, 1998.— 100 с.
  43. Дем'яненко М.Я. Проблеми фінансово - кредитного забезпечення сільсько-господарських товаровиробників в період формування ринкових відносин // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 39.
  44. Пугачов М.І. Вимоги виробництва до транспортного забезпечення // Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу / За ред. В.Г.Більського — К.: ІАЕ УААН, 1997. — С.91.
  45. Прикладні комп'ютерні програми для навчальної, методичної та організаційної роботи у вищих аграрних навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (Доповіді, виступи та повідомлення семінару 1...3 листопада м.Суми)—К.: Аграрна освіта, 2001.—144с.
  46. Скірта Б.К. Організація ринкових взаємовідносин у регіональних інформаційно-сервісних системах агропромислового комплексу України // Вісник аграрної науки. — 1999. — № 3. С. 59-61.
  47. Шпичак О.М. Ціноутворення та інфраструктура формування ринкових відносин в АПК // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 47.
  48. Лобас М.Г. Механізм функціонування бірж // Ринок продовольства: проблеми формування і розвитку / під редакцією П.Т. Саблука, В.І. Бойка, М.Г. Лобаса. — К.: УкрІНТЕІ, 1993. — С.128.
  49. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу.— К.:Логос, 1999.—256 с.
  50. Карлин Т.Р. Анализ финансовых отчетов (на основе ГААР). — М.: ИНФРА-М, 1998.— 448 с.
  51. Бойко В.І., Лазня В.В.,Солодкий О.М. Формування інфраструктури ринку продовольства // Ринок продовольства/ За редакцією П.Т. Саблука, В.І. Бойка. — К.: ІАЕ УААН, 1996. — С.256.

52. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні. — Львів: “Українські технології”, 1998. — 196с.
53. Олефір В.К. Оптовий ринок продовольчих товарів у місті // Вісник аграрної науки. — 1999. — № 3. С.62-63.
54. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України і США.— К.:Логос, 1996.—224 с.
55. Губський Б.В. Аграрний ринок. — К.: Нора-прінт, 1998. — С.22-24.
56. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доповнене видання. За ред. П.Т. Саблука, В.Я Месель-Веселяка—К.:ІАЕ УААН, 2000.— С. 91.
57. Месель-Веселяк В.Я. Напрями реформування агропромислового виробництва в Україні // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 39.
58. Черевко Г.В., Горбонос Ф.В., Павленчик Н.Ф. Роль кооперації у розвитку аграрних відносин в Україні // Економіка АПК. — 2000. — № 11. С. 16.
59. Шпичак О.М. Ціноутворення та інфраструктура формування ринкових відносин в АПК // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С. 45.
60. Чорний біль Житомирщини (За ред. А.Б. Войтенка, В.П. Бондарева, О.М. Іващенко, М.І. М.І. Лавриновича, Г.Л. Павлова, С.П. Щерби).— Житомир: Редакційно-видавниче державне підприємство “Льонок”, 2001— 448 с.
61. Десять лет после аварии на Чернобыльской АЭС / Национальный доклад Украины. — К.: Минчернобыль, 1996.— С. 4-29.
62. Малиновський А.С. Еколого-економічні та соціальні аспекти Чорнобильської катастрофи (на прикладі Житомирської області).—К.: ІАЕ, 2001.—292 с.
63. Концепція ведення агропромислового виробництва на забруднених територіях та їх комплексної реабілітації на період 2000-2010 р.р. Прістер Б.С., Кашпаров В.О., Лазарев М.М. та ін. — К.:МНС України, 2000.— С.4.
64. Черевко Г.В., Яцків М.І. Економіка природокористування.—Л.: Світ, 1995.—



208 с.

65. Павловська Л.Д. Еколого-економічна ефективність контрзаходів щодо зменшення надходження радіонуклідів з природних угідь // Вісник ДААУ. — 1998. — №1. — С. 76-83.
66. Куценко О.М., Писаренко В.М. Агроекологія. — К.: Урожай, 1995. — 256 с.
67. Анненков Б.Н., Юдинцева Е.В. Основы сельскохозяйственной радиологии. — М.: Агропромиздат, 1991. — 287 с.:ил.
68. Основы сельскохозяйственной радиологии / Б.С. Пристер, Н.А. Лоцилов, О.Ф. Поярков. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Урожай, 1991.— 472 с.
69. Технологія м'ясного скотарства на Поліссі України (рекомендації). Зубець М.В., Буркат В.П., Спека С.С. та інш. — Київ, 1992. - 22 с.
70. Землякова В., Франко О., Черидниченко Г. Перспективи використання м'яса худоби м'ясних порід // Тваринництво України. — 1998. — № 2. С. 5.
71. Про охорону навколишнього природного середовища / Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №41. — С.1143-1175.
72. Пилипчук М., Колмакова В. Роль екологічних фондів у період переходу до ринкової економіки // Економіка України. — 1998. — №2. С. 76.
73. Кашенко О.Л. Спеціальні екологічні фонди та форми екологічних інвестицій // Агроінком. — 1999. — № 6-7. С.38
74. Пристер Б.С., Перепелятникова Л.В., Кашпаров В.А., Н.М.Лазарев, КалиненкоЛ.В. Проблемы применения контрмер в сельском хозяйстве в ранние и отдаленные периоды после аварии на ЧАЭС // Вісник аграрної науки. — 1999. — № 5. С. 6-8.
75. Концепція ведення агропромислового виробництва на забруднених територіях та їх комплексної реабілітації на період 2000-2010 р.р. Пристер Б.С., Кашпаров В.О., Лазарєв М.М. та ін. — К.:МНС України, 2000.— С.26.
76. Микитюк В.М. Еколого-економічна модель виробництва чистої яловичини // Вісник аграрної науки. — 1997. — № 8. С. 32.
77. Мудрак О.В. Проблеми сучасної інвестиційної політики та екологізації

- виробництва в АПК України // Агроінком. — 1999. — № 6-7. С. 29.
78. Паювання сільськогосподарських земель та структурна перебудова в сільському господарстві України / Збірник зразків юридичних документів та матеріалів, видання 2-ге, вип. та доп.— К.:RONCO, 2000.— С.89.
79. Паювання сільськогосподарських земель та структурна перебудова в сільському господарстві України / Посібник, видання 4-те, вип. та доп.— К.:RONCO, 2000.— С.4.
80. Костриця М.Ю. Географія Житомирської області .— Житомир.: Жит. вісник, 1993.— С.5
81. Terry L. Kastens, Rodney Jones, Ted C. Schroeder. Futures-Based Price Forecasts for Agricultural Producers and Businesses// Journal of Agricultural and Resource Economics, 23,1(July 1998), p.p. 294-307.)
82. DeeVon Bailey, B. Wade Brorsen. Trends in the Accuracy of USDA Production Forecasts for Beef and Pork// Journal of Agricultural and Resource Economics, 23,2(December 1998), p.p. 515-525.
83. Житомирщина за 10 років незалежності. — Житомир.: Житомирська облдержадміністрація, головне управління економіки, 2001.—100 с. С.9
84. Рекомендації по веденню сільського господарства в умовах радіоактивного забруднення території України в результаті аварії на Чорнобильській АЕС на період 1996-1998 р.р./ Під керівн. Б.С. Прістера та С.О. Лященка. — К.: Нива, 1996. — 56 с.
85. Ведення сільського господарства в умовах радіоактивного забруднення території України внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС на період 1999-2002 р.р./ Під керівн. Б.С. Прістера та ін. — К.: Ярмарок, 1998. — 103 с.
86. Ковальчук О.Д. Економічні проблеми виробництва яловичини на Житомирщині // Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу: Кол. монографія у двох томах. Т.2/За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева.—К.:ІАЕ, 2000.—с.388-393.
87. Козырь В.С., Соловьев Н.И. Мясные породы скота в Украине.— Днепрпетровск: Поліграфіст, 1997.—325с.

88. Булгаков В.Є., Яценко М.Г. Годівля та утримання м'ясної худоби.—К.: Урожай, 1990.—216с.
89. Резерви скорочення втрат у тваринництві / В.М. Беззуб, В.Н. Зимовець, Е.М. Моргун та ін.; За ред В.М. Беззуба.—К.: Урожай, 1990.—224с.
90. Програма перепрофілювання господарств на розвиток м'ясного скотарства в забруднених радіонуклідами районах України на 1996-2000 роки.— Київ, 1996.— 73с.
91. Програма розвитку м'ясного скотарства Житомирської області на 1996-2000 роки.—Житомир.: Льонок, 1996.—54 с.
92. Организация производства говядины / В.Г. Рыжков, А.А. Лопатко, Г.В. Безуглый.—М.: Колос, 1983.— 191с.
93. Перспективная модель спецхоза по производству говядины / С.И. Кутиков, В.Г. Рыжков, В.В. Радченко и др.; Под. ред. А.А. Омеляненко.—К.: Урожай, 1988.—248с.
94. Потокова система виробництва яловичини / І.К. Лутак, М.С. Іваєв, І.У. Іванюта.—К.: Урожай, 1986.—72 с.
95. Ковальчук О.Д. Перспективи розвитку м'ясного скотарства // Проблеми ефективного функціонування АПК в умовах нових форм власності та господарювання: Кол. монографія у двох томах. Т.1/За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Г.Є. Мазнева.—К.:ІАЕ, 2001.— С.583-584.
96. Гайдуцький П.І. Розвивати нові напрями економічних досліджень // Економіка АПК.—2000.—№ 2.— С.28-31.
97. Robert E. Taylor, Thomas G. Field. Beef production and management Decisions, 3-d ed., Upper Saddle River, NJ.: Prentice Hall.— 1999, 656 p.
98. Duane Acker, Merle Cunningham. Animal Science and Industry: Prentice Hall, New Jersey.— 1998, 704 p.
99. Agricultural Statistics 1998 / USDA, NASS. Washington, DC.: US Government Printing Office, 1998.— P.IX-3.
100. Ковальчук А.Д. Концентрация, интеграция и альянсы в мясной промышленности США: опыт для Украины. // New Lessons in Ag. Economics,

- Agribusiness and Ag. law/—Rep. by professors from Ukraine-Jul.-Dec.2000.—  
USDA/FAS/ICD, Washington D.C., 2001 (рос. мов.)
101. Robert C. Albin, G.B. Thompson. Cattle Feeding: a Guide to Management, 3-d ed.,  
Trafton Printing Inc.:Amarillo, Texas.— 1996, 259 p.
  102. Richard O. Kellems, D.C. Church. Livestock Feeds and Feeding. 4-th ed. Upper  
Saddle River, NJ.: Prentice Hall.— 1998, 568 p.
  103. Березівський П.С., Приватний сектор у виробництві продукції скотарства на  
Львівщині// Економіка АПК.—2001.—№ 3. С. 103.
  104. Пилипенко І.І. Шляхи підвищення економічної ефективності тваринництва:  
На прикладі племінних господарств великої рогатої худоби.—К.: Т-во  
“Знання”, 1986.—48с.
  105. Щепієнко П.В. М'ясний підкомплекс України (проблеми розвитку та  
ефективності).—К.: ІАЕ УААН, 1999.— С.45.
  106. Стан радіаційної ситуації на сільгосптериторіях Житомирської області за  
період 1997-1999 рр. (Інформаційний буклет).—Київ, 2000.— С.8-23.
  107. Шляхи підвищення ефективності використання кормів: (Матеріали наук.-  
практ. конф.) / Ред кол.: О.М. Маменко (відп. ред.).—Харків, 1998.— 130с.
  108. Свеженцов А.І., Реневич О.О. Нетрадиційні способи підготовки кормів і їх  
використання.—К.: Урожай, 1990.—160с.
  109. Кулик М.Ф., Пономаренко М.М., Дудко М.Ф. Енерговіддача кормів різних  
технологій виробництва.—К.: Урожай, 1991.— 208с.
  110. Економіка виробництва яловичини / С.І. Михайлов, М.М. Рудий,  
О.А. Бугуцький та ін.—К.: Урожай, 1987.— 264 с.
  111. Місіюк В.І. Тваринництво – інтенсивні методи.—Львів: Каменяр, 1989.—54с.
  112. Вирощування і відгодівля великої рогатої худоби / О.М. Маменко,  
В.М. Кандиба, В.П. Міненко та ін.—К.: Урожай, 1987.—160с.
  113. Статистика: Підручник / А.В. Головач, А.М. Єріна, О.В. Козирев та ін. За ред.  
А.В. Головача, А.М. А.М. Єріної, О.В. Козирева.— К.: Вища шк., 1993.—  
С. 80
  114. Овраченко Е. Финансово-экономические расчеты в EXCEL.—М.: Филинь,

- 1999.—328 с.
115. Эколого-экономические проблемы сельскохозяйственного производства / Под ред. О.Ф. Балацкого.— К.: Урожай, 1992.— С. 74-75
116. Павловська Л.Д., Славов В.П. Еколого-економічні основи виробництва і використання кормів у зоні радіоактивного забруднення. — К.: Світ, 1999. — С.29.
117. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні. — Львів: “Українські технології”, 1998. — С.190.
118. Ринок продовольства/ За редакцією П.Т. Саблука, В.І. Бойка. — К.: ІАЕ УААН, 1996. — С.3-4.
119. Коваленко Ю.С. Концептуальні основи організації сільськогосподарського ринку в Україні // Економіка АПК. — 1999. — № 1. С.106-107.
120. Березівський П.С. Ефективність виробництва і формування ринку продукції скотарства в Карпатському регіоні. — Львів: “Українські технології”, 1998. — С.58-59.
121. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) / За ред. П.Т. Саблука.—К.: ІАЕ УААН, 1999.— С. 412
122. Дудяк Р., Ковальчук О. Регіональні особливості ринку яловичини // Вісник Львівського державного аграрного університету (економіка АПК).—1999.— №6.-с.285-288
123. Білик В.О., Болгарова Н.К. Стратегія аграрної реформи та її реалізація // Економіка АПК.—2001.—№ 7. С. 7-11.
124. Основи аграрного підприємництва/ За ред. М.Й. Маліка.—К.:ІАЕ, 2000.—С 543.
125. Ковальчук О.Д. Зниження собівартості виробництва яловичини - основа зростання її пропозиції // Вісник ЖІТІ (економічні науки)/—1999.—№9.-с.316-318.
126. Ковальчук О.Д., Микитюк В.М. Резерви підвищення ефективності

- виробництва екологічно чистої яловичини за рахунок раціональної годівлі тварин // Вісник ДААУ.—1998, №2.— С. 91-94
127. Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати на 2000 рік / Закон України № 1766-3 від 1.06.2000 р. // Урядовий кур'єр.—2000.—№112.
128. Про затвердження мінімального прожиткового мінімуму на 2001 рік / Закон України № 2330- III від 22.03.01.// Урядовий кур'єр.—2001.—№68.
129. Булгаков В.Є., Яценко М.Г. Годівля та утримання м'ясної худоби.— К.: Урожай, 1990.— 216 с.
130. Нормы и нормативы для планирования в сельском хозяйстве. Животноводство / Сост. Ю.С. Чамов и др.; Под ред. А.И. Иевлева.—М.: Агропромиздат, 1988.— 141 с.
131. Вычислительная техника в животноводстве/ В.И. Власов, В.П. Славов, А.А. Ильяков и др.—К.: Выща шк. Головное изд-во, 1989.—328 с.
132. Вирощування і відгодівля великої рогатої худоби / О.М. Маменко, В.М. Кандиба, В.П. Міненко та ін.—К.: Урожай, 1987.—160 с.
133. Соловьев Н.Ф. Рыночные трансформации и экономическая динамика воспроизводственного процесса в аграрном секторе экономики Украины // Вісник ХДАУ.—2001.—№5. С.105-117.
134. Гаврилишин О. Основні елементи ринкової системи.—К.: Наук. думка, 1992.— С.18.
135. Долан Э.Дж., Линдсей Д. Микроэкономика / Пер. с англ. В.Лукашевича и др.; Под общ. ред. Б Лисовика и В. Лукашевича. —С.-Пб., 1997.— 448 стр.
136. Петра Енгстлер. Ринкова економіка для бізнесменів –початківців / Пер. з нім. О. Логвиненко.—К.:ВІК, 1992.—С.37-45.
137. Савчук В.К. Аналіз господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.—К.: Урожай, 1995.— С. 49.
138. Сільське господарство Житомирської області: стат. зб. / Житомир. обл. упр. статистики.— Житомир, 2001.— С.64.
139. Номенклатура товарів народного споживання, які враховуються в роздрібній та оптовій торгівлі (товарний словник). Част.1 (Систематичний товарний

- словник) —К.: Міністерство статистики України, 1994.—319 с.
140. Номенклатура товарів народного споживання, які враховуються в роздрібній та оптовій торгівлі (товарний словник). Част.2 (Алфавітний товарний словник) —К.: Міністерство статистики України, 1994.—304 с.
141. Агропромисловий комплекс України: стан та перспективи розвитку. (1990-2000) / За ред. П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненко, М.Ф. Кропивка.—К.:ІАЕ УААН, 1999.— 335 с.
142. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 4)/ За ред. П.Т. Саблука та ін. К.:ІАЕ, 2000.— 601 с.
143. Статистичний щорічник України за 2000 рік. За ред. О.Г. Осауленка.—К.: Техніка, 2001.— С.248
144. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України. Наук. доп. За ред І.І. Лукінова та П.Т. Саблука // Економіка АПК.— 2000.—№8. С.3-36.
145. Зимовець В.Н. Формування цін в тваринницьких підкомплексах АПК України // Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / За ред. П.Т.Саблука, В.П.Ситника, О.М.Шпичака — К.: ІАЕ УААН, 1997. — С.438.
146. Фурса А.В. Державна підтримка аграрної реформи // Економіка АПК.— 2001.—№7. С.11-16.
147. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків. За ред. О.М. Шпичака.—К.:ІАЕ, 2000.—С 30.
148. Рыжков В.Г., Лопатко А.А., Безуглый Г.В. Организация производства говядины.— М.: Колос, 1983. — 191 с.
149. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств. Друге доповнене видання. За ред. П.Т. Саблука, В.Я Месель-Веселяка—К.:ІАЕ УААН, 2000.— С. 91.
150. Рижков В.Г., Марченко В.А., Мінько Л.В. Енергоємність виробництва кормів та м'яса великої рогатої худоби // Вісник ХДАУ.—2001.—№5. С.74-78.

151. Боровиков В.П. Популярное введение в программу STATISTICA.— М.: КомпьютерПресс, 1998.—267 с.
152. Бугіна П.М., Гребенщиков В.П. Виробництво високоякісної яловичини.—К.: Урожай, 1979.—117с.
153. Факторный анализ эффективности сельскохозяйственного производства / Ф.С. Мартинкевич, В.П. Большакова, Н.В. Корызко и др. Ред. В.В. Евременко.— Мн.: Наука и техника, 1983.— С. 42